

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

**INSTITUCIONALIZACIJA SLOVENSKEGA JEZIKA NA PODROČJU
SODSTVA V II. POLOVICI 19. STOLETJA**

DIPLOMSKO DELO

Mentor: red. prof. dr. Marko Stabej

Andrej Golinar

Ljubljana, 2010

1 UVOD

Družbene in politične spremembe v 19. stoletju z razvojem meščanskega narodnega gibanja v Evropi so prinesle spremembe tudi pri utrjevanju norme in statusa slovenskega knjižnega jezika. Z marčno revolucijo 1848 leta postane uradno slovenski jezik načelno enakovreden drugim jezikom v habsburški monarhiji, vendar pa se boj za udejanjenje statusa in funkcionalnosti slovenskega jezika s tem ne konča. Ta faza je sklenjena šele v razdobju zadnjega desetletja 19. stoletja in prvih dveh desetletij 20. stoletja.

Nosilci jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike v 19. stoletju so si predvsem prizadevali za uveljavitev enakopravnosti slovenskega jezika na nacionalni ravni z nemškim jezikom. Za to je bila potrebna politična spodbuda slovenskih izobražencev, med njimi so bili tudi pravniki, ki so bili dejanski nosilci jezikovnega načrtovanja in politike ter imajo pomemben delež pri oblikovanju in načrtovanju jezikovnega korpusa. Med drugim so slovenski pravniki morali razviti na novi ravni slovenski pravni jezik, jezik sodnega postopka. S tem so omogočili razvijanje slovenščine v sodobni, funkcijsko razvit jezik.

Prav zaradi pomembne vloge, ki so jo slovenski pravniki odigrali pri vzpostavljanju statusa in polnofunkcionalnosti slovenskega jezika, diplomska naloga raziskuje postopno institucionalizacijo slovenskega jezika v urade in sodišča ter težave, ki jih je naletela pri tem.

V I. delu diplomske naloge je splošen oris standardizacije slovenskega knjižnega jezika, opisan je njen razvoj in oblikovanje statusa slovenskega knjižnega jezika skozi II. polovico 19. stoletja. Podani so tako glavni jezikovni kot nejezikovni dejavniki, ki so pripomogli, da je bil slovenski jezik ob koncu 19. stoletja poenoten, standardiziran ter polnofunkcionalen. V II. delu diplomske naloge je pozornost posvečena natančnemu opisu rabe slovenskega jezika v uradih, na sodiščih ter razvoju slovenskega pravnega jezika, ki se je oblikoval skozi prevode tuje pravne literature in pravnih zakonov monarhije, pravnih predavanj v slovenščini in slovenskih pravniških publikacij. V zadnjem, III. delu diplomske naloge, pa skozi politiko zaposlovanja, ki jo je monarhija vodila pri zaposlovanju uradnikov in sodnikov z znanjem slovenskega jezika, opišem, kakšno jezikovno politiko je vodila monarhija, s tem pa prikažem tudi težave pri institucionalizaciji slovenskega jezika na sodišča in urade.

---

2 OBLIKOVANJE SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA IN NJEGOV STATUS V 2. POLOVICI 19. STOLETJA

Slovenski knjižni jezik se je v 19. stoletju dokončno standardiziral ter poenotil, postal je polnofunkcionalen (Stabej 1998: 19).¹ Kot osnova za izražanje enotne politične volje slovenskega naroda,² slovenski jezik v II. polovici 19. stoletja postane narodnozdrževalen in narodnopotrjevalen in hoče zasesti vsa funkcijska družbena področja: šolo, cerkev, politiko, znanost, publicistiko, upravo, vojsko, leposlovje; uporabljajo ga tudi izobraženci v medsebojnem praktičnem sporazumevanju (Toporišič 1983: 437). Prav priznana jezikovna enakopravnost slovenskega jezika je pripeljala iz poprejšnje funkcionalne dvojezičnosti diglotičnega tipa³ v enojezičnost; zaznavanje in občutenje jezikovne podrejenosti pred nemškim jezikom je polagoma usahnilo (Pogorelec 1993: 7). Tudi Stabej (1998: 19) ugotavlja, da knjižni jezik ne zaživi v svoji polnofunkcionalnosti le, ko je le-ta zagotovljen s kodifikacijskimi dejanji, šele njegova realizacija v konkretnih komunikacijskih položajih jeziku zagotavlja njegovo polnofunkcionalnost. Zato je načrtovanje knjižnega jezika vedno tudi načrtovanje komunikacijskih položajev kot del širšega prepleta jezikovnih, družbenih navad v neki skupnosti.

Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika sta dejavnosti, ki sta povezani z vzpostavitvijo statusa kakega jezika in njegovim uveljavljanjem in udejstvovanjem kot jezika javnega življenja naroda ali države. Jezikovno načrtovanje se glede na izvajalce in nosilce dejavnosti deli na dva dela: na jezikovno politiko, ki si javno prizadeva za uveljavitev določil jezikovnega načrtovanja z razširjanjem informacij o položaju, vlogi in podobi jezika, in lahko deluje pretežno mimo ali zunaj jezikoslovja, ali pa na skupino dejavnosti, kjer jezikoslovci ali drugi strokovnjaki z različnimi vrstami jezikovnih pristopov in dejavnosti skrbijo za uspešnost jezikovnega načrtovanja. Oblikujejo korpus standardnega jezika in razvijejo načrte, kako ta

---

¹ Polnofunkcionalnost knjižnega jezika je bila okrnjena le še na nekaterih družbenih področjih, kjer ni bilo primernih funkcionalnih okvirjev, kot na primer področje visokega šolstva (Stabej 1998: 7).

² Slovenci se v 19. stoletju preoblikujejo iz ljudstva v narod, ki je bil v avstrijski monarhiji definiran tako, da je narod pomenil vsako skupnost, ki ima sama pravico odločati o svoji usodi (Grafenauer 1974: 315). Vendar pa je bilo takrat še neodločeno vprašanje, ali naj Slovenci postanejo narod tako, da ga preoblikujejo zgolj iz sebe, ali naj ga oblikujejo pod okriljem avstrijskih dežel ali pa naj se združijo z južnoslovanskimi narodi in ljudstvi v večjo skupnost (Kos 1996: 84).

³ Slovenska jezikovna situacija je bila konec 18. stoletja in v 1. polovici 19. stoletja izrazito diglotična. Govorni položaji, ki bi slovenskemu jeziku priznali višji status (uprava, sodstvo, šolstvo, znanost), so ji bili nedostopni, in prav zato je imel nižji status slovenski dialekt, višjega pa nemški kulturni jezik. To je zagotavljalo tudi socialno razločevalnost: izobraženi so nemški jezik obvladovali, neizobraženi pa ne (Stabej 1998: 20–21).

korpus posredovati javnosti. S tem vplivajo na jezikovno zavest in na kakovost govornih in pisnih besedil na različnih področjih javnega družbenega življenja (Pogorelec 1996a: 41–42).

Jezikovno načrtovanje je v 2. polovici 19. stoletja pri Slovencih potekalo vzporedno z načrtovanjem naroda, zato so na vzpostavitev knjižnega jezika vplivali tako jezikovni kot nejezikovni dejavniki (Pogorelec 1996b: 53). V tem obdobju so bili nosilci jezikovnega načrtovanja in politike poleg države, ki je izdajala jezikovne odloke, slovenski izobraženci in politiki,⁴ ki so bili dejanski nosilci jezikovnega načrtovanja in politike v zvezi s statusom slovenščine in načrtovanjem in oblikovanjem jezikovnega korpusa (Pogorelec 1993: 6). Prav nejezikovni dejavniki so pomembno vplivali na posamezne jezikovne odločitve, na pravopis, besedišče, oblikoslovje; v tem obdobju je potekal kar srdit boj za ustalitev norme slovenskega jezika (najprej pisne, kasneje govorne norme) (Pogorelec 1981: 113). Ob koncu 19. stoletja je bila norma slovenskega jezikovnega standarda enotna (Toporišič 1983: 437).

2.1 Obdobje med 1848–1859: marčna revolucija, oktroirana ustava, neoabsolutizem

Zastarele gospodarske in politične strukture v evropskih državah, gospodarska kriza in močne težnje posameznih narodov, da vzpostavijo lastno državo, so pripeljale do tako imenovanih meščanskih revolucij v Evropi leta 1848, ki pa so bile po Grandi (2008: 72) meščanske samo v mestih, na podeželju pa izrazito protifevdalne, in so vplivale na kasnejši spremenjen politični in družbeni red v evropskih državah (Prunk 1992: 51). Tudi v habsburški monarhiji so nenemški narodi med drugim zahtevali liberalne svoboščine, odpravo fevdalnih obveznosti in enakopravnost njihovega jezika z nemškim jezikom (Gestrin, Melik 1966: 91). Slovenski narod je marčno revolucijo sprejel z navdušenjem. Meščani so prirejali zborovanja, prihajalo je do izgrede, še največ na podeželju, kjer so kmetje napadali graščine, zemljiške gospode, oskrbnike, upravitelje. Marsikje so kmetje prenehali plačevati fevdalne terjatve in hoditi na tlako.

Kot prvi poizkus formulacije slovenskega narodnopolitičnega programa se šteje članek Matije Majarja v Kmetijskih in rokodelskih novicah (v nadaljevanju Novice) 29. marca 1848, kjer Majar zapiše, da tako imenitnega časa za Slovence še ni bilo ter da naj si Slovenci zaželjijo uvedbo slovenskega jezika v šole in urade. Na dan, ko je izšel Majarjev članek v Novicah, je 44 dunajskih Slovencev naslovilo prošnjo na kranjske deželne stanove, naj se zavzamejo za koristi naroda in naj od dunajske vlade med drugim zahtevajo, da se slovenska

---

⁴ Med pomembnejšimi so to bili Matija Majar, Luka Svetec, Fran Levstik, Anton Janežič, Matija Cigale, Fran Levec, Maks Pleteršnik (Pogorelec 1993: 6), Janez Bleiweis, Lovro Toman.

narodnost zaščiti na Kranjskem, Primorskem, na slovenskem delu Koroške in Štajerske. Zahteva naj se več slovenskih osnovnih šol z učitelji, ki bodo ustrezno izobraženi, posloveniti bi se morali vsi zakoni, uradniki pa naj bodo le tisti, ki znajo slovenski jezik. Peticija je bila objavljena tudi v Novicah 12. aprila 1848, ki sta jo podpisala v imenu vseh dunajskih Slovencev Martin Semrajc in Anton Globočnik. Prvič je bila tudi jasno formulirana zahteva po združitvi vse slovenskih dežel v eno enoto, torej v združeno Slovenijo. Istočasno je tudi Matija Majar Ziljski v Celovcu sestavil svoj program Kaj Slovenci terjamo. V šestih točkah je razložil, kaj naj Slovenci zahtevajo: da se vsi Slovenci združijo v en narod z enim zborom, da naj ima slovenski jezik takšne pravice, kot ima nemški, italijanski itd., da se naj vpelje slovenščina v urade in šole, da mora vsak uradnik, preden nastopi svojo službo, znati slovenščino, da se postavi stolica za slovenščino v vsako gimnazijo in učitelje, ki naj znajo ne samo slovenski jezik, ampak tudi ostale slovanske jezike, pod zadnjo točko pa je zapisal, da Slovenci ne želijo biti del velike nemške zveze. Društvo Graška Slovenija je 16. aprila 1848 napisala peticijo, kjer ugotavljajo, da imajo že vsi narodi svojo pravico razvijati svoj jezik, le Slovincem se je ta pravica kratila. Zato so bili za odpravo zgodovinskih meja in za združitvev ozemlja, kjer se govori slovensko, v eno celoto. Zahtevali so tudi materin jezik v šole in uprave, ustanovitev slovenskega vseučilišča, prav tako pa so tudi oni odklanjali zvezo z Nemčijo (Prunk, 1992: 52–58).

20. aprila 1848 je svoj program oznanila tudi dunajsko slovensko politično društvo. V tem prvem slovenskem nacionalnem programu, ki so ga sestavili 20. aprila 1848, je zapisano, "da se politiško razkropljeni narod Slovencev na Kranjskim, Štajerskim, Primorskim in Koroškim kakor jeden narod v eno kraljestvo z imenom Slovenija zedini in da ima za-se svoj deželni zbor [in] da ima slovenski jezik v Sloveniji popolnoma tiste pravice, ktere ima nemški jezik v nemških deželah, da bode tedaj naši volji pripušeno, kdaj in kako hočemo slovenski jezik v šole in pisarnice vpeljati [ter] da bode naša Slovenija obstojni del Avstrijanskiga ne nemškiga cesarstva (Gestrin, Melik 1966: 102)." Politične spremembe v monarhiji so slovenskemu narodu omogočile, da so za nekaj let težišče jezikovnega načrtovanja in politike preusmerili na področji uprave in šolstva (Stabej 1998: 28). Program Zedinjene Slovenije s peticijami je bil poslan na Dunaj, a ker je bil peticijski odsek državnega odbora zasut s takšnimi predlogi, program nikoli ni bil predložen v obravnavo v parlamentu. Kljub temu, da ideja Združene Slovenije zaradi neodprave dežel na slovenskem ozemlju ni mogla biti uresničena, se je programska ideja zasidrala med ljudmi in vzniknila takrat, ko so ti zaradi neugodnih notranje- in zunanjepolitičnih razmer želeli spremembe, čeprav so bili za to potrebni določeni

mehanizmi, ki so zagotavljali potrebno množičnost, kot so bili na primer tabori. (Slovenska kronika I. del 2001: 309–312).

Na čelo slovenskega narodnega gibanja so se leta 1848 postavila politična društva, kjer so prevladovali ljudje liberalnih političnih nazorov (Granda 2008: 151), med najpomembnejšimi pa so bili v Gradcu ustanovljeno Ustavno politično društvo Slovenija, na Dunaju društvo Slovenija, ki se je zavzelo za uresničitev programa Zedinjene Slovenije, ljubljansko Slovensko društvo,⁵ katerega predsednik je bil dr. Janez Bleiweis, ter v Gorici Slavjansko bravno društvo (Slovenska kronika I. del 2001: 321). Društva niso bila le prva zborišča mladih slovenskih politikov, temveč tudi prve vadbice v slovenski konverzaciji (Priatelj 1955: 128).

Slovensko narodno gibanje pa vendar ni bilo povsod enoglasno sprejeto. Zasedati je bilo tudi mlačnost, nasprotovanja iz konservatizma ali sovraštva. Anton Martin Slomšek je 6. aprila 1848 pisal celjskemu opatu Matiji Vodušku pismo, kjer obtožuje Matijo Majarja, da izgublja pamet s svojevrstnimi peticijami in da naj duhovščina nič ne podpisuje. Podobna priporočila, naj se duhovniki ne vmešavajo v politiko, so dajali tudi drugi škofje, a jih zlasti mladi duhovniki niso poslušali. 19. aprila 1848 piše Slomšek o Matiji Majarju tudi dekanu Mihaelu Stojanu, in ga opisuje kot prenapeteža, ki je vzbudil na Koroškem vsesplošno ogorčenost. Slomšek kasneje peticije za Zedinjeno Slovenijo resda ni zavračal, a se mu je čas zanjo zdel neprimeren. Podpise za peticijo je zbiral tudi radeljski kaplan Ivan Strah, ki pa pri zbiranju podpisov ni bil ravno uspešen. Oviral so ga neizobraženost ljudstva, konservatizem in nezaupanje. Razloge za nezaupanje je framski kaplan Oroslov Cof videl v nemških graščakih in uradnikih, ki so hujskali ljudi proti duhovnikom, ki so bili zagreti za narodno gibanje.

V času podpisovanja peticije za Zedinjeno Slovenijo so nastale tudi t.i. hrvaške peticije⁶ z obeh koncev Save ob slovensko-hrvaški meji in so izražale željo po tesnejši zvezi s Hrvati. So rokopisne, po obsegu jih je 16, nastale pa so med 2. majem in 16. junijem 1848 kot rezultat

---

⁵ Ljubljansko Slovensko društvo je bilo izjemno dejavno na političnem področju. Tako je pošiljalo prošnje ustreznim ministrstvom za uvedbo slovenskega jezika v urade, potrditve slovenske trobojnice, ustanovitve univerze v Ljubljani, aktivno je bilo v pripravljanju šolskih knjig, predvsem beril, v osnovanju odbora za izdelavo slovensko-nemškega slovarja, v poslovenjenju zakonov, v prirejanju besed in gledaliških predstav, v sodelovanju pri dvojezičnem poimenovanju ljubljanskih ulic in predvsem v političnem šolanju takratne slovenske inteligence (Priatelj 1955: 129).

⁶ Hrvaške peticije lahko razdelimo v dve oziroma tri skupine. Prva je štajerska, druga je dolenjska, tretja je sevniška skupina. Štajerske peticije izražajo željo, da ne želijo biti del Nemške zveze in da bi bili raje del Slovanske zveze. Dolenjske hrvaške peticije prosijo hrvaškega bana za odpravo njihovih fevdalnih obveznosti, zmanjšanje državnih davkov. Raje bi bili s Hrvati kot z Nemci v Združeni Nemčiji. Tudi sevniška peticija prosi bana, naj jih že enkrat reši te sužnosti. Ta peticija ne omenja nemške zveze, pripravljena je na neko nedoločno zvezo s Hrvati (Granda 1999: 107–108).

ugodnejših socialnih, gospodarskih in družbenih razmer za slovenske kmete na Hrvaškem. Sorodstvo s slovenskim nacionalnim gibanjem obstaja le v protifrankfurtski naravnosti. Pobiranje podpisov za zedinjeno Slovenijo se konča tam, kjer se začne hrvaške peticije.

Tudi v mestih meščani niso bili enotni v narodnem gibanju. Na to je vplivala šibka nacionalna zavest, pa tudi svojevrstna politična moda, ki je narekovala nemški liberalni nacionalizem. Tako so v Celju prevladali pronemško orientirani meščani kot tudi v Mariboru in na Ptuj. Ljubljanski konservativci so poizvedovali o dejavnostih članov slovenskih društev ter napisali letak Kranjc Kranjcem, ki je bil natisnjen 24. maja 1848 v Ljubljani. Avtor naj bi bil Henrik Costa, eden najvišjih državnih finančnih uradnikov na Kranjskem. V letaku je omenjen cesar, ki je slovenskemu narodu dal narodnost in jezik. Letak opozori na potrebnost znanja nemškega jezika, saj je Slovenija premajhna, da bi preživela vse svoje ljudi. Znanje nemškega jezika je dobro tudi zaradi dokaza višje izobraženosti in uspešnejšega opravljanja upravnih zadev. Z Nemci morajo Slovenci živeti v slogi, saj so jim le-ti prinesli krščansko vero in omiko. Costa zagovarja tudi velikonemški program (Granda 1999: 93–113).

Po ukinitvi cenzure 1848 je na Slovenskem začelo izhajati mnogo časopisov, med njimi tudi prvi slovenski politični časopis Slovenija. Od leta 1843 so že izhajale Bleiweisove Kmetijske in rokodelske novice, ki so bile kulturnoumetniško manj zahtevne, imele so predvsem poljudnovzgojno funkcijo. Sam Bleiweis je naglašal, da je naloga Novic neukemu slovenskemu ljudstvu prikazati nova odkritja in spoznanja s področja kmetijstva, tehnike, zdravstva, higijene, prehrane (Orožen 1996: 154). Kot pa ugotavlja Stabej (1998: 24), so Novice delovale v nasprotju s programom, saj so imele več izobraženih naročnikov, ki niso imeli težav z razumevanjem nemščine, poleg tega pa so Novice opravljale še jezikovno načrtovanje, saj so se bralci Novic tako učili slovenskega jezika in krepili svojo jezikovno zmožnost v slovenščini (Melik 1996: 17). Novice so pomagale pri soustvarjanju jezika za politične in literarne zahteve, z Bleiweisom se začne neprekinjen tok konsistentne slovenske jezikovne politike (Grdina 1996: 96–97).

Slovenija, kot prvi politični slovenski časopis, si je pod uredništvom Mateja Cigaleta prizadevala za neodvisno, na federaciji enakopravnih narodov ustanovljeno Avstrijo, kateri sestavni del bi bila tudi Slovenija (Slovenska kronika I. del 2001: 338). V časopisu je bil poudarek na politiki in leposlovju. Bralcem je bil jezik časopisa težko razumljiv, čeprav se je urednik Cigale trudil, da bi za abstraktne besede našel domače ustreznice in šele kasneje posegel po izrazoslovju iz slovanskih dežel oziroma iz tujine (Priatelj 1955: 174).

V Celju so izhajale Celjske Slovenske novine,⁷ najbolj liberalno usmerjen časnik v Sloveniji, julija 1848 je začela izhajati Zgodnja danica, katoliško nabožen list, ter Pravi Slovenec, ki ga je skoraj v celoti pisal sam urednik Franc Malavašič, vdan Avstriji, zato je širil navdušenje za cesarja (Slovenska kronika I. del 2001: 338–340). Že v času neabsolutizma 1850 leta pa je leto dni izhajal Ljubljanski časnik, ki ga je kranjska deželna vlada ustanovila kot slovenski uradni list (Slovenska kronika I. del 2001: 410).

7. marca 1849 je vlada kneza Schwarzenberga razpustila avstrijsko ustavodajno skupščino in razglasila oktroyirano ustavo, datirano s 4. marcem (Prunk 1992: 67). Cesarski manifest je zagotavljal svobodo vere, znanstvenega dela, osebne svobode in tajnosti pisem (Slovenska kronika I. del 2001: 362) ter s 5. členom tudi to, da imajo vsi narodi "enake pravice in vsak narod nerazžaljivo pravico, svojo narodnost in svoj jezik varovati ter izobraževati" (Priatelj 1955: 27). S tem je bilo vsaj na papirju zagotovljeno načelo enakosti pravic za vse narode in njihove jezike ter zagotovljeno jamstvo za narodnost in jezik posameznega naroda v avstrijskem cesarstvu. A vlada je s konkretnimi ukrepi za zagotavljanje jezikovne enakosti oklevala (Stabej 1998: 29). 5. člen cesarskega manifesta se je načelno uresničil le v cesarski odredbi, da naj se državni zakonik, kjer so objavljali zakone in splošne predpise, prevede iz nemškega jezika v vse deželne jezike, tudi v slovenščino. Vlada je tako prvič uradno potrdila izraz "slovenski jezik" (Slovenska kronika I. del 2001: 374).

Prvi je s prevajanjem državnega zakonika začel Franc Miklošič, po prvi prevedeni številki zakonika pa je na Miklošičevo željo delo nadaljeval Matej Cigale, ki je bil dejaven tudi pri izdelavi slovenske pravniške terminologije. Čeprav je prevedena prva številka na Slovenskem naletela na navdušen sprejem, je bila deležna tudi kritik, predvsem na račun jezikovnih novosti (Slovenska kronika I. del 2001: 374).⁸ Miklošičevo uvajanje jezikovnih novosti ali tako imenovanih novih oblik⁹ je bilo programskega značaja. Pri teh posegih v jezik je Miklošiča vodila ideja – tako kot je domneval že Jernej Kopitar – da je moderni slovenski jezik naslednik stare cerkvene slovanščine, ki je deloma nastala tudi na slovenskih tleh. Za

⁷ Celjske Slovenske novine so se kasneje preimenovali v Celjske novine, z letom 1849 pa v Slovenske novine (Slovenska kronika I. del 2001: 338).

⁸ Nasprotniki, kot je bil Dragutin Dežman, so Miklošiču očitali, da gre le za vajo posameznega jezikoslovca (Slovenska kronika I. del 2001: 374).

⁹ Boj za nove oblike v slovenskem jeziku ali tako imenovani "novooblikarski vihar" se je začel, ker so se staroslovenci (Bleiweisov krog z Andrejem Zamejcem, Andrejem Čebaškom in Lukom Svetcem) bali, da bi mladoslovenci (dunajski in graški slovenski izobraženci) kranjski knjižni jezik zamenjali z ilirščino (Orožen 1996: 203). Mladoslovenci so bili dejavni v časopisu Slovenija, kjer so zapisali ob kongresu pravniške terminologije za Slovane (20. 7. 1849), da bi bilo potrebno Slovence "izobraževati ilirsko narečje in obče slavenski jezik" in v ta namen so začeli ponatiskovati Majarjeva Pravila za ilirski jezik (Priatelj 1955: 291). Kasneje so mladoslovenci tudi zagovarjali vpeljavo novih oblik v Miklošičevem prevodu zakonika (Orožen 1996: 186).

novi normo slovenskega jezika je Miklošič iskal v slovenskih dialektih oblike, ki so najbližje svojemu izvoru ter drugim slovanskim jezikom (Pogorelec 1981: 115). Odločil se je za jezik, ki je upošteval arhaične stopnje glasoslovnega razvoja in besedišča, ki so značilne za obrobne narečne skupine, zlasti za vzhodne, panonske skupine (Orožen 1996: 202). Med najpomembnejše jezikovne novosti v zakoniku je potrebno šteti uveljavo tako imenovanega zlogotvornega r brez e-ja (*pervi : prvi*) (Priatelj 1955: 77), spremembo končnice pri samostalnikih moškega in srednjega spola, -om, -oma namesto -am, -ama, ((*z/proti*) *bratam : bratom*), spremembo končnice pri pridevnikih moškega in srednjega spola, -ega, -emu, -em namesto -iga, -imu, -im, (*lepiga -imu -im : -ega, -emu, -em*), *lepši -a -e* namesto -i, -i, -i, *lepa mesta* namesto *lepe mesta*, veznik *da* namesto *de*, *klešče* namesto *kleše* (Toporišič 1983: 440).¹⁰ Do "nevtalizacije" je kljub priporočenim novim oblikam prihajalo zelo počasi (1850–1865); Bleiweis je nove oblike vpeljal v Novice šele leta 1853, ko se je prepričal, da le-teh bralci Novic sploh niso opazili (Orožen 1996: 188). Prevod Državnega zakonika je torej pomembno vplival na vzpostavitev in uveljavitev enotne pisne norme, ter še zlasti na vzpostavitev slovenske pravne komunikacije.

Po revoluciji 1848 so slovenski rodoljubi zahtevali tudi lastno univerzo, a dovoljena jim je bila le otvoritev stolic v kranjskem jeziku za civilno in kazensko pravo leta 1848, predavanja pa so se začela marca prihodnje leto. Še istega leta so oblasti prepovedale študij prava v Ljubljani ter ga prenesle v Gradec, leta 1854 pa so predavanja v slovenščini dokončno ukinili (Slovenska kronika I. del 2001: 401). V gimnazijah slovenski jezik postane učni predmet, učni jezik pa je še vedno nemščina (Slovenska kronika I. del 2001: 370).

Leta 1851 je bila s silvestrskim patentom ukinjena oktroirana ustava in s tem tudi politične pravice državljanov, razpuščena so bila politična društva. Prav tako je bila odpravljena tiskovna svoboda, časopisi so bili podvrženi cenzuri,¹¹ načelo enakosti jezikov pa je izginilo iz zakonov in uradnih izjav že leta 1850, od leta 1852 je bil avtentičen le nemški tekst uradnega lista, zato je tudi državni zakonik v slovenščini prenehal izhajati (Gestrin, Melik 1966: 119). Majar to obdobje neabsolutizma povzame z besedami (1851): "S politiko sedaj nič ni začeti – samo pozoravati moramo, kaj se godi – i skerbno se literarnega dela poprijeti. To je sedaj naša politika" (Gestrin, Melik 1966: 129). Književnost postane pripomoček nacionalne, politične in socialne vzgoje, literarno ustvarjanje so razglasili za dolžnost vsakega slovenskega izobraženca (Slovenska kronika I. del 2001: 411).

¹⁰ Stare oblike so ohranili v Wolfovi bibliji (1856–63), ter v periodičnem tisku Zgodnje Danice, pedagoškem Šolskem Prijatelju, Učiteljskem Tovarišu (Toporišič 1983: 440).

¹¹ V tem času so prenehali izhajati vsi slovenski časopisi, razen Novic, Zgodnje Danice ter katoliške revije Drobtnice (Gestrin, Melik 1966: 129).

Leta 1851 se ustanovi Mohorjeva družba, ki ima namen izdajati knjige, namenjene najširšim ljudskim množicam (Granda 2008: 159). V ustanovitvenem aktu so zapisali: "Na svetlo dajati in razširjevati dobre knjige, ki um, serce in voljo ljudi razsvetliti in požlahtniti [...]. Društvo se s politiko [...] ne bode pečalo; zato ne bode nikoli ljudi zastran političskih reči podučevalo, tudi nikoli časopisov, oznanil ali bukev, ki bi v politiko segale, na svetlo dajalo" (Slovenska kronika I. del 2001: 394). Poleg letnega koledarja je društvo izdajalo tudi leposlovje in članstvo v društvu je postopoma naraščalo na nekaj deset tisoč članov. Mohorjeva družba je skrbelo ne le zato, da se je med Slovenci širila bralna kultura, ampak tudi to, da je dejansko mnogo slovenskih gospodinjev imelo majhno knjižnico (Granda 2008: 159–160).

Z marčno revolucijo se začne neustavljivi proces, ko slovenski jezik ni več razumljen kot le samo sredstvo komunikacije, sporazumevanja, temveč tudi kot najodločnejši znak narodne pripadnosti. Zaradi jezikovne dejavnosti v doseženih formalnih govornih položajih je bila lažje dosegljiva tudi večja enotnost slovenskega knjižnega jezika, nastajajoči besedilni korpus v slovenskem jeziku in njegovo učinkovanje pa sta omogočila realnejšo kodifikacijo jezika. Jezik postane narodno združevalen, povezovalen in reprezentativen. To je tudi čas, ko je jezikovna politika preseгла stopnjo razvitosti jezikovnega načrtovanja v slovenskem prostoru (Stabej 1998: 30–31).

2.2 Obdobje med 1860–1878: ustavna doba, dualizem

Izguba vojne proti Franciji in Piemontu leta 1859, odvzem Lombardije, združena Italija ter velik finančni primanjkljaj v državni blagajni so avstrijsko monarhijo prisilili, da je svojim državljanom, ki so bili z nastalimi razmerami v monarhiji odločno nezadovoljni, obljubila času primerne spremembe v upravi in zakonodaji (Slovenska kronika I. del 2001: 412–413). 20 oktobra 1860 sta izšla cesarjev manifest in diploma, ki sta delila zakonodajno oblast na cesarja, deželne zbornice in državni zbor (Gestrin, Melik 1966: 134). Federalistično zasnovana diploma je rešitev za državo videla v priznanju zgodovinsko-političnih posebnosti posameznih dežel, kraljestev ter v enakopravnosti posameznih narodov in v utrditvi deželnih avtonomij na zakonodajnem ter upravnem področju. Neoabsolutizem je bil tako dokončno odpravljen. Z oktobrsko diplomom pa se ni strinjalo nemško liberalno meščanstvo, zato le-ta nikoli ni mogla zaživeti, in prav zato je cesar sestavil novo vlado okoli nemškega liberalca Antona Von Schmerlinga (Slovenska kronika I. del 2001: 413), ki je s tako imenovanim februarским patentom ali februarško ustavo monarhiji znova povrnil centralistično ureditev države (Gestrin, Melik 1966: 134–135). Z njo je Schmerling zaustavil vse federalistične

težnje v monarhiji, dal temelje za močno centraliziran režim, pristojnosti deželni zborom pa vidno zmanjšal. Deželni zbor je resda lahko odločal o organizaciji občin, šolstvu ter verskih zadevah, a le takrat, ko je šlo za lokalne zadeve. Lahko je deželni zbor podal tudi svoje mnenje o zakonih splošnega pomena, a vendar je te zakone moral na koncu potrditi cesar. S februarско ustavo so bile, čeprav so bili sprva nad njo Slovenci navdušeni, in kot je ugotovil že Josip Vošnjak v svojih Spominih, storjene mnoge krivice slovanskim prebivalcem v monarhiji (Slovenska kronika II. del 2003: 29).

V aprilu 1861 leta se je zaključila slovenska peticija Schmerlingu, kjer so bile podane zahteve, "da se ljudske šole skozi in skozi na narodni podlagi osnovajo, srednje in višje šole v slovenskih deželah pa prestrojijo po pravilu enakopravnosti slovenskega, nemškega ali italijanskega jezika [...], da se vsem c. kr. Gosposkam, ktere imajo z ljudstvom opraviti, ukaže, da bi prihodnjič brez izjeme odpisovale na vse uloge v tistem jeziku, v katerem želijo ljudje odgovora [...], da se bi vsi razglasi in oklici sodnij in drugih gospok, kateri zadevajo slovenske kraje, razglaševali v uradnem slovenskem časniku [...], da se v dobri prestavi po posebnem zakoniku tudi slovenskemu ljudstvu vse državne postave in vsi ukazi [razglašajo]" (Priatelj 1956: 46–47). Peticija je torej zahtevala vpeljavo samo slovenskih ljudskih šol, zagotovitev enakopravnosti slovenskega jezika na srednjih, visokih šolah, v uradih in zakonodaji, prevode državnega zakonika, uvedbo uradnega slovenskega časopisa in postavitev vseh slovenskih pokrajin pod enim okriljem (Slovenska kronika II. del 2003: 35). Lovro Toman, Dragutin Dežman, Joseph Derbitsch, Johann Brolich in Anton Černe so odnesli Schmerlingu peticijo s 19.386 podpisi. Minister je resda obljubil enakopravnost, slovenski uradni časnik in prevode zakonov, a je na naslednjih sejah državnega zbora zavračal interpelacije slovenskih politikov, češ da je slovenski jezik še premalo omikan in ima premalo književnosti, da bi se lahko ljudje dosledno učili slovenskega jezika (Priatelj 1956: 47–92). Slovenskega odziva pa so se ustrašili Nemci in so Slovencem očitali separatizem, izdajstvo, panslavizem, to pa je slovensko meščanstvo tako preplašilo, da se je odslej omejevalo le na načelne zahteve po enakopravnosti slovenskega jezika v šolstvu in uradih (Slovenska kronika II. del 2003: 35).

V prvi polovici 60-ih let 19. stoletja so pomembno vlogo pri utrjevanju slovenske narodne zavesti in rabe slovenskega jezika med meščanstvom odigrale čitalnice. Čitalnice so bili stalni ali občasni klubski prostori, kjer se je zbiralo za običajna druženja ali na kulturno-izobraževalnih prireditvah. Tu se je z javnim govorjenjem v slovenskem jeziku utrjevala slovenska zavest. V čitalnicah se je tudi bralo slovensko časopisje, predavalo ali pa so se

odvijale različne kulturne prireditve (Granda 2008: 164).¹² Prvo čitalnico na Slovenskem so ustanovili 28. januarja 1861 v Trstu pod imenom Slovanska čitavnica, julija istega leta je bila ustanovljena v Mariboru, v avgustu 1861 leta pa tudi v Ljubljani, ki postane ena izmed pomembnejših čitalnic na slovenskem prostoru. Čitalnice¹³ niso bile politična društva, čeravno so se v njih zbirali tudi slovenski politiki, ampak je bil to predvsem prostor, kjer se je slovensko meščanstvo privajalo na slovensko besedo tudi v literaturi, glasbi, znanosti itd. (Slovenska kronika II. del 2003: 25).

Leta 1860 izide Wolf¹⁴ nemško-slovenski slovar, katerega pripravo je prevzel Matej Cigale in delo opravil v letih od 1854–1859 (Slovenska kronika I. del 2001: 473). Cigaletova izdelava slovarja predstavlja zanimiv vzorec "slovensko-slovanskega kontrastivnega slovarja, čigar namen je bogatenje slovenskega knjižnega besedišča, posebej ustvarjanje področnih terminologij. V posameznih geslih je posebej poudarjena kontinuiteta staroslovenskega izraza v novoslovenskega" (Orožen 1996: 204). Kriteriji normiranja v 60. letih 19. stoletja so se premaknili iz slovenskega jezikovnega prostora v širši slovanski prostor, od naravnosti k sodobnosti v jezikovno zgodovino (Orožen 1996: 204).

Začeli so izhajati tudi politični časopisi: Vilharjev Naprej (1863), Einspielerjev Slovenec (1865), glasilo liberalnih Slovencev Slovenski narod (1868) in katoliško usmerjeni Slovenec (1873) (Slovenska kronika II. del 2003: 13). Jezik vseh teh časopisov se je skupaj z Novicami v gramatičnem oziru razvijal po pravilih in smernicah slovnice Antona Janežiča, ki je izšla 1863 leta (Orožen 1996: 172). Časnik Naprej je prvič izšel v Ljubljani, 2. januarja 1863, in izhajal dvakrat tedensko. Ker je bilo delo za enega človeka preobsežno, je Miroslav Vilhar k sodelovanju povabil Frana Levstika, ki je listu tudi najbolj začrtal njegovo programsko usmeritev (Slovenska kronika II. del 2003: 53). Urednik in glavni pisec časnika Levstik se je v Napreju zavzemal za izobrazbo naroda, za enakopravnost v uradu, cerkvi in šoli, da bi se narod otresel tujstva in tujih vplivov in se povzpел do enotnosti narodnega značaja s pomočjo domačega, slovenskega jezika. Menil je, da brez narodne (slovenske) šole ni mogoča enakopravnost v uradih, brez narodne omike pa je v nevarnosti sama narodnost (Priatelj 1956: 388–391). Jasno in ostro se je Levstik v Napreju zavzemal za Zedinjeno Slovenijo in

---

¹² Čitalnice so prirejale številne besede, gledališke igre, recitacije, petje, koncertne točke, ki so se navadno zaključile s plesom in veselico. Estetska, kvalitetna komponenta ni bila tisto merilo, da se je določena kulturna, zlasti literarna točka, uvrstila v kulturni program, pomembno je bilo, da je besedilo budilo domoljubna čustva. Kritike so se izogibali, saj naj bi po njihovem škodovala domoljubnemu delovanju (Gestrin, Melik 1966: 143).

¹³ Leta 1869 je bilo na slovenskem ozemlju že več kot 60 čitalnic z okoli 4000 člani (Slovenska kronika II. del 2003: 25).

¹⁴ Slovar je dobil ime po 24. ljubljanskem škofu Antonu Alojziju Wolfu, ki je bil mecen slovarja. Izdelavo slovarja sta zagovarjala že Valentin Vodnik in Franc Metelko, in iz tistega časa so tudi prve zasnove slovarja (Slovenska kronika I. del 2001: 473).

dajal velik pomen znanstvenemu in književnemu delu v slovenskem jeziku. Naprej ni naravnost nastopal proti Bleiweisovemu krogu, je pa pomenil novost na Slovenskem in opozicijo tedanji politični poziciji in prvakom (Gestrin, Melik 1966: 145). Bleiweis pa se je zavzemal za ustanovitev glasila,¹⁵ ki bi v nemškem jeziku zastopal slovenske narodne interese. Proti temu so nastopili Levstik in mnogo izvenkranjskih Slovencev. Ob razpravljanju, ali je potrebno glasilo v nemškem jeziku, je prišlo do ostrih trenj med zagovorniki in nasprotniki glasila in s tem tudi že do poimenovanj staro- in mladoslovinci. Staroslovinci so bili združeni ob Bleiweisu, in so predstavljali konservativni krog, mladoslovinci so bili njihovi nasprotniki, liberalci (Gestrin, Melik 1966: 145).¹⁶ Naprej je nehal izhajati še istega leta, ker ga je zatrla vlada. Zaradi Levstikovega članka, kjer se je zavzemal za opustitev starih deželnih meja in za združitev narodov enakega jezika, za Zedinjeno Slovenijo, je bil Vilhar obsojen na denarno in zaporno kazen, zato se je tudi odločil, da Naprej preneha izhajati.

Fran Levstik se je predvsem zavzemal za to, da naj bo slovenski knjižni jezik izvorno slovenski ali slovanski.¹⁷ Po analizi njegovih del je Orožen (1996: 223) postavila tri glavna izhodišča Levstikovega gledanja na slovenski knjižni jezik, ki so sovpadala z njegovimi tremi ustvarjalnimi obdobji. V prvem ustvarjalnem obdobju (50. leta 19. stoletja) je pisal sodoben, živ, ljudski jezik in se zavzemal za dolensko osnovo knjižnega jezika. Zavračal je neposredni prevzem iz slovanskih jezikov in starocerkvene slovanščine, pristajal je le na njihov posredni vpliv. V drugem ustvarjalnem obdobju (60. leta 19. stoletja) je z poglobljenim študijem slovanskega jezikoslovja, s publicistično, družbenopolitično dejavnostjo in z delom za slovenski slovar svoj pogled na jezik spremenil. Oddaljuje se od ljudskega sloga, stila in uvaja slavizme in arhaizme. V tretjem ustvarjalnem obdobju (od 70. let 19. stoletja do smrti) pa je Levstik pretirani jezikovni purist arhaizirajočega tipa zaradi prilagoditve staroslovenskih jezikovnih pravil na že povsem uspešno razvito knjižno formo. Toporišič (1983: 444) imenuje to levstikovanje. Sodobni jezik hoče torej postariniti do stopnje, ko so bili v jeziku še nosniki, oba polglasnika, palatalna *t* in *d*, zložni *l* za slovenski *ol*, sprememba naglasa itd.

¹⁵ Bleiweis začne leta 1865 izdajati "nemški časopis za domovinske interese" Triglav, ki je izhajal 5 let, in bil po usmeritvi bolj kranjski kot pa vseslovenski časopis (Gestrin, Melik 1966: 145). Bleiweis se je za tak nemški časopis zavzemal tudi za to, ker Novicam ne bi jemal naročnikov ne slovesa, še več, z njim si je hotel Bleiweis še ucvrstiti svoj vpliv na slovenskem političnem in družbenem polju (Slovenska kronika II. del 2003: 80).

¹⁶ Pojma "staroslovinci" in "mladoslovinci" se da enačiti s konservativci, klerikalci, katoliki in liberalci, a vendar to ne velja povsod. Mladoslovince je potrebno razumeti tudi kot odpor proti staremu, proti prvakom, torej kot generacijski spor (Slovenska kronika II. del 2003: 258).

¹⁷ Levstiku je šlo predvsem zato, da prežene nemški vpliv iz slovanskega besedotvorja, da bi besede, že nastale po nemških tvorbenih vzorcih, zavrgli, bojeval se je proti stavi besed po nemškem vzorcu (kot je na primer glagol na koncu povedi), proti preširoki uporabi nedoločnika. Pregarjal je tudi prvine iz drugih neslovenskih jezikov, iz italijanščine (Toporišič 1983: 443).

Pomembna je tudi ustanovitev Slovenske matice (1864), znanstvenega društva in založbe, ki je skrbela za izdajanje strokovne in znanstvene literature (Granda 2008: 165). Prvotno naj bi bila ustanovljena zato, da bi vzbujala narodno politično zavest, saj so verjeli, da se ljudstvo manifestira v narod tudi takrat, ko poseduje višjo, to je znanstveno literaturo (Priatelj 1956: 222–224).

Po padcu Schmerlingove vlade in oblikovanju nove vlade z ministrskim vodjo Richardom grofom Belcredijem 1865. leta, se je na Slovenskem okrepil koncept preureditve države po načelu avtonomije kraljestev in dežel in enakopravnosti vseh narodnosti in jezikov, ki bi predvidel devet deželnih skupin z ustreznimi pisarnami, med njimi tudi posebne notranjeavstrijske skupine,¹⁸ kjer bi bile združene slovenske dežele, a brez Prekmurja in Beneške Slovenije. Po izgubljeni avstrijski vojni s Prusijo in Italijo (1866) pa se je slovenska politika zopet oprijela programa Zedinjene Slovenije (Slovenska kronika II. del 2003: 20). S koncem centralistične avstrijske politike je prišlo do dualistične preobrazbe monarhije: Avstrija in Ogrska sta postali dve suvereni državi v isti monarhiji. Da pa je nemška liberalna večina v avstrijskem parlamentu privolila v dualizem, je izsilila zakone, ki so bili združeni v tako imenovano decembrsko ustavo. Sestavljalo jo je sedem zakonov. Med drugim je bilo zopet omogočeno ustanavljanje političnih društev, Zakon o splošnih pravicah državljanov pa je omogočil enakost državljanov pred zakonom, znanstveno in versko svobodo, svobodo mišljenja, 19. člen pa je zagotavljal, da so "vsi narodi države [...] enakopravni in vsak narod ima nedotakljivo pravico ščititi in gojiti svojo narodnost in svoj jezik. Enakopravnost vseh v deželi običajnih jezikov v šoli, uradu in javnem življenju priznava država" (Priatelj 1956: 31). Zakon deloma nikoli ni bil izveden v praksi, in čeravno je veljalo, da se morajo nemški jeziki uporabljati kot jezik komunikacije uprave z državljani in je imel ta jezik tudi določeno mesto v srednješolskem pouku, se je nemščina še vedno smatrala kot notranji jezik vse uprave in sodišč, saj je to predstavljalo pogoj za enotnost monarhije, kakor tudi to, da mora biti nemščina prevladujoči ali celo edini jezik srednješolskega izobraževanja in predvsem visokošolskega izobraževanja, ki je monarhiji dajalo uradnike (Zwitter 1962: 153–154).

Ko je polovica slovenskih poslancev v državnem zboru glasovala za dualistično preobrazbo države, je to povzročilo razburjanje na Slovenskem. Tako so se jeseni 1867 leta nasprotja med zagovorniki oportunistične (realne) in odločnejše nacionalne politike zaostri do skrajnosti in pripeljala do svetovnonazorskega spopada (Slovenska kronika II. del 2003: 22).

---

¹⁸ Za koncept Notranje Avstrije se je najbolj zavzemal koroški politik in duhovnik Andrej Einspieler v svojih listih *Stimmen aus Innerösterreich* (1861–1863) in v *Slovenu* (1865–1867) (Slovenska kronika II. del 2003: 20).

V slovenski politiki so se okrepile zahteve po politični mobilizaciji slovenskega prebivalstva, zato so mladoslovenci pod vplivom taborskega gibanja na Češkem organizirali velika politična zborovanja na prostem (Prunk 1992: 83). Prvi tabor je bil organiziran 9. avgusta 1868 leta v Ljutomeru, kjer so postavili zahteve, da naj bo slovenski jezik izključno uradni jezik ter da se morajo v pol leta vsi uradniki naučiti slovenščino, da bi tudi cerkev uradovala in učila v slovenskem jeziku, da bi bil slovenski jezik učni jezik v ljudskih šolah, da se Slovenci združijo v zedinjeno Slovenijo s svojo upravo. Do leta 1871 se je zvrstilo 18 taborov: pet na Spodnjem Štajerskem, štirje na Goriškem in Kranjskem, trije na Koroškem in dva v Istri. Tabore je vlada prepovedala leta 1871 (Gestrin, Melik 1966: 173–177). Tabori so bili pomembno narodno kulturno-politično gibanje, kjer se je utrjevala zavest o poreklu in maternem jeziku. Nastali so zato, da bi vladi monarhije pokazali, kolikšno podporo ima slovenska politika med narodom in da slovenski politiki poznajo narodove stiske in skrbi. Taborsko gibanje resda v smislu realne zahteve idej ni bilo uspešno (Slovenska kronika II. del 2003: 126), a v smislu širjenja idej med prebivalstvom pa prav gotovo.

Leta 1870 izide razprava Stanislava Škrabca O glasu in naglasu slovenskega knjižnega jezika v izreki in pisavi (1870) in kasneje Nekateri napake v izreki in naglaševanju naše knjižne slovenščine, objavljena v X. letniku Cvetja z vrtov sv. Frančiška (1880–1899), ki veljata za začetek sistematičnih prizadevanj za enotno govorno normo slovenskega knjižnega jezika (Pogorelec 1996a: 63).

Ker so bila trenja med staro- in mladoslovenci zelo močna, so leta 1873 na deželno- in državnozbornih volitvah nastopili vsak s svojimi kandidati (Gestrin, Melik 1966: 188), kar pa je okrepilo nemško ustavoverno stranko, da je zmagala na nekaterih nadomestnih deželno- in državnozbornih volitvah, zato so že naslednje leto obnovili slog¹⁹, k temu pa so pripomogli tudi dogodki na Balkanu: vstaja v Bosni in Hercegovini ter srbsko-turška vojna. Raslo je vseslovansko navdušenje (Slovenska kronika II. del 2003: 289).

Spremenile so se razmere tudi v šolstvu: po novem zakonu (1869) je osnovno šolo v posameznih pokrajinah vodil deželni šolski svet, ki je tudi odločal o učnem jeziku. Na Koroškem in Štajerskem je to bila to nemščina, na Kranjskem pa je učni jezik (razen na Kočevskem in Beli Peči) postal slovenski jezik, nemščino so se otroci začeli učiti šele takrat, ko so svoj materni jezik brali in pisali. Na Goriškem je bilo osnovno šolstvo praviloma slovensko (Gestrin, Melik 1966: 193–194).

---

¹⁹ Čeprav sta tabora na zunaj delovala složno in vodila skupno politiko v deželnem in državnem zboru, sta ob tem vsak živela svoje samostojno življenje, ki je bilo najbolj vidno v publicistiki. Liberalci so urejali časopis Slovenski narod, katoliško gibanje pa Slovenca (Slovenska kronika II. del 2003: 289).

2.3 Obdobje med 1879–1900: obdobje Taaffejeve vlade, prelom stoletja

Za ministrskega predsednika Avstro-Ogrske monarhije je bil 14. avgusta 1879 imenovan grof Eduard Taaffe in ostal na tem položaju 14 let – več kot kdorkoli drug na tem položaju. S Taaffejevo vlado se je končal veliki protislovenski pritisk (Gestrin, Melik 1966: 203). Leta 1880 je na Kranjskem postal deželni predsednik Andrej baron Winkler, edini Slovenec za časa Avstro-Ogrske, ki je bil imenovan na ta položaj, in ga zasedal do leta 1892. Imel je veliko zaslug, da se je uradovanje in poslovanje na Kranjskem poslovenilo. Prav tako je za novonastali položaj slovenskega jezika v upravi in sodstvu zaslužen pravosodni minister v Taaffejevi vladi Alois baron Pražák, ki je z uredbami določil, da se na Kranjskem, v slovenskem delu Štajerske in na ostalih narodnostno mešanih območjih morala uporabljati slovenščina v upravi in sodstvu v vseh primerih, kadar je to zahtevala stranka, in ne le takrat, kadar je bila slovenščina za stranko edini sporazumevalni jezik, kot je to veljalo dotlej. Na Štajerskem in Koroškem pa je uveljavljanje slovenščine v upravi in šolstvu ostala glavnina političnega boja ne samo v 80-ih in 90-ih letih 19. stoletja, ampak vse do konca obstoja monarhije. Na Kranjskem so se politično slovenizirali tudi trgi in mesta (Slovenska kronika III. del 2003: 12–13). Slovenski jezik postane obvezni učni predmet na gimnazijah, tudi na Koroškem leta 1887 (Gestrin, Melik 1966: 206). Čeprav je v obdobju Taaffejeve vlade med slovenskimi politiki načeloma veljalo slogaštvo, je bila slovenska politika še vedno dovolj neenotna. Tako sta v tem času nastali dve struji: tako imenovani elastiki (nekateri liberalci, katoliški konservativci), ki so zagovarjali zmernejšo politiko in prilagoditev razmeram in radikali (starejši liberalci, mlajša struja politikov), ki so zahtevali odločnejša dejanja od elastikov. Oboji so tudi imeli svoj časopis: elastiki Ljubljanski list kot večerna priloga deželnemu uradnemu listu (1884–85), radikali Slovan (1884–87) (Slovenska kronika III. del 2003: 13).

Razmahnilo se je tudi slovensko časnikarstvo. Poleg Ljubljanskega lista in Slovana so izhajali še na Štajerskem Slovenski gospodar in Domovina, v Trstu Edinost, na Koroškem Mir. Izhajale so tudi mnoge leposlovne revije: liberalni Ljubljanski zvon (1881), katoliški Dom in svet (1888), celovški Kres (1881–86), Slovanski svet (1888–99).

Konec 80-ih let in v 90-ih letih 19. stoletja se konča slovenska politika sloge in pride do dokončnega političnega razkola med Slovenci. Katoliški tabor preide v agresivnejšo politično držo z ljubljanskim škofom Jakobom Missiem in Antonom Mahničem.²⁰ Ustanovi se

---

²⁰ Anton Mahnič je močno razburil slovensko politično sceno, predvsem kranjske liberalce, ko je za edino merilo literature in umetnosti razglasil vero in katoliško moralno. Obsodil je Simona Gregorčiča, češ da so nekatere

Katoliško politično društvo (1890), iz njega se kasneje razvije Katoliška narodna stranka. Velik vpliv v stranki je poleg posvetnih vodij imela duhovščina, zato so stranko poimenovali tudi klerikalna stranka; liberalno usmerjeni Slovenci pa ustanove Slovensko društvo, ki se kasneje razvije v Narodno stranko (1894) in od 1900 v Narodno napredno stranko. Če je katoliška stran našla svoje zaledje v kmečkih množicah, je liberalna v meščanstvu in v učiteljskih in uradniških vrstah (Slovenska kronika III. del 2003: 15).

Leta 1892 izide Slovensko-nemški slovar ali tako imenovani Pleteršnikov slovar, imenovan po uredniku slovarja Maksu Pleteršniku. Nemško-slovenski slovar je izšel v dveh zvezkih že leta 1860. Leta 1861 se je imenoval poseben slovarski odbor pod vodstvom stolnega dekana Janeza Zlatousta Pogačarja, ki je uredništvo slovarja predal Franu Levstiku. Le-ta se je dela lotil zelo predano in le počasi napredoval, zato je kranjski deželni odbor za novega urednika imenoval Janka Pajka, a tudi ta ni bil uspešen. Zopet se je uredniškega dela lotil Levstik, ponovno neuspešno, in zato je bil 1883 leta za urednika imenovan Maks Pleteršnik. V približno 110.000 geslih in na 1900 straneh je Pleteršnik utemeljil, ovrednotil, naglasno in izrazno opremil besedišče slovenskega jezika (Slovenska kronika III. del 2003: 250).

Leta 1899 na Dunaju izide prvi Slovenski pravopis Frana Levca, ki naj bi temeljil na podlagi Pleteršnikovega slovensko-nemškega slovarja. Že leta 1898 je Levec v več časopisih in revijah objavil načela, po katerih je sestavljal pravopis, a največ kritik je Slovenski pravopis bil deležen po izidu. Najglasnejša kritika sta bila Fran Ilešič in Rajko Perušek, ki je v samozaložbi izdal celo brošuro Bravec ali bralec (1899), namenjena polemiki z Levcem. Glavna kritika pravopisu je bila zaradi avtorjeve samovoljnosti in njegovega označevanju nekaterih vzhodnoslovenskih, bolj slovanskih oblik, za neknjižne. Levčevega pravopisa šolska oblast zaradi močne nasprotne agitacije ni nikoli odobrila, čeprav ostaja pomemben mejnik v normiranju slovenskega knjižnega jezika (Slovenska kronika III. del 2003: 330).

Proti koncu 19. stoletja, v 90-ih letih, se slovenski knjižni jezik umirja, sposoben je ubesediti vsa funkcijska področja. Po fazi degermanizacije je prišla faza deslavizacije. V slovensko besedišče se umeščajo francoski mednarodni izrazi, v strokovnih besedilih se deloma še krepi na latinščini temelječa terminologija. Z "vračanjem k samemu sebi" je bila omogočena tudi rast umetnostne besede od moderne dalje (Toporišič 1983: 453). S slovensko moderno se tudi končajo umetni poskusi načrtovanega zblizanja s hrvaškim jezikom. Iz knjižnega jezika, iz njene besedilne norme postopoma izpade vse tisto, kar je bilo sprejeto v jezik zaradi jezikovnega zblizovanja in ne zaradi same izrazne potrebe. Ti izrazi so

---

njegove pesmi v nasprotju z verskimi načeli. Literatura mora po Mahničju biti v službi božjih zakonov, da človeku pomaga najti višji smoter bivanja (Gestrin, Melik 1966: 211).

nadomeščeni z "umetelnimi [slovenskimi] slogovnimi prvinami". Z moderno se v določenem smislu zaključuje umetno zunajjezikovno načrtovanje ter se odpre načrtovanje slovenskega knjižnega jezika iz lastnih podstav (Pogorelec 1996b: 54).

3 RAZVOJ IN RABA SLOVENSKEGA PRAVNEGA JEZIKA V II. POLOVICI 19. STOLETJA

Pravo je "sistem pravnih načel in pravnih pravil, ki v mejah pravne pravilnosti urejajo življenjsko pomembno zunanje vedenje in ravnanje ljudi v državno-pravno organizirani družbi" (Pravo 2003: 284). Podobno tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika (1997: 970) označi pravo kot "pravila, ki urejajo odnose v določeni družbeni skupnosti in določajo kazni za kršitelje teh pravil". Pravna besedila²¹ so torej besedila, ki urejajo pravna razmerja in odnose med ljudmi (Novak 2007b: 625). Jezik je edino sredstvo pravnikov, saj morajo z njim ubesediti, omejiti, določiti, predpisati delovanje na vseh področjih življenja. Besedil s pravno vsebino, ki so nastala v 16. stoletju, se ni dosti ohranilo, največ jih je ohranjenih v samostanskih in župnijskih kronikah ter katastrih (Jemec 2007: 386). Tako imamo iz druge polovice 16. stoletja ohranjen upravno-pravni razglasni zapovedni list o novem vinskem davku, ki ga je napisal leta 1570 deželni upravitelj iz Fužin Janez Kisel ter Gorske bukve, pravno besedilo, ki ga je leta 1582 prevedel Andrej Recelj. Iz 17. stoletja je ohranjenih več uradno-pravnih prisežnih obrazcev, kot so Pliberška prisega iz druge polovice 17. stoletja, prisega iz sodne prakse, zapisana med leti 1601 in 1609 v Vetrinjskem urbarju, fevdalna prisega krškemu škufu iz leta 1637 in prisega cesarju Ferdinandu III. iz leta 1653 (Novak 2007b: 625). O začetkih načrtnega prevajanja pravnih predpisov lahko govorimo šele v obdobju vladanja cesarice Marije Terezije, ki je izdala mnogo odlokov, ki so urejali in poenotili način dela na mnogih področjih.²² Iz 18. stoletja imamo ohranjene prevode patentov, kurend ter drugih uradnih besedil v kranjskem jeziku, ki so jih prevajali Kumerdej (1785–1805), Linhart (1790–1795), Vodnik (1805–1818), Metelko (1819–1846). Večje število slovenskih prevodov pravnih besedil je nastalo tudi v času Ilirskih provinc. Vsi ti prevajalci so vplivali tudi na terminološki razvoj in skladnjo, predvsem na kalke, zato so bili prevodi velikokrat nerazumljivi. Ker pa so besedila bila namenjena predvsem sporazumevanju pravnih strokovnjakov med seboj, se za večjo razumljivost niso niti preveč prizadevali (Jemec 2007: 386–387). A šele po letu 1848, ko je bil slovenski jezik postavljen v poseben položaj, je bilo mogoče načrtno razvijanje slovenskega pravnega jezika (Novak 2007b: 625).

²¹ Nina Novak pravni jezik definira kot nadpomenko, ki združuje tri podvrste pravnega jezika: jezik pravne norme, ki ga tvorijo zakonodajalci, jezik pravne znanosti so besedila pravnikov znanstvenikov in na jezik pravne prakse, kjer so besedila, ki jih tvorijo pravniki in posamezniki v različnih pravniških poklicih ter nepravniki, ki sodelujejo v pravnih postopkih (Novak 2007a: 18).

²² Tako je Marija Terezija je ustanovila dve pravniški komisiji, da bi poenotila razdrobljene kazenske predpise (1752) in ustvarila splošni kazenski zakonik (1753) (Vezovišek 1991: 348).

Diplomska naloga raziskuje v II. delu, kakšno pozicijo je po marčni revoluciji 1848 leta imel slovenski jezik v uradih, kako se je slovenščina uveljavljala kot jezik pravnega postopka ter kakšen je bil razvoj slovenskega pravnega jezika.

3.1 Raba slovenskega jezika v upravi²³

Ustavnopravna ureditev slovenskega jezika kot uradnega jezika je bila predpogoj za začetek načrtnega oblikovanja slovenskega pravnega jezika. To se je zgodilo leta 1848 z nastankom programa Zedinjene Slovenije, kjer je bila prvič podana zahteva, da se slovenski jezik izenači z nemškim jezikom, pri tem pa se sklicuje na naravno pravo. Zahtevala se je enakopravnost slovenskega jezika v uradih in šolah (Kranjc 1998: 172). Enakopravnosti jezikov vseh narodov v monarhiji je bila splošna zahteva marčne revolucije. Cesar je pod vplivom mogočnega gibanja in neredov na Dunaju 13. marca popustil in aprila istega leta izdal listino, znano kot Pillersdorfova ustava, kjer je 4. paragraf določal, da je vsem narodom zajamčena nedotakljivost njihovega jezika in narodnosti. Franc Jožef I. je z oktroirano marčno ustavo to še nekoliko dopolnil. V 5. paragrafu je zapisano, da so vsi narodi enakopravni in da ima narod nedotakljivo pravico varovati in gojiti svojo narodnost in jezik. Podobno besedilo so vsebovale tudi posamezne ustave, objavljene decembra 1849 (Kranjc 1998: 172–173). Kljub zahtevam po enakopravnosti se je na Primorskem uradovalo po nemško in italijansko, na Štajerskem samo nemško in tudi na Kranjskem je slovensko uradovanje naletelo na odpor (Serše 1982: 18). Tudi Alfred Fischl v delu *Das österreichische Sprachenrecht* iz leta 1910, ki ga povzema Tone Zorn (1988: 478) piše, da v petdesetih letih 19. stoletja slovenščina ni mogla prodreti v zunanje poslovanje sodišč ne na Spodnjem Štajerskem, Koroškem in Kranjskem, delna izjema je bila le Štajerska, kjer so na izrecno zahtevo strank sledili prevodi ustreznih odločb v slovenskem jeziku. Notranji minister Bach je tudi ukazal, da naj se uradniki naučijo slovenskega jezika²⁴, saj bo potrebno pisati v tistem jeziku, ki ga govori narod (Priatelj 1955: 66). A vendar so zaviranje slovenščine v urade omogočale ravno deželne vlade in oblasti. Odpor do uporabe slovenskega jezika na deželnih uradih so utemeljevali s trditvijo, da so nenemški jeziki premalo razviti za rabo v upravnih in sodnih

---

²³ Pod pojmom (državna) uprava so v 19. stoletju razumeli tako uradovanje na sodiščih kot v uradih (Parkelj 1996: 12).

²⁴ Za uradnike so bili uvedeni tečajji slovenskega jezika, ki ga je v Celovcu vodil Janežič, v Trstu Macun in v Ljubljani Navratil. Navratil je leta 1850 celo napisal učbenik za učenje slovenskega jezika, vendar Bleiweiss poroča, da Navratil v Ljubljani ni imel veliko slušateljev (Priatelj 1955: 70). Navratilov učbenik *Kurze Sprachlehre... Mit praktisch. Anhang* je bil specializiran, funkcijsko-zvrstno določen, saj je bil namenjen sodnim uradnikom. Priročnik je sestavljen iz teoretičnega dela in praktičnega dodatka, kjer so zgledi vseh vrst različnih sodnih spisov z nemškim prevodom, pa tudi primeri različnih vrst pogovorov, ki se uporabljajo v sodnem procesu (Zemljarič Miklavčič 1999: 257).

postopkih, namenoma pa so tudi zaposlovali uradnike, ki niso bili večji slovenskega jezika (Serše 1982: 18). Pred letom 1848 je oklicevalec vse razglase, naredbe, ukaze, ki so bili napisani v nemškem jeziku, slovenskemu kmečkemu prebivalstvu, ki ni znal nemščine, javno prevedel pred cerkvijo, ali pa si je kmet moral sam poiskati koga, ki je znal nemški jezik, da mu prevede vsebino dokumenta. Velikokrat so bili dokumenti neustrezno prevedeni. Čeprav so bili po letu 1848 dopisi prevedeni v slovenski jezik, so jih ponekod Slovenci še vedno odklanjali. Tako so nekateri občinski odborniki leta 1849 odklonili slovenske razglase, ki jih je celovski magistrat poslal po Koroškem, češ da jih ne razumejo in jih ne zanjo prebrati. Tudi ko je okrajni glavar Andrej Dominikuš v Brežicah uvedel slovensko uradovanje s kmeti, so ti slovenske dopise odklanjali. Tudi sodniki so bili prepričani, da bodo rabili vsaj 10–20 let, da se priučijo slovenskega jezika. Čeprav so se leta 1850 ustanavljala na Slovenskem nova sodišča, so nižji uradniki še vedno pošiljali povabila in dopise slovenskemu prebivalstvu v nemškem jeziku. Bleiweis je bil prizanesljiv do sodnikov in uradnikov, le da so pokazali zanimanje za uporabo slovenskega jezika v sodstvu. Pozval jih je, naj vendar uporabljajo slovenski jezik, čeravno bo v njem veliko germanizmov in tujega besedišča. Kot skromen uspeh uradovanja v slovenskem jeziku se šteje z 9. septembrom 1850 datiran ukaz, da se v kazenskem postopku zapisniki zapišejo tudi v slovenskem jeziku, ne samo v nemškem, če udeleženci v sodnem procesu ne znajo nemškega jezika. Tako je bil 21. septembra 1850 napisan prvi zapisnik v slovenskem jeziku. Celovško nadsodišče je sprva vztrajalo pri uradovanju v slovenskem jeziku, saj se je še istega leta pritožilo, da dobiva sodne spise s Kranjskega samo v nemškem jeziku in je nekaj le-teh tudi vrnilo v Ljubljano. Kranjski deželni predsednik je istega leta ugodil pritožbi šestih gorenjskih županov, ki so zahtevali od kamniškega okrajnega glavarstva slovenske uradne dopise (Priatelj 1955: 65–72).

K uveljavljanju rabe slovenskega jezika na uradih in sodiščih je prispevalo tudi izdajanje državnega in deželnih zakonikov ter vladnih listov v slovenščini. Kot ena bistvenih točk nove vlade monarhije je bilo tudi zedinjenje vseh dežel in narodov države, ki temeljijo na enakopravnosti in svobodnem razvoju narodov. Prav zato je cesar 4. marca 1849 izdal patent, s katerim je uvedel izdajo državnega uradnega lista in uvedbo deželnih listov, pa tudi druge cesarske in ministrske odloke v vseh jezikih, ki so bili v avstrijskih deželah v navadi (in allen landesüblichen Sprachen) (Vezovišek 1991: 351–352). V paragrafu številka 1 je navedeno, da so vsa objavljena besedila enako avtentična, zakoni pa bi morali iziti v vseh jezikih na isti dan (Kranjc 1992: 118–119).²⁵ Najprej so že leta 1848 začeli izhajati poslovenjeni deželni

---

²⁵ Zaradi tehničnih težav je cesarjev ukaz z dnem 7. decembra 1849 določil, da sme zakon iziti v enem jeziku, tj. nemškem, iziti pred objavo v drugih jezikih, če ni nujne potrebe po sočasni objavi (Kranjc 1992: 119).

zakoniki in vladni listi za Kranjsko, leto kasneje še za Štajersko, Koroško in Primorsko (Serše 1982: 18). Državni zakonik je začel izhajati v slovenščini 1. novembra 1849, pred tem pa je 2. aprila 1849 izšel še dvojezični Vvod k občnemu državnemu zakoniku (Kranjc 1992: 119). Cesarski patent je z dnem 27. decembra 1852 zopet uvedel le nemško izdajo državnega zakonika,²⁶ kar je ostalo v veljavi do leta 1870, ko so zopet uvedli nemške izdaje, a je avtentično še vedno bilo le nemško besedilo (Slovenska kronika I. del 2001: 374). Slovenska izdaja zakonika je po odločbi morala iziti 45 dni po izdaji nemškega zakonika, tako da se prevodi v slovenski jezik vedno prihajali z zamudo (Vezovišek 1991: 352). Čeprav so torej že od 1848 začeli izhajati deželni zakoniki in vladni listi, se v praksi ni dosti spremenilo zaradi neusposobljenosti uradnikov,²⁷ ki so slovenski jezik uporabljali največkrat le pri ustnem sporazumevanju (Novak 2006: 228).

Po 31. decembru 1851, z nastopom Bachovega absolutizma, so bile preklicane politične pravice iz oktroirane ustave.²⁸ Leta 1854 je izšel še cesarski patent o nespornem postopanju, kjer je v 14. členu zabeleženo, da se morajo prošnje pisati v enem od jezikov, ki jih uporablja sodišče (Dolenc 1935: 531). Ustavno življenje se je v habsburški monarhiji uredilo šele leta 1861, vendar se je slovenski jezik tudi po začetku ustavnega življenja le počasi uveljavljal (Novak 2007b: 627).

Po razglasitvi oktobrske diplome in februarskega patenta se je 6. aprila 1861 sestal kranjski deželni zbor in na pobudo Bleiweisa sklenili sestaviti pismo cesarju tudi v slovenskem jeziku, kjer so zahtevali uvedbo slovenskega jezika v šolah in uradih. Na seji 8. aprila 1861 se je oglasil Toman s predlogom, da naj bi bil slovenski jezik tudi opravični jezik državnega zbora. Že leta 1861 je kranjski deželni zbor sprejel, da mora biti v slovenščini izrečen ali zapisan predlog formuliran v slovenskem jeziku tudi v zapisniku. Pravilo o slovenski in nemški objavi je veljalo tudi pri stenografskih zapisnikih, a se ni izvajalo dosledno. Istega leta je goriški deželni zbor sklenil, da naj se zapisniki pišejo tudi slovensko, kar se je tudi upoštevalo v praksi. Istrski deželni zbor je sprejel italijansko uradovanje, na Koroškem se Slovencev niso

²⁶ V državnem zakoniku za avstrijsko cesarstvo izhaja torej le nemško besedilo, prevode naj bi objavljali v deželnih zakonikih. V letu 1860 so ukinili slovenske prevode, nato pa v letih 1861–1869 prevajali samo tiste predpise, ki so veljali na ozemlju Slovencev (Vezovišek 1991: 352).

²⁷ K temu so izdatno prispevale tudi deželne oblasti, ki so zaposlovale uradnike nevešče slovenskega jezika. Še leta 1853 je bilo med razpisanimi pogoji zahtevano popolno znanje nemščine in le osnovno znanje slovenščine (Serše 1982: 18-19). Veliko slovenskih uradnikov je bilo tudi premeščeno na Hrvaško, v slovenske kraje pa se je pošiljalo nemške uradnike (Priatelj 1955: 74).

²⁸ Tudi v sodstvu so zožili obtožno načelo (obtožno načelo je načelo kazenskega postopka, da se postopek začne in nadaljuje samo na zahtevo tožilca (Pravo 1987: 168)), odpravljeno je bilo porotno sojenje, za najnižja sodišča ni več veljala stroga ločitev od uprave. Leta 1854 je bila krajevna pristojnost višjega deželnega sodišča razširjena s Štajerske še na Koroško in Kranjsko, deželno sodišče v Trstu pa je obsegalo območje Gorice, Gradiške, Istre in Trsta. Deželna sodišča v Celju in Novem mestu preimenovana v okrožna sodišča (Vezovišek 1991: 351)

niti spomnili, prošnje za uporabo slovenskega jezika pa na Štajerskem niso naletele na pozitiven odziv (Serše 1982: 18).

Konec leta 1861 so slovenski poslanci državnega zbora poslali vodji vlade Schmerlingu spomenico z zahtevo po enakopravnosti slovenskega jezika v uradih in šolah,²⁹ a odgovora nanjo niso dobili (Novak 2007b: 627). Tako je ostalo podobno kot že prej: enakopravnost, zagotovljena v ustavi, je bila pogosto odvisna od uradnikove volje in njegovega jezikovnega znanja (Serše 1982: 18).

Uradovanju v slovenščini je postavil temelje šele upravni odlok pravosodnega ministra, ki je izšel 15. marca 1862 in je za ozemlja višjih deželnih sodišč v Gradcu in Trstu, ki so bila naseljena s Slovenci, določal:

"1. Da morajo sodnije, kadar imajo s Slovenci obravnavati, zatožence in priče v kazenskih rečeh, kar koli je mogoče, v slovenskem jeziku zasliševati in njih odgovore vsaj zastran poglobitnih delov v slovenskem jeziku pisati v zapisnike.

2. Zapisniki zastran priseg, ki jih morajo Slovenci prisegati, morajo se karkoli je mogoče po slovenski pisati in vsaj besede prisege same morajo v slovenskem jeziku zapisane biti.

3. Mora se na to gledati, da pri kazenskih in pri končnih obravnavah z obdolženim, ki je Slovenec, sodniki, uradniki državnega zastopništva in zagovorniki so slovenskega jezika popolnoma zmožni, da se čisto slovensko obravnuje in da se razglasujejo razsodbe in če je mogoče tudi nje uzroki v slovenskem jeziku.

4. Morajo sodnije v slovenskih pokrajinah vloge v slovenskem jeziku pisane sprejemati in kar je mogoče Slovencom davati odloke ali rešitve tudi v slovenskem jeziku.

5. Ustanovljuje se, da se imajo po potrebi preskrbeti razne povabila, varhni dekreti, obljubni in smrtni zapisniki, ter manjše zmiraj enake odloke v slovenskem natisu in da se take morajo Slovencom razpošiljevati. Na dalje je bilo od ministerstva naznájeno, da je zapovedalo ob enem, da se mora pri dajanju vradniških služb posebno gledati na to, da prosivci znajo slovenski jezik in da se imajo le taki priporočevati ministerstvu za tiste službe, ktere ono daje" (Priatelj 1956: 97–98).

Iz navedenega upravnega odloka je razvidno, da so zahteve izražene z neobvezujočimi formularji, kot so *karkoli je mogoče, če je mogoče, kar je mogoče, po potrebi*. Tako je bilo izvrševanje zahtev še vedno odvisno od jezikovnega znanja, dobre volje uradnikov in sodnih

---

²⁹ Slovenska pričakovanja so izvirala iz prepričanja, da je razvoj naroda mogoč "le v narodnem jeziku", brez slovenskega jezika v uradih, šolah je "pravica le prazen glas" in "omika le gerda šema", narod pa le "truma opic ali papig". Peticija je izražala jasno zahtevo po uvedbi slovenščine tudi v srednje in visoke šole, v zakonodajo, uvedbo slovenskega uradnega časnika in prevod državnega zakonika (Slovenska kronika II. del 2003: 17).

oblasti, od nasprotovanja in moči nemških nacionalistov, od vztrajnosti strank in njenih zastopnikov, od političnega boja v parlamentu in deželnih zborih (Novak 2007b: 627).³⁰

Ljubljansko sodišče je 16. julija 1861 izdalo prvo slovensko sodbo (Prijatelj 1956: 98). Leta 1862 je odvetnik Radoslav Razlag dal natisniti več slovenskih obrazcev, kot so pooblastila in zapisi za umrlim (Melik 1982: 20). Levstik v Napreju dne 6. januarja 1863 piše o pripravljenosti uradnikov pisati v slovenskem jeziku: "Ko so bili vprašani uradski poglavarji naših pokrajin, ali bi se že mogla slovenščina pisati po uradih, odgovorilo jih je največ, da ne, in bojimo se tudi za tiste, ki našemu jeziku niso kratili sposobnosti, da bi vsaj nekaterim izmed njih bilo neprijetno, morda celo nemogoče, slovensko pisati. Kdo je tega kriv? Naš jezik gotovo ne" (Prijatelj 1956: 391). Ne samo nepripravljenost uradnikov, tudi pasivnost in odnos slovenske populacije do nastale situacije so vplivali na nespremenljivost situacije. Razpoloženje med Slovenci je opisal dopisnik "Od štajerske Save" v Novicah, dne 2. avgusta 1865: "Čeravno se nam je večidel od nižjih uradnij na slovenske vloge nemški odpisovalo, so nam vendar višje uradnije dokaj spoštovale naš jezik ... Nikjer ni bilo zabranjeno uradnijam in sodnijam pošiljati slovenski vlog ... vendar prav malo smo rabili ravnopravnost; pisali smo vsake kvatre enkrat kaj slovenskega, da smo videli: ali dobomo nemšk ali slovensk odlok; če smo dobili nemškega, molčali smo, če smo dobili slovenskega, bili smo takoj hvaležni in veseli, da smo precej vsemu svetu naznanili svoje veselje" (Prijatelj 1956: 102).

20. oktobra 1866 je začel odlok iz leta 1862 veljati tudi za civilne pravdne postopke, kar je pomenilo dopustne tožbe tudi v slovenskem jeziku; 5. septembra 1867 pa so bile z odlokom omejitve "*po možnosti*" odpravljene tako, da je postalo obvezno protokoliranje zaslišanj in priseg za stranke, ki so bile večje le slovenskega jezika (Vilfan 1988: 452). Tako so se vsi zapisniki o zaslišanju le slovensko govorečih prič in obdolžencev v spornih in nespornih zadevah, zapisniki o prisegah, prisežni obrazci pisali slovensko (Melik 1982: 20). Še istega leta, 21. decembra 1867, je zahteva po uporabi slovenščine teoretično dobila še trdnejšo pravno podlago v 19. členu Državnega temeljnega zakona o splošnih pravicah državljanov. Člen 19 je zagotavljal, da so "vsi narodi države [...] enakopravni in [da ima] vsak narod [...] nedotakljivo pravico ščititi in gojiti svojo narodnost in svoj jezik. Enakopravnost vseh v deželi običajnih jezikov v šoli, uradu in javnem življenju priznava država (Prijatelj 1956: 31).³¹ A ustavno določilo brez ustrezne zakonodaje ter prakse ni imelo prave možnosti za

---

³⁰ Melikova (1982: 19) opozarja na razlike pri uveljavljanju slovenščine glede na tip dokumenta. Tako so se zapisniki zaslišanj obtožencev že dolgo časa vodili tudi v slovenščini, kot jezik sodišča pa se je slovenščina uveljavljala zelo počasi, in sicer vse težje in počasneje, kolikor višje je bilo sodišče.

³¹ Poslanci so najprej v drugem odstavku 19. člena predlagali besedilo, pa katerem mora država *jamčiti* enakopravnost v deželi običajnih jezikov. Ker je politično-pravna komisija zgornjega doma menila, da ni

dejansko uresničitev v praksi. Upoštevanje določila je bilo, če naštejemo le najpoglavitnejše razloge, odvisno od posameznih ministrskih ukazov, od prakse, ki se je razlikovala glede na deželo in sodišče, od trdovratnosti strank in njihovih zastopnikov, ki so se pritoževali ali pa tudi ne, od političnega boja v parlamentu, deželnih zborih (Melik 1982: 20). Borba za večje priznanje slovenskega jezika je merila predvsem na to, da bi bili dovoljeni v slovenščini govori strank in odvetnikov, vloge, sodbe, pritožbe in druga pravdna dejanja. Za vsako novo koncesijo so se morali slovenski odvetniki posebej boriti. Slovenske stranke in odvetniki so tvegali tudi izgubo pravde, če so hoteli po sili uveljaviti uporabo slovenščine pred sodišči (Vilfan 1996: 460).

Za uveljavitev slovenskega jezika pri uradnem poslovanju ima velike zasluge tudi začetek poklicne neodvisnosti slovenskega odvetništva. Z letom 1868 odvetnike neha postavljati vsakokratna oblast, temveč je pridobitev pravice za opravljanje odvetniške dejavnosti odvisna od tega, ali kandidat izpolnjuje pogoje, ki so določeni v zakonu. Odvetniški red tako določa, da o vpisu v imenik odvetnikov odloča odvetniška zbornica sama (Čeferin 1988: 519).³²

V letih od 1868 do 1880 so slovenske narodnostne težnje naletele na najhujši odpor, kar se je kazalo tudi pri rabi slovenskega jezika. Tako je kranjski deželni zbor leta 1870 na svojem območju slovenščini priznal status uradnega jezika, ko pa je v letih od 1877–1880 v zboru vladala nemška večina, se je v urade vrnila nemščina (Serše 1982: 19). Leta 1880 je bil na Kranjskem za deželnega predsednika kot najvišjega predstavnika dunajske vlade imenovan Andrej Winkler.³³ Čeprav je imel v svojem službovanju nemalo težav z usklajevanjem svoje državne službe z narodno zavestjo, je pod njegovim vodstvom ljubljanski mestni svet leta 1882 prišel v slovenske toke prvič po letu 1868 (Slovenska kronika II. del 2003: 129). Pa vendar, ko so slovenski rojaki 2. julija pri njem zahtevali, da se uradi začnejo poslovati slovensko, se to ni zgodilo vse do leta 1890, ko je kranjski deželni zbor sklenil, da bodo vsi uradi, kjer je bilo večinsko slovensko prebivalstvo delovali le v slovenskem jeziku. Na Štajerskem, Tržaškem, Goriško-Gradiščanskem ter v Istri pa navkljub zakonskim določilom slovenščine še vedno niso uporabljali (Novak 2007b: 628).

---

primerno obljubljeni nekaj, kar bi bilo po možnosti zahtevati kot pravico, saj za izpolnitev te-te ne bi moglo brezpogojno jamčiti. Poslanska zbornica je to mnenje sprejela in tako je cesar potrdil besedilo drugega odstavka 19. člena po katerem se priznava enakopravnost v deželi običajnih jezikov (Kranjc 1998: 176).

³² Paragraf 1 Odvetniškega reda iz leta 1868 postavlja temelje odvetnikovi neodvisnosti z odločbo, da za izvrševanje odvetništva ni potrebno nikakršno oblastno imenovanje (Čeferin 1988: 520). To pomeni, da je dodeljevanje pravice za imenovanje odvetnikov bilo dodeljeno deželnim odvetniškim zbornicam in ne več pravosodnemu ministru (Vezovišek 1991: 355).

³³ Zasluge Andreja Winklerja vidi Branko Vezovišek (1991: 352) predvsem v skrbi za jezikovno čistost prevodov kranjskega zakonika.

3.2 Raba slovenskega jezika v okviru sodnega postopka

Novodobna zakonodaja habsburške monarhije se je začela z vladavino Marije Terezije. Po aachenskem miru 1748 je sledila premišljena izgradnja vseavstrijskega prava. Tako je Marija Terezija ustanovila dve pravniški komisiji z namenom, da poenoti kazenske predpise in ustvari splošni civilni zakonik (1753). Ob koncu leta 1768 je potrdila kazenski sodni red, ki je nadomestil prej veljavne deželne predpise. Kazenski sodni red ni bil nov le po vsebini, pomenil je tudi prvo ter izključno podlago kazenskega sodstva. Leta 1777 je sledila resolucija o odpravi torture in leto kasneje še resolucija o zožitvi smrtne kazni. Pod Jožefom II. je bil uveljavljen splošni zakon o hudodelstvih in njih kaznovanju (1787), ki je v rednem postopku odpravil smrtno kazen, le-to pa so zamenjale telesne, prostostne in delovne kazni. S Francem I. so obnovili smrtno kazen za veleizdajo (1795), ki so jo kasneje razširili še na nekatere druge zločine (umor, roparski uboj, požig s smrtno posledico, težki primeri ponarejanja kreditnih papirjev in kovanega denarja) z novim kazenskim zakonom o hudodelstvih in težkih policijskih prestopkih (1803). Zopet so bila v zakon prevzeta pravila postopka. S popravki se je obdržal do leta 1852, ko je bila objavljena njegova prenovljena izdaja s kazenskim zakonom o hudodelstvih, pregreških in prestopkih. V njem ni bilo določb v postopku, saj je bil 1850 leta izdan poseben kazenskopravni red, ki sta mu v letih 1853 in 1873 sledila dva nadaljnja postopkovna zakona. S patentom leta 1811 je bil razglašen občni državljanski zakonik, ki je vplival na pravna razmerja v nekaterih evropskih državah še v 20. stoletju. Na Štajerskem in na celovškem okrožju je začel delovati 1812 leta, na Kranjskem pa 1815. Slovenski prevod zakonika je bil objavljen šele v letu 1853.

Leta 1781 je Jožef II. razglasil občni sodni red, ki je vseboval predpise za pravdni postopek, pa odločbe o stečajnem in izvršilnem postopku. V veljavi je ostal do leta 1895, ko ga je nadomestil zakon o sodobnem postopku v civilnih pravnih sporih. Množina predpisov in njihovih pomenov sta povzročila, da se je oblast morala lotiti jezikovnega odnosa med državnim pravom in raznorodnostjo svojega ljudstva, ki je bila nevešča nemškega jezika v monarhiji (Vezovišek 1991: 348–349). Prvo omembo govornega jezika strank na sodiščih zasledimo v 13. paragrafu občnega sodnega reda, ki je določal, da lahko stranke ter njihovi pravni zastopniki v (pretežno pismenih) civilnih postopkih uporabljajo v deželi običajen jezik (Novak 2006: 229). Že od začetka je bilo sporno, kateri jezik je v deželi običajni jezik: je to jezik, ki so ga v deželi govorili ali samo jezik, ki je bil v uradni rabi. Iz paragrafa 13 tega ni bilo mogoče razbrati. Odgovora na to ni dal niti latinski prevod Občnega sodnega reda, ki je izšel istočasno z nemškim. Že prvi komentarji, ki so izšli takoj po objavi, so razlagali izraz

"običajni jezik" v smislu jezika, ki se ga uporablja pred sodiščem. Sigismund Rizey leta 1786 v komentarju sodnega reda opredeli v deželi običajen jezik kot tisti, ki ga uporabljajo sodišča, čeprav uporabljajo ljudje v pogovoru tudi druge jezike, saj je v monarhiji malo dežel, kjer bi govorili izključno samo nemški jezik. Enako razlago je pred tem zagovarjal tudi Franz Georg Edler v. Krees, ki je bil referent komisije za kompilacijo in preverjanje sodnega reda. Izraz "v deželi običajen jezik" je razumel kot jezik, ki ga uporablja sodstvo, pred katerim teče spor. Leta 1790 je bila ustanovljena zakonodajna komisija, ki je predlagala, da bi se paragraf 13 preoblikoval tako, da bi se del člena glasil "v deželi pred sodiščem običajni jezik". Leta 1796 je do tega tudi prišlo pri sodnem redu za Zahodno Galicijo. Takšna razlaga je ustrezala večinskemu mnenju, ki je z izrazom "v deželi običajen jezik" mislila na tri uveljavljene sodne jezike: nemščino, latinščino in italijanščino. To razlago so vsebovali tudi kasnejši predpisi in na njihovem temelju izdani formularji. Tako je odredba z leta 1782 predpisovala obrazce za vloge strank, notarjev in odvetnikov pri pravnih organih le v nemščini. Leta 1785 je dodatek k tej odredbi predpisal, da morajo imeti vse vloge na zunanji strani povzetek v nemščini, sodno navodilo iz istega leta pa je določilo nemščino kot notranji uradni jezik sodišč in predpisalo vse ustrezne obrazce za notranje poslovanje v nemščini (Kranjc 1998: 169). Sergej Vilfan (1988: 451) omenja Nipplov komentar iz leta 1844, kjer Nippel prav tako interpretira izraz "v deželi običajen jezik" kot jezik, ki se ga poslužuje oblast, pred katero poteka spor, vendar pa ne vidi ovir za upoštevanje listin v tistem jeziku, ki ga govorijo v deželi, v kateri ima sodišče svoj sedež in kot primer navaja Češko. Po Občnem sodnem redu iz leta 1781 je imela slovenščina³⁴ le vlogo sporazumevalnega jezika v ustnih postopkih, kadar stranke v sodnih postopkih niso znale nemškega jezika, medtem ko so bili uradni zaznamki, pravniška besedila in obrazci v nemškem jeziku (Novak 2007b: 628). A vendar je do določenih odstopanj pri dosledni uporabi nemščine prišlo že pred marčno revolucijo. Tako so pri objavah, ki so imele obvezno veljavo za vso provinco, poleg objave v nemškem jeziku dovoljevali tudi objavo v prevladujočem deželnem jeziku, saj je imela uradna politika interes, da ljudje razumejo uradne razglase (Kranjc 1998: 171).

Marčna revolucija leta 1848³⁵ je povzročila pomembne premike in spremembe v organizaciji in delovanju sodstva. Vedno več je bilo tudi zahtev, da naj se slovenščina uvede v

³⁴ Dokler jezik postopka ni bil izrecno predpisan, so procesna dejanja večinoma tekla v slovenskem jeziku. Že v času prisedniškega sistema je bil zunanji in notranji jezik sodišč večinoma slovenščina. To dokazujejo zahteve po dvojezičnem znanju tudi na višjih mestih. Do 18. stoletja je uradni jezik v veliki meri večinoma opredeljevalo jezikovno znanje organov in prebivalstva, nemščina pa je bila največkrat pismeni notranji jezik (Kranjc 1998: 168).

³⁵ Z revolucijo je prišlo tudi do sprememb v sodstvu. Na čelo vsega pravosodja je bil postavljen vrhovni sodni in kasacijski dvor, podrejena so mu bila vsa višja deželna sodišča za apelacijske zadeve, le-tem pa deželna sodišča

zakonodajo, v poslovanje upravne in sodne oblasti. Tako so kranjski deželni stanovi še istega leta zaprosili za slovenjenje zakonov, odred in odlokov, kar jim je oblast tudi ugodila in priskrbela plačanega prelagatelja (Vezovišek 1991: 351). Z oktroirano ustavo iz leta 1949 je bila predpisana enakopravnost vseh jezikov. Tako so z upravnim odlokom z dne 29. oktobra 1850 slovenski jezik načelno priznali kot sodni jezik na Kranjskem in v slovenskih sodnih okrajih Koroške, a vendar pri tem izrecno uredili le sestavo zapisnikov v kazenskem postopku (Vilfan 1988: 452). Tako je bilo potrebno zapisnike zaslišanj obdolžencev in prič v kazenskem postopku napraviti le v slovenskem jeziku, če je to edini jezik, ki ga je zaslišani znal. Če sodnik ne zapisnikar nista znala jezika zaslišanega, je bil na obravnavo poklican prevajalec. Če sodnik ni imel na voljo zapisnikarja, ki bi znal tekoče slovenski jezik, je bilo dovoljeno napraviti zapisnik v nemščini, njegovo vsebino pa prebrati v slovenščini (Kranjc 1988: 174).

Leta 1854, v času Bachovega absolutizma, je bila krajevna prisotnost višjega deželnega sodišča v Gradcu razširjena s Štajerske na Koroško in Kranjsko, deželna sodišča v Celju in Novem mestu pa preimenovana v okrožna sodišča. Zakon o sodnem postopku z dne 9. avgusta 1854 pa je v 4. paragrafu zapovedal, da je treba vse pismene prošnje sestavljati v kakem pri sodišču običajnem jeziku. Jožefinsko določbo o uporabi "v deželi običajnega jezika" so avstrijska sodišča predvsem na narodnostno mešanih območjih iz pravnih in političnih razlogov različno interpretirala ter sprejemala. Politični so bili tudi jezikovnopравни posegi pravosodnega ministrstva v poslovanje sodišč. Vseskozi si je ministrstvo po marčni revoluciji prizadevalo, da bi z jezikovnimi odredbami usmerjalo sodišča. Zagovarjalo je stališče, da so edini pristojni, v kolikšni meri in na kakšen način se bo uporabljal slovenski jezik na sodiščih (Vezovišek 1991: 351–360).

20. oktobra 1866 je začel veljati upravni odlok z leta 1862 tudi za civilne sodne postopke, kar je pomenilo, da so bile dopustne tudi tožbe v slovenskem jeziku, a se je to v praksi redko izvajalo (Novak 2007b: 628). Leta 1867 so tudi odpravili pogojno veljavo jezikovnih določb za Kranjsko, tako da je bila poslej uporaba slovenščine pri protokoliranju zaslišanj in prisege obvezna za stranke, ki so znale samo slovenski jezik (Kranjc 1988: 175). Vlada je podpirala rabo slovenskega jezika, če stranke niso znale drugega jezika, vendar pa ni odobraval rabo slovenščine v sodni obravnavi, če je stranka znala tudi nemški jezik. Prva končna obravnava v slovenskem jeziku je bila opravljena junija 1867 v Gradcu. Obtoženka je bila prekmurska Slovenka, njen zagovornik pa Radoslav Razlag (Novak 2007b: 628). V sodstvu je bilo veliko

---

v večjih mestih. Ta so nastopila kot prvostopenjska sodišča v civilno- in kazenskopravnih zadevah, pa tudi kot drugostopenjska sodišča njim podrejenim okrajnim sodiščem z manjšo sodno kompetenco (Dolenc 1935: 526).

pomanjkanje sodnikov in pisarjev, ki bi znali za uradovanje sposobno slovenščino ali vsaj pogovorno slovenščino. Poučevanje slovenščine v Celju, Mariboru, Gradcu in Celovcu za tiste, ki niso znali slovenskega jezika, tečaji so se imenovali Schwindelkurse, je bilo površno, udeleževali pa so se ga predvsem mladi nemški pravniki, ki so hoteli zasesti sodniška mesta v slovenskih krajih. Koristi za poslovanje s tem ni bilo. Tako so sodbe odločbe, zapisniki s slovenskimi udeleženci večinoma ohranili nemščino, veliko tožb in drugih vlog pa je bilo zavrjeno zaradi slovenskega jezika. Izmikanje slovenščini³⁶ sta spremljala sklicevanje na 13. paragraf občnega sodnega reda. Izkušnje so prepričale slovenske stranke, da bo postopek takoj stekel v nemščini, če bodo na sodišču priznale, da vsaj malo govorijo nemški jezik. Če je bila na sodni zapisnik slovensko zastavljena tožba zapisana v nemščini, se je cel nadaljnji postopek odvijal v nemščini. Pravosodno ministrstvo je 19. člen temeljnega državnega zakona o splošnih državljanskih pravicah razumela za "pravo iščoče prebivalstvo" (rechtssuchhende Bevölkerung), ne pa za notranje poslovanje sodišč, kamor so spadale protokolarne tožbe (Vezovišek 1991: 361).

Pravosodni minister Stremayr je leta 1880 izdal jezikovne naredbe za Češko in Moravsko, po katerih bi se vloge reševale v jeziku, v katerem jih je stranka vložila na sodišču. Sergij Vilfan (1988: 452–453) navaja Franceta Goršiča, ki je v Ljubljanskem Zvonu leta 1921 ugotavljal, da so nemški sodniki odklanjali slovenske vloge in zapisnike navkljub drugačnim navodilom vlade. A tej protinarodni politiki so se nekateri slovenski pravniki začeli upirati in začeli uradovati v slovenskem jeziku. Tako je sodni pripravnik Ivan Nabernik junija leta 1880 vzel na poravnavo zapisnik v slovenskem jeziku. Oktobra 1880 je tudi izdal končni sklep v neki posestni pravdi v slovenskem jeziku. Graško višje sodišče je v pritožbenem postopku sklep razveljavilo ter naročilo, naj se razposlani odpravki strankam odvzamejo in se nadomestijo z nemškimi. Slovenska odvetnika sta se pritožila zoper sklep sodišča. Tako odvetnik Alfonz Mosche navaja v pritožbi, da je slovenščina v deželi običajen jezik in se pri tem sklicuje na ministrske odloke iz leta 1862 in 1867. Vrhovno sodišče je tudi to pritožbo 16. februarja 1881 zavrnilo z razlago, da je po Občnem sodnem redu nemščina na sodišču "deželno običajen jezik". Tako je bil v slovenščini izdan sklep Okrajnega sodišča v Kamniku formalno ničen. Odločba sodišča pa je sprožila spomenico slovenskih odvetnikov in interpelacijo v državnem zboru, ki jo je vložil slovenski poslanec vitez Schneid 11. marca 1881. Sklicevali so se na protiustavnost razlage 13. paragrafa Občnega sodnega reda, saj

---

³⁶ Nekateri nemški sodniki na Koroškem so uporabljali zelo očitne načine zapostavljanja slovenskega jezika na sodišču. Tako je sodnik, ki je bil prepovedal razpravljanje v slovenskem jeziku, razglasil mirovanje postopka, ker je odvetnik prepoved kršil ali pa sodnik sploh ni dovolil, da bi se v njegovi navzočnosti stranka in njen odvetnik pogovarjala v slovenskem jeziku (Vezovišek 1991: 361).

ustava iz leta 1867 zagotavlja enakopravnost jezikov, ki je s tem postala državljanska pravica (Kranjc 1988: 175). Na Kranjskem je bila namreč izključno nemščina jezik poslovanja oblasti, še posebej sodnih uradov in inštanč. Čeprav so veljavna pravna določila dopuščala rabo deželnega jezika, pa se ljudstvo te pravice ni posluževalo, saj naj bi bilo prepričano, da je nemški jezik ustrežnejši za poslovni in sodni jezik. Slovenski jezik se je uporabljal takrat, ko stranka ni znala nemškega jezika v kazenskih in civilnih zadevah kot tudi ustnih obravnava. Tudi razsodbe so se objavljale v slovenščini. Ker je interpelacija zahtevala uporaba slovenskega jezika le za določene akte, se je razumelo, kot da so tudi sami interpelanti s tem priznali, da slovenski jezik še ni bil dovolj sposoben, da bi bil uporabljen v celotnem sodnem procesu. Razlog naj bi bilo pomanjkanje slovenske pravne literature, pravne terminologije (Zorn 1988: 479-480). Zorn (1988: 480) navaja zapis iz Slovenskega pravnika iz leta 1882, kjer piše, da še ni čas za vpeljavo slovenskega jezika na sodišča, saj ta še ni dovolj funkcionalno oblikovan, da bi zadostil vsem kriterijem sodnega jezika, ter se zavzema, da bi za napredek stanja bilo potrebno, da bi tudi sodniki na višjih inštancah znali slovenski jezik. Posledica interpelacije je bil odlok pravosodnega ministra Aloisa Pražaka za območje Višjega deželnega sodišča v Gradcu z dnem 18. aprila 1882. Z njim ni uvedel nobenih novih pravil glede uporabe jezika, temveč je le opozoril na starejše predpise. Naredbe so predvsem določale:

- ukaz iz leta 1862 in naredba iz leta 1867 se spoštujeta in široko razlagata tudi v celjskem, mariborskem okrožju, v slovenskem delu Koroške in na Tržaškem (Vezovišek 1991: 361),
- dopustne so tožbe v slovenščini ter z njimi tudi slovenske odločbe,³⁷
- pravkar navedena naredba se nanaša na odločbe vseh oblik, ministrstvo pa tudi pričakuje, da bo osebje na sodiščih v najkrajšem možnem času pridobilo manjkajoče znanje slovenskega jezika,
- sodišča višjih stopenj naj po možnosti slovenske vloge rešujejo v istem jeziku, zato naj graško višje deželno sodišče skrbi za to, da bodo procesi na prvi stopnji potekali izključno v slovenskem jeziku,
- glede na določene okoliščine lahko predsedujoči izbira jezik, v katerem bo podan izrek ali sklep sodišča (Vilfan 1988: 453),
- pravniki lahko del sodniškega izpita opravljajo v slovenščini,
- vpis v zemljiško knjigo je možen tudi v slovenskem jeziku, če je bil predlog prav tako napisan v slovenščini (Vezovišek 1991: 361).

³⁷ Prizivno sodišče mora izdati odločbo v slovenskem jeziku, če je dotedanji postopek potekal v slovenskem jeziku (Vezovišek 1991: 361).

Sodiščem je Pražak torej predpisal, naj uredijo rabo slovenskega jezika med sodišči in strankami tam, kjer živijo Slovenci ter tako postavijo v veljavnost 19. člen iz leta 1867. Izrazil je tudi upanje, da se bodo uradniki, ki službujejo v slovenskem in jezikovno mešanih območjih naučili slovensko. Opozoril je na to, da sodišča morajo sprejemati vloge in izdajati sodbe v slovenskem jeziku, četudi stranka zna nemški jezik. Pražakove jezikovne reforme so bile v veliki meri rezultat strnjene in angažiranega nastopanja slovenskih pravnikov. A vendar položaj slovenskega jezika s Pražakovimi jezikovnimi odredbami ni bil rešen. Poleg njene po deželah neenotne, pogojne dovoljenosti, so uresničitev jezikovnih odredb ovirali tudi nemški nacionalni krogi (Kranjc 1988: 177). Nekateri sodniki so tako slovenske vloge še vedno reševali v nemščini in nekatera sodišča so še vedno izdajala odločbe le v nemškem jeziku. Višje deželno sodišče je zato celo opomnilo eno izmed kranjskih sodišč, da je potrebno slovenske vloge, kolikor je možno, reševati le v slovenskem jeziku. Problem je bil tudi, ker je mnogo slovenskih formularjev vsebovalo polno strokovnih in jezikovnih napak, jezik je bil težko razumljiv (Zorn 1988: 480–481).

Zorn (1988: 482) navaja Slovenskega pravnika iz leta 1888, ki poroča o odgovoru pravosodnega ministra Pražaka, v katerem jeziku se največkrat vodijo zemljiškoknjižne vloge na območju graškega višjega deželnega sodišča. Minister je sporočil, da je od leta 1882 resda pogosto prejemal pritožbe iz slovenskih dežel o neupoštevanju slovenskega jezika pri vodenju knjig, vendar pa je menil, da se je za Kranjsko po letu 1884 to vprašanje uredilo, saj ni prejel od takrat nobene pritožbe več. Leta 1887 pa je dobil pritožbo, da je celjsko okrajno sodišče izdalo zemljiškoknjižno prošnjo v slovenskem jeziku, a je bil vpis v knjigo v nemščini. Pražak je bil prepričan, da je slovenščina dovolj razvit jezik, saj so nekateri zakoni in ukazi že bili izdani v slovenščini. Ne samo za Kranjsko, Pražak je menil, da ni ovir za poslovanje v zemljiškoknjižnih zadevah v slovenskem jeziku tudi za Štajersko in Koroško. Tako je pravosodno ministrstvo julija 1887 naročilo, da je potrebno za vpis v zemljiško knjigo in za izdajo ustreznih odločb upoštevati slovenski jezik.

V drugi polovici 80-ih let 19. stoletja je izšlo še več naredb glede slovenskega jezika:

- nemški listi Grazer, Klagenfurter, Laibacher Zeitung so bili obvezani objavljati oznanila sodišč v tistem jeziku, v katerem je bilo oznanilo napisano, torej tudi v slovenščini,
- v narodno mešanih okrajih je pravosodno ministrstvo grajalo dejstvo, da se pripravljajo zapisniki tudi v nemškem ali italijanskem jeziku, čeprav je bila stranka zaslišana v slovenskem jeziku ter ukazalo, da se vsaj najvažnejši deli izpovedi zaslišane stranke zapišejo v slovenščini,

- tržaško višje deželno sodišče je opozorilo, da tamkajšnja sodišča ne upoštevajo določila o uporabi slovenskega jezika pri delu s strankami. Opozorilo je, da je potrebno slovenščino upoštevati pri osebah, večjih tega jezika tudi v civilnih in kazenskih zadevah (Zorn 1988: 482–483).

Na državnem zboru maja 1892 so slovenski poslanci v državnem zboru na pravosodnega ministra naslovili interpelacijo (Novak 2007b: 629). To se je zgodilo zato, ker sta v Ljubljani tožitelja vložila slovensko vlogo, a je kranjsko sodišče zavrnilo prošnjo za izdajo sodbe v slovenskem jeziku, ker naj bi sodišča sodbe v slovenskem jeziku izdajalo le takrat, ko je bil celoten sodni proces izključno v slovenskem jeziku, medtem ko se je v tem primeru toženec posluževal nemškega jezika. V končnem postopku se je tej obrazložitvi pridružilo tudi višje sodišče v Gradcu (Zorn 1988: 483–484). Prav tako se so tudi na celjskem sodišču hoteli izogniti uporabe slovenščine: tamkajšnje okrožno sodišče je izdalo nemško sodbo navkljub temu, da se je prosiateljica posluževala izključno slovenskega jezika. Pritožbo je višje deželno sodišče zavrnilo z utemeljitvijo, da stranka pri tem ni bila prikrajšana. Na interpelacijo slovenski poslanci niso dobili odgovora.

Med leti 1895–1896 je bila izvedena Kleinova reforma, v okviru je bilo izdano tudi pet zakonov, s katerimi so na novo uredili civilni in izvršilni postopek, novo veljavo je dobil tudi ustni postopek, a tudi ta zakonodaja ni prinesla enakopravnost jezikov v civilnih postopkih, saj so bili z dodatkom k novemu zakonu razveljavljeni vsi predpisi, ki so se nanašali na jezik sodnega postopka, v veljavi pa je še vedno ostal 13. člen Občnega sodnega zakona iz leta 1781. Slovenščina se je tako še vedno na posameznih deželnih sodiščih uporabljala različno, odvisno od političnih interesov in moči nasprotnikov slovenskega jezika ter kadrovskih razmer na sodiščih (Novak 2007b: 628–629).

Že v 60-ih letih 19. stoletja se je pojavila ideja o nadsodišču, ki bi združilo Kranjsko, Koroško, Štajersko in Primorje, a slovenski zastopniki tega vprašanja v dunajskem parlamentu niso ne sprožili ne zastopali. Ideja je zopet zaživela po Pražakovih jezikovnih reformah, ko so slovenske občine na vlado in državni zbor pošiljale peticije za ustanovitev nadsodišča v Ljubljani, kajti le tako bi prišlo do enakopravnosti slovenskega jezika na sodiščih. Do realizacije predloga tudi tokrat ni prišlo. Leta 1890 so slovenski in hrvaški poslanci zopet postavili zahtevo po izključno slovenskem uradovanju ter po višjem deželnem sodišču v Ljubljani. Zahtevi se je z resolucijo pridružil tudi kranjski deželni zbor. Le-to bi zajelo slovensko Štajersko, slovensko Koroško, Kranjsko, Goriško in Trst, Istra bi imela poseben italijanski senat. Dve leti kasneje je zbor ponovil resolucijo (Zorn 1988: 483–492).

Po letu 1888, ko je Alois Pražak zapustil ministrstvo za pravosodje, je jezikovna strpnost začelo naglo popuščati naraščajočemu pritisku nemštva. Slovenski jezik se je umikal iz razpravljanja, zapisnikov in odločb, zopet se je ponekod začelo uradovati le po nemško. Tako so se začela nasprotovanja med slovenskimi odvetniki in sodišči, ki so dosegla vrhunec leta 1898, ko je bil prepovedan slovenski jezik pred višjim deželnim sodiščem v Gradcu, ki jo je izrekel prizivni senat odvetnikoma, ki sta dotlej vodila pravdo v slovenskem jeziku. Prepoved so utemeljili s stališčem, da je na graškem višjem sodišču v navadi nemški jezik. Sklican je bil protestni shod slovenskih odvetnikov in izredna skupščina kranjske odvetniške zbornice. V takrat sprejeti spomenici so zahtevali enakopravnost nemščine in slovenščine na prizivnih razpravah v Gradcu in se iz jezikovnih ozirav zavzeli za ustanovitev višjega deželnega sodišča s sedežem v Ljubljani. Spomenica je bila oktobra 1898 izročena pravosodnemu ministrstvu in predsedniku vlade. Čeprav ni prišlo do strinjanja s pobudo posebnega višjega deželnega sodišča v Ljubljani, je bila priznana upravičenost nezadovoljstva zaradi odiranja slovenskega jezika. Odločitev je bila prepuščena vrhovnemu sodnemu dvoru. Le-to se je uklonilo in izdalo napotek, ki je zadostoval, da je decembra 1898 slovenščina bila priznana za uradni jezik prizivnih razprav v Gradcu (Vezovišek 1991: 362).

Jezikovno vprašanje v sodstvu do razpada monarhije ni bilo zadovoljivo rešeno. Obvezna določila glede rabe slovenščine so se do konca 19. stoletja upoštevala samo na Kranjskem, zato je bil v Ljubljani opazen napredek v primerjavi z ostalimi slovenskimi mesti, medtem ko se na sodiščih v drugih slovenskih krajih tudi po letu 1900 slovenščina ni uporabljala niti v zahtevnejših formalnih govornih položajih (Kranjc 2007b: 630). Vrhovno sodišču kljub patentu (paragraf 27) iz leta 1850 ni nikoli izdalo nobene odločbe v slovenskem jeziku,³⁸ pri ostalih sodiščih pa je bila praksa od primera do primera različna, a nikjer povsem zadovoljiva. Višje deželno sodišče je razpravljalo v prizivnih pravgah med slovenskimi strankami v slovenskem jeziku, ko je višje deželno sodišče v Gradcu v prizivnih razpravah sicer obravnavalo slovenske spise in dopuščalo slovenske govore, a se je postopek do sodbe opravil v nemščini. Tudi kazenske razprave so na višjem deželnem sodišču v Gradcu potekale v nemščini. V Ljubljani se je nemščina obdržala kot notranji jezik sodišč, v njej so zahtevali tudi odvetniško prisego (Vilfan 1988: 456). Slovenska Štajerska in Koroška je zaradi politike pravosodnega ministrstva po letu 1888 skorajda ostala brez slovenskih sodnikov. Zveza slovenskih odvetnikov je v zadnjih letih monarhije sistematično vlagala jezikovne pritožbe, a

---

³⁸ Če bi vrhovno sodišče izdalo odločbo v slovenskem jeziku, bi temu morale slediti tudi deželno sodišče v Gradcu, kar pa bi lahko povzročilo politične težave, čemur so se hoteli v monarhiji na vsak način izogniti (Vilfan 1988: 456).

ker so se nanašale le na konkretne primere, so prinesle določen učinek le v teh primerih (Kranjc 1998: 177).

3.2.1 Raba slovenskega jezika na sodiščih na Primorskem, Koroškem in Štajerskem

Za Primorsko je že leta 1852 pravosodno ministrstvo določilo nemščino kot notranji poslovni jezik v Sežani in v Devinu. Tudi jezik zunanjega poslovanja je bila nemščina. Kazenske obravnave so se vodile v nemškem jeziku, ko je bil zapisnik voden v italijanskem ali nemškem jeziku. Takšna ureditev je veljala tudi za sodišče v Podgradu na Primorskem, ko je bil notranji in zunanji jezik v Cerknem in Komnu nemščina. V Trstu in Gorici se je upoštevala nemščina, zemljiškoknjižne vloge so bile v italijanskem jeziku. Na Tržaškem se je slovenščina upoštevala le pri zaslišanju strank in to brez tolmača. Po Pražakovih jezikovnih reformah naj bi teoretično bila slovenski in hrvaški jezik enakovredna italijanskemu, vendar je bila uporaba slovenskega jezika velikokrat odvisna od jezikovnega znanja sodnika, tudi mnogo uradnikov in zapisnikarjev še vedno ni znalo slovensko. Velikokrat se je zgodilo, da je slovenski jezik znal sodnik, a ga ni znal njegov pisar. Obtoženca so največkrat zasliševali v italijanskem jeziku. V Sežani, Komnu in Podgradu se je priče in obtožence, ki niso znali nemškega ali italijanskega jezika, zasliševalo v slovenskem jeziku, potem pa se je njihovo pričevanje prevedlo v nemščino. Cel sodni postopek se je izvajal v nemškem jeziku, tudi zato, ker niso našli porote, ki bi znala slovenski jezik. Tudi v civilnih postopkih je bil upoštevan nemški in italijanski jezik, le v pravnih zadevah se je bolj upošteval slovenski jezik, pa še to po zaslugi strank in njihovih odvetnikov, ki so zahtevali, da se postopek izpelje v slovenščini. V Piranu in Bujah se slovenski jezik ni upošteval pri nobenem sodnem postopku. Na Goriškem je bilo tako le 10 % slovenskih obtožnic. Ob prelomu stoletja so sodišča v slovenskem delu Goriške v "civilno prepirnih in neprepirnih" zadevah poslovale skoraj izključno v slovenskem jeziku, v slovenščini so bili tudi vpisi v zemljiško knjigo. Za civilne postopke je bil v Trstu nastanjen slovenski referent, ustanovljen je bil slovenski senat za civilne zadeve na deželnem sodišču. Razprave v slovenskem jeziku ni bilo mogoče doseči na trgovskem sodišču. V Istri je bilo omogočeno uradovanje v slovenskem in hrvaškem jeziku le na tistih sodiščih, kjer so se nahajali narodno zavedni notarji in odvetniki, vendar pa sta bila slovenščina in hrvaščina izključena iz sodnih spisov. Takšno stanje je veljalo tudi za kazenske postopke na Primorskem. Tako so na velikem delu Goriške pisali zapisnike izključno v nemškem jeziku, tudi obtožnice so bile največkrat sestavljene v nemškem jeziku. V Gorici niso uradovali v slovenščini preiskovalni sodniki. V Trstu so bile kazenske obravnave z nemško obtožnico, a je sledil postopek v slovenščini z rabsodbo v nemščini, kot dokaz, da

državna uprava na Primorskem s strankami govori v nemškem jeziku. Višje deželno sodišče v Trstu je po uvedbi novega civilnega pravnega reda pričelo s slovenskimi oziroma hrvaškimi razpravami. Tudi kazenske razprave so se začele na tržaškem sodišču voditi v slovenskem jeziku in tudi obtožbe so bile podane v slovenščini, a še vedno so bili zapisniki h glavnim razpravam in rzsodbe zapisane v nemščini (Zorn 1988: 483).

Na Koroškem je zaradi prevlade nemških nacionalistov tudi po Pražakovih reformah ostal v veljavi nemški jezik. Naredbe in ukazi so bili izdani v nemščini. Čeprav je bilo teoretično slovenščina na sodiščih priznana kot enakopraven jezik, pa so se sodniki in uradniki izgovarjali, da se slovensko ne da uradovati, ker ni za to jezikovno usposobljenih ljudi. Na sodnih obravnavah dostikrat ni bilo tolmača, če pa je že bil, potem ni bil ne jezikovno ne pravniško dovolj podkovan, da bi pravilno prevajal v slovenščino. Ker so se slovenske vloge začele reševati v slovenskem jeziku, so se začeli pritoževati nemški odvetniki, da je potrebno sestaviti dvojezične rešitve. Tudi porotniki so bili večinoma Nemci. Kazenske razprave niso bili nikoli popolnoma v slovenščini, ali so bile samo nemške ali pa dvojezične, ker pisar ni znal slovenskega jezika. Razprave, ki bi potekala izključno samo v slovenskem jeziku ni bilo, ker sodniki niso znali slovenščine, pa tudi uradniki so se izogibali uporabi slovenskega jezika (Zorn 1988: 485).

Na Štajerskem po letu 1888 sodni postopki v slovenščini skorajda niso bili izvedljivi, ker zaradi kadrovske politike pravosodnega ministrstva ni bilo dovolj slovenskih sodnikov. Sodišča so se branila pisati zapisnike v slovenskem jeziku in izdajati sodbe v slovenskem jeziku. Prav tako razprava na sodišču ni potekala v slovenščini, če je stranka znala nemški jezik (Zorn 1988: 487).³⁹

3.3 Slovenski pravni jezik

V že opisanih novih družbeno-političnih razmerah po marčni revoluciji leta 1848 se je z novimi in zahtevnejšimi formalnimi govornimi položaji začel oblikovati tudi slovenski pravni jezik. V primerjavi s Celovcem, Gradcem in Trstom je imela v drugi polovici 19. stoletja osrednjo vlogo pri razvijanju slovenskega pravnega jezika prav Ljubljana, saj se je v Ljubljani najpogosteje rabila slovenščina v formalnih govornih položajih, to pa je pripomoglo k večji prevajalski dejavnosti, organiziranju pravnih predavanj v slovenskem jeziku, ustanavljanju

---

³⁹ Prav zato je poslanec Sloj leta 1901 interpeliral pri pravosodnem ministru, ker okrajno sodišče v Celovcu ni hotelo zapisati izpovedi v slovenskem jeziku ter izdati pismene sodbe v slovenščini. Interpelacija poudarja, da se to dogaja tudi na Spodnjem Štajerskem kot na Koroškem. Prepričan je, da je Slovencem dana pravica, da na podedovanih tleh pred državnimi oblastmi govorijo slovensko ter da dobijo zapisan odlok prav tako v maternem jeziku (Zorn 1988: 493).

pravnih društev in izdajanju pravniških publikacij. Vse to pa je spodbujalo in omogočalo vse večjo rabo slovenskega jezika tudi v pravni praksi (Novak 2007b: 630).

3.3.1 Prevajalska dejavnost

Ena od bistvenih točk nove habsburške vlade po marčni revoluciji je bilo z dnem 27. novembra 1848 tudi zedinjenje vseh dežel in narodov države na temelju enakopravnosti in svobodnega razvoja vseh narodnosti. V ta namen je bil izdan cesarjev patent 4. marca 1849, s katerim je bila odrejena uvedba splošnega državnega uradnega lista in uvedba deželnih uradnih listov.

Še preden je začel državni zakonik in vladni list izhajati v slovenskem jeziku, sta že leta 1847 Anton Mažgon in Matej Cigale kot sodna praktikanta v Gorici prevedla tamkajšnji občinski red. Leto kasneje je Mažgon postal kriminalni aktuar v Ljubljani, v Ljubljano pa se je preselil tudi Cigale, ki je postal glavni urednik prvega političnega glasila v slovenskem jeziku Slovenija (Vezovišek 1991: 353–354). Prav v glasilu Slovenija so se že 5. septembra 1848 vprašali, ali naj vsaka dežela ob prevajanju zakonika uveljavi svojo različico ali naj se dogovorijo za skupno različico slovenskega jezika. Odgovor Cigaletova Slovenija najde v eni, skupni različici, saj le tako bo "enakost vsih narodov ze res in ne le na papirju spoznana in v djanji spoštovana, le tako bodo Slovenci eno in taisto postavo imeli, in se bodo mešarii in pomotam, ki se morajo zgoditi iz posebniga, zraven tudi dražjiga, trojniga postavljanja postav v Gradci, Ljubljani in v Terstu, ki uradnikom pri premestovanji in sploh vsem državljanom škodijo, zamoglo konec storiti" (Orožen 1996: 231–232). Tudi Bleiweisove Novice (6. septembra 1849) so načele podobno vprašanje, kjer dokazujejo obstoj kranjskega uradovalnega jezika z objavo Gozdne naredbe, patenta Marije Terezije iz leta 1771, ki pa je bila v slovenščino prevedena šele leta 1824 z Metelkom, a Bleiwesu je to dokaz, da je slovenski jezik "gladko [...] tekel že v letu 1771 memo nemškiga" (Orožen 1996: 232). Poleg tega je Bleiweis s tem hotel uveljaviti določen vzorec uradovalnega jezika. Prepričan je, da mora prevajalec upoštevati tri načela pri prevajanju:

1. da razume, kaj prevaja,
2. da prevaja v "duhu narodovega jezika",
3. da prevaja brez slovničnih napak in je prav zato potrebno pri prevajanju zakonika sodelovanje pravnikov kot jezikoslovcev.

Bleiweis se je torej zavzemal za enotni jezik pri prevajanju zakonikov, ki pa naj bo kranjski (Orožen 1996: 232–233).

Kranjski deželni zakonik je začel izhajati že v letu 1848, leta 1849 pa v Celovcu še Koroški deželni zakonik in v Gradcu Štajerski deželni zakonik. Deželni vladni list za Mesto Tržaško z njegovo okolico in za Primorje je izhajal v Trstu, ohranjen pa je v odlomkih iz let 1854–1856, 1868, 1872, 1873, 1880, 1888, 1897, 1906. 2. aprila 1849 izide Miklošičev⁴⁰ dvojezični Vvod k občnemu državnemu zakoniku in vladnemu listu Avstrijskega cesarstva ter nadaljuje z prevajanjem državnega zakonika in vladnega lista, ki je prvič izšel na Dunaju 1. novembra 1849 (Novak 2007b: 630). Pravosodno ministrstvo je leta 1849 sklicalo posebno terminološko komisijo, ki je začela delovati julija 1849 z namenom, da naredi enotno slovansko terminologijo (Jemec 2007: 388). Na Dunaju se je terminološka komisija razdelila na 5 sekcij: češko-slovaško, poljsko, rusinsko, slovensko, hrvaško-srbsko. Komisija je morala sestaviti in uskladiti upravno-pravno in politično izrazje slovanskih jezikov. V slovenski sekciji so bili Franc Miklošič, pravnik Matija Dolenc, Anton Mažgon, po Mažgonovi smrti pa se je komisiji priključil Cigale. Zbrani strokovnjaki so predlog ministrstva za pravosodje, da sestavi in uskladi strokovnopodročno, tj. politično in upravno-pravno izrazje slovanskih jezikov zavrnili kot neizvedljiv, zato so poskušali izdati vsaj enotno terminologijo za "jugoslovanska" narečja, a se je tudi ta predlog izjalovil zaradi nasprotovanj in so kasneje delovale komisije za slovenski, hrvaški in srbski jezik (Honzak Jahić 2003: 684). Leta 1853 je bil izdan *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*, priročnik, v katerem so bili nemški pravni izrazi prevedeni v hrvaški, srbski in slovenski jezik. Urednik slovenskega dela je bil Cigale, ki je bil tudi redaktor Mažgon-Kranjčevega prevoda Občnega državlanskega zakonika (Kranjc 1988: 460).

Ni povsem jasno, kako dolgo je Miklošič prevajal državni zakonik. Iz pisma, ki ga je 14. novembra 1849 poslal z Dunaja Jožefu Juršču, je razvidno, da je Miklošič prenehal s prevajanjem državnega zakonika že 1. novembra in delo predal Mateju Cigaletu. Z gotovostjo trdimo, da je prevedel Vvod občnemu k državnemu zakoniku in prvo številko državnega zakonika. A s tem se Miklošičevo delo ni zaključilo. Na Cigaleta je prenesel predvsem rutinsko delo, sam pa ostal duhovni vodja celotnega projekta. Na to kaže predvsem njegovo sodelovanje pri oblikovanju slovarja juridično-političnega slovarja, saj je opravil končno redakcijo slovenskega dela izrazja (Kranjc 1992: 119).

---

⁴⁰ Honzak Jahić (2003: 684) ugotavlja, da je strokovno izrazje Vvoda v Občedrjavni zakonik in prve številke Državnega zakonika, besedila upravno-pravne funkcijske zvrsti, oblikovano na podlagi terminoloških načel, razvidnih tudi v Šafarikovi češki redakciji slovarja *Juridisch-politische Terminologie* (1850). Prekrivnost terminoloških načel ima svoj izvor v sodelovanju obeh jezikoslovcev pri skupnem jezikoslovnem projektu, to je pravni terminologiji slovanskih jezikov v državnem okviru monarhije.

Novice so po izdaji prvega zvezka državnega zakonika zapisale negativno kritiko, saj prevedeno delo ni bilo razumljivo. Tudi koroški Slovenci so podali negativno kritiko na Miklošičevo jezikovno ubeseditvijo, terminološke novotvorbe, razlikovalne panonske termine, štajerske jezikovne značilnosti, ki sta jo uzakonila Murko in Muršec. Odklonilno kritiko nekaterih tipičnih štajerskih oblik je zapisala tudi Cigaletova Slovenija. Ker je Miklošič spoznal, da gre normiranju sodobnega "novoslovenskega" knjižnega jezika prestižni položaj kranjskemu jeziku, je delo zaradi preobremenjenosti predal Cigaletu. Prav te kritike dokazujejo, da enotnega pravno-uradnega slovenskega jezika v slovenskih deželah ni bilo in zopet se je ob njih izpostavilo vprašanje, ali ena različica pravno-uradnega jezika ali več deželnih različic. Konflikt je bil razrešen s Cigaletom, ki je bil kot prevajalec večč osrednjega tipa slovenskega pokopitarjevega obdobja. Miklošiču pa gre tudi priznanje, da je bilo v vladnih krogih priznано slovenskemu jeziku uradno ime *Slowenische Sprache* (Orožen 1996: 250).⁴¹

Matej Cigale je še pred urednikovanjem slovenske izdaje državnega zakonika lotil prevajanja kazenskega zakonika, Mažgon pa je v listu *Slovenija* objavil prvih 620 paragrafov občnega državlanskega zakonika.⁴² Po Mažgonovi smrti je njegovo delo nadaljeval in dokončal Josip Kranjc. Ernest Lehmann pa je za potrebe predavanja kazenskega prava v slovenščini leta 1849 prevedel kazenski zakonik iz leta 1803 (Novak 2006: 230). Matej Cigale je 38 let prevajal in slovenil avstrijske zakone, druge predpise in uradne tiskovine, med njimi dva kazenskopravna reda, kazenski zakonik, splošni menični red, zakon o sodniškem delovanju izven pravde, obrtni, gozdarski in rudarski zakon (Vezovišek 1991: 354).

Kljub Cigaletovemu prevajanju državnega zakonika in širjenju pravnega besedišča, pa Vezovišek (1991: 355) ugotavlja, da so na slovenski pravni jezik vplivale politične in druge razmere na Slovenskem, na katere slovenske izdaje zakonika niso imele vpliva. Cigaletova prevodna naklada je bila nizka, nekateri predpisi sploh niso bili prevedeni ali pa so izšli po mnogih letih; manjkali so tudi ponatisi prevedenih zakonov. Ljudstvu namenjeni spisi so bili redki, znanstveno pravnega slovstva v slovenščini še ni bilo. Cigale vidi razlog za slabo kvaliteto prevodov⁴³ tudi v nezainteresiranosti ljudi zanje in pomanjkanju kritičnega odziva

⁴¹ Jezik državnega jezika pa je bil v nasprotju z deželnimi različicami zaukazan kot obvezujoč (Orožen 1996: 250).

⁴² Občni državlanski zakonik je kodifikacija civilnega prava za avstrijske dedne dežele iz leta 1811. Na Slovenskem je začel veljati leta 1852. Sestavljen je iz splošnega, osebnega in premoženjskega prava. Beseda občni v imenu zakonika nakazuje odpravo socialnih razslojitev v civilnem pravu še preden je do tega prišlo z uradnim koncem fevdalizma (Pravo 1987: 161). V državnih zakonikih monarhije pa so bili zbrani uradni predpisi države, kot so danes v Uradnem listu (<http://www.zbirka.si/zakonik/>).

⁴³ Slaba kvaliteta prevodov pa je bila posledica predvsem tudi pomanjkljive slovenske pravne terminologije. Enotne terminologije ni bilo in so zato pisci posamičnih pravnih besedil delovali nepovezano. Skrb za slovenski

uporabnikov. Tako je zapisano v 3. številki *Pravnika slovenskega* (1870): "Če Slovenci res hočejo, da se kdaj slovenščina vpelje v sodne in sploh v pravne pisarnice, če hočejo, da se osnuje pripraven opravični jezik, mora jim mar biti tudi slovenskega zakonika, morajo, kar je zmožnih, na prestave paziti, prestavljalce podpirati in opominjati. In kje bi bilo priličnejše mesto za pretresovanje takšnih reči nego v *Pravniku*, ki utegne tudi, presojuje to ali ono postavno osnovo, pisalcem slovenskega državnega zakonika od velike koristi biti" (Kranjc 1988: 462). Razmere so se izboljšale z ustavno ureditvijo, ki sta jo uvedla oktobrska diploma 1860 leta in februarški patent leto kasneje ter 1867 leta uveden zakon o društvih in shodih. Vse to je okrepilo politično in kulturno delovanje Slovencev. Velik pomen za utrjevanje slovenskega odvetništva in posredno tudi za slovenski pravniški jezik pa je bil leta 1868 objavljeni odvetniški red, ki je imenovanje odvetnikov odvzelo ministrstvu za pravosodje in ga preneslo na deželne odvetniške zbornice.

Odvetnik Jakob Razlag leta 1861 objavil vabilo, da misli v *Slovenskem pravniku* "izdajati kratke povzetke najpotrebnejših postav, potem tudi slovenske obrazce ali izgleda (formulare) raznih pisem kakor kupnih, prodajnih, ženitnih in drugih pogodb, dolžnih pisem in odstopnic, pobotnic, svedočb in spričb, potem spisov in vlog na sodnije in uradnije sploh, ter tudi odlok ali odpisov (rešitev in rzsodb z rzsodnimi nagibi vred) za naše sodnike in uradnike sploh, posebno za občinske župane in vse, ki imajo s sodnijami in uradnijami kaj opraviti, potem tudi za slovenske pravosodnike ali odvetnike in bajeležnike ali notarje" (Jemec 2007: 389). Prvi del njegove knjige je izšel leta 1862 s prevodi meničnega prava in nekaj obrazcev. Dela ni dokončal, po selitvi v Ljubljano pa je začel izdajati pravniški časopis *Pravnik Slovenski* (1870–1873) (Jemec 2007: 389).

Državni pravdnik ter poznejši sodnik Jakob Kavčič je leta 1889 izdal prvi del priredbe uradnega prevoda kazenskega zakona o hudodelstvih, pregreških in postopkih iz leta 1850 in leta 1890 drugi del priredbe kazenskopravnega reda iz leta 1873 kot del *Pravnikove zbirke*

---

izraz je bila pred občutkom za jezik in pravno stroko. Razlog za neenotno in nerodno terminologijo je bila predvsem v nepredvidljivosti konkretnih problemov, s katerimi so se prevajalci srečevali pri praktičnem delu. Zaradi neustaljenosti pravne terminologije so prevajalci spreminjali že obstoječe izraze z novimi tudi takrat, ko za to ni bilo potrebe, ampak je spremembi botroval posameznikov individualni pogled na jezik. Cigale zapiše v 3. številki *Pravnika slovenskega* (1870): "V tem poslu je namreč centralizacija neogibno potrebna, in dokler se ne vstvari v Ljubljani ali kjer že bodi na Slovenskem središčna prestavljalnica postav in ukazov za vse Slovence, bolje bo, da se tudi za naprej postave na Dunaj prestavljajo in tiskajo in na vse slovenske kraje v enem edinem tekstu razpošiljajo. Kajti če bi se vsaka postava po trikrat ali štirikrat brez dorazumka prestavljala (v Gradci tako, v Ljubljani drugače, v Trstu in morebiti v Celovci zopet drugače), zidali bi banilonski turen zmešnjave" (Kranjc 1988: 461).

zakonov.⁴⁴ Jakob Kavčič pa se v svojem delu ni omejil le na kazenski zakon ter postopek. V prvem zvezku s 426 stranmi drobnega tiska je dodal popolna in delna besedila 25 krajših zakonov, kot so tiskovni zakon, zakona o društvenem pravu in zakon o shodnem pravu, zakona o varstvu osebnosti, zakona o varstvu hišne pravice. Društveni, tiskovni in shodni zakoni so bili tako prvič prevedeni v slovenski jezik. V drugem, 358 strani obsegajočem zvezku prevoda kazenskega zakonika, pa so dopolnjeni zakoni z vrsto predpisov, kot so izvršilni predpis h kazenskopravnem redu, dveh zakonov o poroti, zakonov o pristojnosti vojaških sodišč in zakona o orožništvu. Med opombe v prvem zvezku je vnesel približno 300, v drugem pa več kot 350 pravnih stavkov oziroma zapisov zakonov, razsodb kasacijskega dvora v letih 1856 in 1889. Kavčiču je šlo predvsem zato, da je zastarele slovnične oblike nadomestil s priznanimi novejšimi oblikami ter predvsem, da ni prenehal uradnega teksta. Kot predsednik Narodne tiskarne v Ljubljani mu je Ivan Tavčar pomagal, da sta zvezka tudi izšla. Kot je zapisal v Slovenskem pravniku v 4. številki 1889, je potrebno "zakone in naredbe popraviti, da se zadosti današnjemu pravopisu in doslednosti terminologije z ene strani in da se ohrani oficijalni tekst z druge strani" (Vezovišek 1991: 357).

3.3.2 Pravna predavanja v slovenskem jeziku

Marčna revolucija je v ospredje postavila zahtevo po šolanju v narodnem jeziku in slovenski rodoljubi so zahtevali lastno univerzo. Na posebno prošnjo Slovenskega društva je ministrstvo⁴⁵ dovolilo otvoritev stolic za civilno in kazensko pravo v slovenskem jeziku (Priatelj 1955: 87). Vlada je izrecno opozorila, da gre za poskusni, neplačani stolici. Za predavatelja je izbrala kriminologa aktuarja Antona Mažgona ter Ernesta Lehmana, pristava finančne prokurature (Vezovišek 1991: 351). Mažgon je začel predavati 20. marca 1849 v čitalnici Slovenskega društva. V uvodnem govoru je omenil, da uradniki še vedno odrivajo slovenščino iz uradov, ker naj ne bi bila dovolj "razvita" in nagovor končal s besedami, da "naš jezik, ako se ravno do sedaj v sodnici ni rabil, je že dan današnji dovolj omikan, in na vsaki način tako razviten, da se za sleherni pravni zapopadek lahko umljiva beseda iz domače korenine zapelje" (Priatelj 1955: 88). Anton Mažgon je predaval civilno pravo in v ta namen prevedel. Mažgonova predavanja iz civilnega prava so se končala 24. avgusta 1849 zaradi

⁴⁴ Kasneje je v tej zbirki izšlo še pet zvezkov, njihovi avtorji pa so bili Ivan Kavčnik (Izvršilni red s sorodnimi predpisi (1902)), Edvard Kavčnik (Civilnopravni red in sodni pravilnik (1906)), Zakon o javnih knjigah (1909), Zakoni o nespornem postopku (1910)), Štefan Lapajne (Državni osnovni zakoni (1910)) (Vezovišek 1991: 357).

⁴⁵ Vlada pa je ustanovitev univerze preložila na čas, ko se bo vprašanje visokošolskega šolanja v narodnem jeziku "sistematično rešilo" (Slovenska kronika, I. del 2001: 401).

njegove smrti. Predavanja so se po zmagi reakcije preselila v Gradec, ki je imel veliko manjše slovensko zaledje, kjer je Mažgonovo delo nadaljeval Jožef Kranjc, in predaval civilno pravo v letih 1850–1854, kazensko pravo pa je predaval Josip Mihael Skedl. V študijskem letu 1850–51 je v slovenščini kazenski postopek predaval profesor Janez Kopač, predavatelj cerkvenega prava v Innsbrucku. Z letom 1854 so se predavanja v slovenskem jeziku končala. Vlada ni dovoljevala izpitov v slovenskem jeziku, prav tako pa ni uvedla slovenskega uradovanja (Priatelj 1955: 91). Zaradi absolutističnih teženj, nove politike germanizacije predavanja za poslušatelje niso bila več aktualna in so jih zato ukinili.⁴⁶ Do leta 1920, ko je bil študij prava ustanovljen v okviru Univerze na Slovenskem, pravnih predavanj v slovenščini ni bilo.

3.2.3 Pravniške publikacije

Ker so bila pravna predavanja v Ljubljani in Gradcu po letu 1854 ukinjena, je bilo razvijanje slovenskega pravnega jezika in pravnih besedil odvisno od ambicioznosti posameznikov, ki so si prizadevali, da bi bila slovenščina na področju prava enakovredna nemščini (Novak 2007b: 632).

Jakob Razlag je poleg Miklošiča in Cigaleta s svojim delom močno zaznamoval nastajanje slovenskega pravnega jezika. Leta 1854 je postal doktor prava, poleg odvetniškega dela poučeval tudi slovenščino na višji realki v Gradcu ter prevajal pravne spise (Jemec 2007: 389). Ugotovil je, da mora slovenskim pravnikom ponuditi dovolj pripomočkov za delo v slovenščini, zato je leta 1861 objavil vabilo za naročitev Slovenskega pravnika, zbirko, ki bo obsegala prepise najvažnejših zakonov, obrazcev, listin, razpravnih zapisnikov, sodb v slovenskem jeziku. Leta 1862 sta izšla dva zvezka Slovenskega pravnika, zatem pa je prenehal izhajati. Z izidom zbirke je bil narejen prvi poskus podajati sistematične sestavke pravne vsebine v slovenščini (Šinkovec 1988: 440).

Po preselitvi v Ljubljano leta 1870 je Razlag začel izdajati pravniški časopis Pravniki Slovenski. V uvodu je poudaril, da kakor Madžari, si tudi Slovenci želijo uporabljati svoj jezik. List za pravosodje, upravo in družboslovje je izhajal dve leti, potem pa je zaradi finančnih težav in premalega števila naročnikov prenehal izhajati. Razlagovo delo se ocenjuje kot nepogrešljivo pri razvoju pravnega strokovnega dela (Jemec 2007: 389). Kranjc (1988: 463) pa opozarja na (ne)smiselnost Razlagovega prevajanja splošno uveljavljenih latinskih in nemških pravnih izrazov v slovenski jezik. Kot primere Razlagovega prevajanja latinščine v

---

⁴⁶ Prizadevanja za slovensko pravoslovno stolico v Ljubljani ali Gradcu so bila dejavna tudi konec 70. let 19. stoletja, a brez uspeha (Šinkovec 1988: 440).

slovenščino navaja med drugimi besede *revizija v dosojo*, ki je današnji vsebini pravnega instituta revizije tuj, *edikt v vzrok*, *rubrika v nadpis*, *delegirati za odbrati*, *apelacija v presojo*, *reverz v protipis*, *kontekst v stik besedni* itd. Dobesedni prevodi iz nemščine v slovenščino so bili takratnim pravnikom tuji. Prizadevanje za slovenjenje pravnega izrazja je bil odgovor na nasilno nemštvo. Razlag si je prizadeval tudi za čim bolj slovansko pravno terminologijo, saj je gojil utopične predstave o panslovanstvu, viden pa je tudi dvom v slovensko samobitnost in s tem povezana želja nasloniti se na nekaj velikega, kar bo kos potujčevanju Slovencev. Tako zapiše v predgovoru Slovenskega pravnika (1862): "Mi smo glede lege in jezika v živi zvezi s svojimi jugoslovanskimi brati v trojedini dalmatinsko-horvatsko-slavonski kraljevini, ter z ogerskimi in turskimi Serbi in po njih tudi z Bolgari. Brez slovstvske zveze s temi našimi bratinam nije mogoče ohraniti in okrepiti si jezik in vse, česar pogoj je ravno narodni jezik. Da se pospeši vzajemnost med rodovi enega izvora, je ustanovil prevzvišeni gosp. djakovški vladika Jožef Juri Strosmajer jugoslavensko akademijo znanostih in umetnostih v Zagrebu, katero bo razvijala dušno moč naših rodov od Triglava do Balkana. [...] Primikujmo se tedaj svojim bratom še dalje na potu naravi primerne razvitka, ker bomo tem laglje, ker v pravniških zadevah še le narod izobraževati začenjamo; sami ne moremo imeti slovenskega slovstva razun spisov za prosti narod namenjenih, v katerih pa se vedno ves narod pripravati ima na svoj poklic" (Kranjc 1988: 464–465). V drugem letniku Pravnika Slovenskega je Aleksander Hudovernik v osmih nadaljevanjih na 40 tiskanih strani objavil abecedno urejeni nemško-slovenski seznam pravnih izrazov, ki kaže na željo posloveniti čimveč uveljavljenih nemških pravnih izrazov, s tem pa je v pravno stroko vnesel še več zmede (Kranjc 1988: 467).

S podobnimi težavami kot Pravniki Slovenski se je soočala tudi publikacija Slovenski pravnik (1881–1944), ki jo je v letih 1881–1883 izdajal odvetnik Alfonz Mosche s pomočjo Ivana Tavčarja in Aleksandra Hudovernika (Novak 2007b: 633). Časopis je izhajal tri leta zapored, četrti letnik pa je izšel šele leta 1888. Časopisu je manjkalo naročnikov, pa tudi piscev, saj je bilo pisanje člankov največkrat delo enega samega avtorja, največkrat urednika (Jemec 2007: 390). Mosche si je prizadeval za oblikovanje enotne slovenske terminologije in bil mnenja, da ni potrebe, "da v spisih pišemo klasičen in kolikor mogoče čist jezik, menimo, da bode koristno, če v svojej pravni terminologiji ohranimo do sedaj v rabi se nahajajoče latinske izraze, in da se v tem oziru ne ravnamo po novošegnih slovenskih jezikoslovnih nazorih, kateri strogo zahtevajo, da se ima v slovenščini zatreti vsak tuj izraz, kakor se zatreti nitkarica na deteljišči. [...] Živa potreba je, da se nekoliko uredi naša terminologija tako, da se bode za jeden in isti pojem po vsej Slovenskej rabil jeden in isti izraz." (Kranjc 1998: 178) Prav zato se je Mosche odločil, da bo v Slovenskem pravniku objavljajal najpogostejše pravne

izraze s pravno razlago le-teh, da bi se ti termini kasneje enotno uporabljali na celotnem slovenskem ozemlju.⁴⁷ Mosche je v Slovenskem pravniku načenjal tudi vprašanja, ki so bila kasneje sprejeta kot programske točke novonastalega društva pravnikov (Šinkovec 1988: 440). Tako se je v svojem poslovilnem uvodniku (1883) zavzemal za ustanovitev juridičnega društva, kateremu bi bil glasilo prav Slovenski pravnik. Mnenja je bil, da le širše strokovno in materialno ozadje lahko publicira in vzdržuje strokovni pravni časopis, kot je bil Moschejev Slovenski pravnik (Kranjc 1988: 459). Od leta 1883 do 1888 je Ivan Tavčar pri Mohorjevi družbi izdal 5 zvezkov Slovenskega pravnika, v njih razložil državljansko pravo in zemljiško knjigo, leta 1888 pa je Slovenskega pravnika ponovno začel izdajati Mosche, njegov dejanski urednik pa je bil Janko Babnik. Že v prvem letu so začeli izdajati priročno zbirko zakonov v slovenskem jeziku in obrazce slovenskega uradovanja ter začeli s pripravami na slovensko politično in pravoslovno terminologijo. Slovenski pravnik je pridobival na strokovnosti, saj je posegal na zelo različna področja, ne samo na pravno, temveč tudi na narodno gospodarsko, finančno, pravno-zgodovinsko. Pozornost so posvečali tudi tuji zakonodaji ter razpravam o pravni terminologiji. V revijo so se vključevali tudi zdravniki s sodno-zdravniško terminologijo. Seznanjali so bralce z judikaturjo, objavljali osebne vesti, poročila o delovanju odvetniške in notarske zbornice, društva slovenskih sodnikov, zveze odvetniške zbornice in društvene vesti (Šinkovec 1988: 441). V letih 1888–1889 so oblikovali posebno rubriko Pravniški razgovori, v kateri so pravniki opozarjali na neustrezno slovenjenje posameznih zakonov in odločb. Prihajalo naj bi do:

- poskusa uvajanja narečij posameznih sodnih okrajev, kjer so težave povzročali zapis in nekatere besede,
- neupoštevanje že uveljavljenih terminov,
- neustreznega in nepravilnega dobesednega prevajanja iz nemškega jezika, razen pri sodbah vrhovnega sodišča, kjer je bilo kalkiranje dovoljeno.⁴⁸ Po ustanovitvi pravniškega društva sta uredništvo Slovenskega pravnika leta 1889 prevzela Franc Papež in Danilo Majaron. Majaron je urednikoval do leta 1893, ko sta ga nasledila Matija Pirc in Viktor Supan

---

⁴⁷ Jezikovna prizadevanja slovenskih pravnikov sta ovirala dva glavna dejavnika:

- slovenski pravniki so bili šolani v tujem jeziku in so zato morali slovenski pravni jezik šele oblikovati. Prav zato je odvetnik Danilo Majaron kot eden glavnih akterjev pri oblikovanju slovenske pravne terminologije, bil tudi gonilna sila pri ustanovitvi slovenske univerze, saj je vedel, da brez znanstvenega in akademskega dela ni mogoče razvijati strokovnega izrazja;
- pretirani purizem, ki se je kazal v tem, da so pravniki hoteli oblikovati čisto slovansko izrazje in so v strahu pred nemščino v slovenski pravni jezik uvajali neslovenske, zlasti iz južnoslovanskih jezikov izviraajoče izraze (Kranjc 1998: 178).

⁴⁸ Nemško besedotvorje omogoča dokaj preprosto tvorjenje zloženek in prevajalci pravniki so morali najprej preseči miselno oviro, da ena beseda v nemščini ni vedno ena beseda v slovenščini (Jemec 2007: 391).

(1893–96), le-ta je uredil še letnik 13 (1897), potem pa je vse do leta 1921 zopet urednikoval Majaron (Novak 2007: 633). Slovenski pravnik naj bi odvetnikom pomagal, da čeprav izobraženi v nemščini, začnejo misliti in pisati v slovenščini (Jemec 2007: 390–391).

Ko je izhajanje Pravnika tudi leta 1888 zašlo v težave, so slovenski pravniki uvideli, da le stanovsko združenje pravnikov lahko omogoča in zagotovi izdajanje Slovenskega pravnika. Naloga le-tega pa bi bila, da naj bi poročal o normah, sodbah, intervencijah in drugih dogodkih v boju za slovensko uradovanje (Vilfan 1988: 450). V pripravah na ustanovitev društva so izpostavili naslednje naloge in cilje:

- društvo zagotovi nemoteno izdajanje glasila Slovenski pravnik,
- zastopa slovenske pravne interese in rešuje stanovska vprašanja,
- skrbi za zakonodajo v slovenščini,
- razvija pravno terminologijo,
- zahteva uveljavitev slovenskega jezika kot notranjega jezika sodišč,
- ustanovi pravno knjižnico.

V Ljubljani so se 29. 12. 1888 sestali vodilni slovenski pravniki in pozvali druge slovenske pravnike, naj bodo v skladu s svojim poklicem vodilni faktor pri razvoju narodnega življenja. Čeprav je ustava zagotavljala pravice, pa je bilo potrebno zagotoviti sredstva, da so se pravice iz ustave dejansko tudi uresničevale. Sprejeta so bila pravila, v katerem so opredelili gornje smotre ter še dodali, da se bodo zavzemali za ustanovitev pravne knjižnice, naročali bodo strokovne liste in literaturo, ki bo dostopna članom v uporabo ter prirejali predavanja in razprave na društvenih shodih. Tako je bilo ustanovljeno društvo Pravniki,⁴⁹ ki je imelo svojo prvo redno skupščino 26. 1. 1889 (Šinkovec 1988: 440).

Odbor društva se je junija 1890 obrnil na posamezne člane in jih naprosil, da bi iz državnih, deželnih zakonikov izpisovali slovenske izraze za pravoslovno-politično terminologijo. Idejno in strokovno izhodišče za pripravo slovarja najdemo v prispevku Danila Majarona K slovenski pravni terminologiji (Slovenski pravnik 6, 1890), kjer zapiše, da je prišlo do

---

⁴⁹ Leta 1861 je že bilo ustanovljeno pravno društvo Juridično društvo (Juristische Gesellschaft in Laibach) s sedežem v Ljubljani, ki je delovalo do leta 1868. Verjetno je na ustanovitev društva vplival konec neobsolutizma ter možnost ponovnega ustanavljanja društev ter želja pravnikov, da bi lahko razpravljali o stroki ter imeli na voljo svojo strokovno knjižnico, saj so se v pravu uveljavljale številne novosti. V statutu so zapisali, da bodo obravnave potekale tako v nemškem in slovenskem jeziku, društvo pa bo podpiralo tudi slovensko pravno terminologijo (Janša–Zorn 1999: 497–498). Razen predavanja Lovra Tomana o civilnem pravu v slovenskem jeziku leta 1862, so kasneje vsa predavanja do razpada društva potekala v nemškem jeziku (Šinkovec 1988: 440). Ker si ne nemška ne slovenska stran nista želeli sporov v društvu, je slovenska stran do obzira do tistih, ki so slovensko manj ali jo sploh ne znali, v društvu vedno uporabljala nemščino. Spori med slovensko in nemško stranjo se začnejo po letu 1865, ko so Slovenci na volitvah dosegli zmago v kmečki kuriji ter se nadaljevali vse do razpada društva leta 1868. Vzroke za razpad najdemo tudi v okrepljenem slovenskem društvenem življenju s čitalnicami, Južnim sokolom, Slovenko matico itd., medtem ko se je nemška stran začela pripravljati na ustanovitev pravoverne stranke, iz katere se je kasneje razvila nemška stranka (Janša–Zorn 1999: 504–508).

nekordiniranega in preneglega nastanka novih pravnih terminov v slovenščini, kar je pripeljalo do "bujnega raznoglasja besed in do negacije terminologije same" ter se zato "slovenska pravna terminologija znanostno presodi in znastveno dovrši". Pravni jezik mora biti ljudstvu razumljiv, zato se je potrebno odpovedati takrat popularnemu iskanju novih izrazov v staroslovanščini. Kot prevajalca izpostavlja tistega, ki ima "za popolno, samostalno in dobro sestavljanje terminov posebnega daru" ter da so sestavljalci novih terminov "tako zaljubljeni v dete svoje fantazije", da ignorirajo vsak drug pojem, ki bi utegnil izpodriniti njihov proizvod. Končno je mnenja, da mora zakon sam opredeliti novi izraz, ki ga uvaja. Po njegovem naj bo "sama fraza, v kateri se prvikrat navaja neologizem [...] tako sestavljena, da se novi termin, prehajajoč od konkretnega k abstraktnemu, od znanega k manj znanemu, objašnjuježe sam po razvitvi besed". Hkrati naj bi vsak zakon imej posebej razložene pojme (Kranjc 1998: 179).

Majaronov prispevek pomeni napredek v gledanju na oblikovanje slovenske terminologije. Čeprav se Majaron še ni otesel določenega purizma, pa vendar njegova razprava pomeni napredek od romantičnega, narodnobuditeljskega k realističnemu in strokovno, pravno-terminološkemu delu (Kranjc 1988: 471). Slovenski pravnik se je zavzemal, da društvo Pravniki izvoli odbor 10–15 članov, kjer naj bodo tudi jezikoslovci, ki naj kontaktirajo z urednikom državnega zakonika Cigaletom, da pregledajo zakone in uredijo terminologijo (Kranjc 1998: 178–179).

Leta 1890 je torej društvo Pravniki pozvalo slovenske pravnike, naj izpisujejo besedje iz vseh slovenskih izdaj Državnega in kranjskega deželne zakonika. Primerjali so nemški izvirnik in slovenski prevod ter zapisali, katera rešitev je najustreznejša. Izdajo terminologije so podprle tudi deželne oblasti. Nabralo se je 45000 listkov. Gonilni sili sta bili sodni svetnik Ivan Vencajz in takrat še odvetniški svetnik Majaron, gradivo pa je dopolnil še Fran Milčinski. Končni urednik zbranega gradiva pa je bil sodni pripravnik v Logatcu Janko Babnik, ki je prav za to nalogo dobil izredni šestmesečni dopust. Odlomki pravne terminologije so izhajali tudi v Slovenskem pravniku, kjer so bralci sporočali svoje predloge, pripombe na objavljeno gradivo. Babnik se je pri urejanju slovarja držal predvsem smernic, kot so:

- izogibati se nepotrebnim sinonimom pri pravno-tehničnih izrazih,
- biti strpen do latinskih tujk, ki so se v slovenskem pravnem jeziku ustalile,
- ohraniti glagolski vid tudi pri samostalniških, pridevniških izpeljankah iz glagolov (npr. *naročnik – naročitelj – naročevalec*) (Kranjc 1998: 179).

Poleg strokovnega izrazja je v slovar vključil tudi splošnejše izrazje, ki ga pravnik uporablja pri svojem delu (npr. *spanje, zdravniška zbornica*), uveljavljenim latinskim rekom pa je dodal slovenski prevod, da bi jih razumeli tudi nepravniki (Jemec 2007: 394). Kot glavno pomankljivost Janez Kranjc (1988: 472) navaja nerodne formulacije, kot so *kozičast* namesto *kozav*, *predstava iz oči v oči* namesto *soočenje* itd., vendar realno težko ocenimo dejansko rabo in aktualnost posameznih terminov, pa tudi vztrajanje pri izposojenkah in neologizmih iz različnih slovanskih jezikov ter ponekod preveč dobesedni prevod iz nemščine in latinščine. Slovanski vpliv lahko pripišemo zgodovinskim okoliščinam, dobesedni prevod iz nemščine in latinščine pa obvestilnosti, ki naj bi jo ohranil slovenski prevod (Jemec 2007: 394).

Pred izidom je gradivo pregledal še urednik slovenske izdaje državnega zakonika Štrekelj in leta 1894 je Nemško-slovenska pravna terminologija tudi izšla (Kranjc 1998: 179). V Slovenskem pravniku je bil slovar deležen pozivnih kritik. Poleg ustreznih Babnikovih pogledov na terminološka vprašanja v slovarju so pravniki hvalili vrnitev nazaj k ustaljenim pravnim izrazom (Kranjc 1988: 473). Pravni izrazi, ki so nastali v Babnikovem času, se niso veliko spremenili, tudi današnjim pravnikom izrazi niso povsem tuji in jih hitro prepoznajo. Pomanjkljivo izrazje je po Babnikovih besedah na področju kazenskega in civilnega zakonika ter nekaterih davčnih zakonov, saj se v tistem času niso ustalili niti nemški izrazi (Jemec 2007: 394).

Razprave o ustreznosti terminov so bile žive še v začetku 20. stoletja. Tako sodelavec Slovenskega pravnika E. Volčič (Kranjc 1988: 474) piše, da se izmed sinonimnih izrazov izbere tistega, ki je v rabi tudi pri drugih slovanskih narodih. "Gotovo bi se misel kulturne vzajemnosti južnih Slovanov dala pospešiti znatno, ako bi se mesto nove samoslovenske izdaje pravne terminologije [...] priredila slično v treh jezikih južnih Slovanov." Za Volčiča se je zavzel tudi nek Upravda (Kranjc 1988: 475),⁵⁰ ki bi dober pravni slovanski izraz, čeprav se je rabil le na ožjem območju, povzdignil do splošne veljave. "Pogubno je za nas, da bi še razširjali one razlike govora, ki ga govori slovanski človek od Julijskih Alp pa daleč doli do rumelijskih ravnin. In če je torej etniška skupina na tako obsežnem prostoru po jeziku istovetna, ali ni naravno, da je pravi prijatelj napredka in prosvete razmišlja, da li bi ne bilo mogoče, da se ta enotna etniška skupina pretvori v eno in isto literarno konsumno področje?" Temu razmišljanju se je uprl Tuma (Slovenski pravnik 1915), ki vidi ogrožje za pravno terminologijo v Pleteršnikovem slovarju in zagovarja stališče, da če ni primerne domačega izraza, naj se raje uporablja že uveljavljeni latinski izraz, dokler se ne najde ustreznega

⁵⁰ Za imenom Upravda naj bi se skrival sam Volčič (Kranjc 1988: 475).

slovenskega termina. Prepričan je, da se je slovenska pravna terminologija preveč naslanjala na hrvaško in češko, ki pa sta bili sami preveč pod nemškim vplivom, ter je primerne slovanske pravne izraze potrebno iskati v srbsčini, ruščini ali poljščini (Kranjc 1988: 476).

Kranjc (1998: 179) je mnenja, da slovar priča o izjemni izobrazenosti, idealizmu in dejavnosti slovenskih pravnikov, ki so s svojim jezikovnim in praktičnim delom utrjevali pot slovenskemu uradovanju. Uspeh slovenskih pravnikov je še toliko večji, ker je večina pravnih izrazov nastala kot prevod nemškega originala, brez sodelovanja pri nastanku izvornika in brez natančnejšega vpogleda v okoliščine le-tega.

Čeprav je vlada monarhije na načelni ravni skušala poskrbeti za uveljavitev slovenskega jezika v pravosodnem sistemu z Državnim temeljnim zakonom o splošnih pravicah državljanov in z odloki iz leta 1862, 1866, 1867 ter Pražakovimi jezikovnimi reformami, pa je v praksi vodila drugačno jezikovno politiko. Navkljub konstantnemu opozarjanju slovenskih odvetnikov in politikov, da na uradih in sodiščih primanjkuje uradnikov in sodnikov z ustreznim znanjem slovenščine, da se zapisniki in drugo sodno ter uradniško gradivo zapisuje v nemščini, kar je v nasprotju s prej omenjenimi odloki, vlada monarhije ni sprejela nobenega krovnega zakona, ki bi odloke tudi obvezalo upoštevati. Pravosodno ministrstvo je na očitke slovenskih pravnikov odgovarjalo tudi s tem, da Slovenci ne premoremo ustrezne pravne literature in terminologije, kar je bilo deloma res. Prav zato je bila jezikovna politika slovenskih odvetnikov usmerjena v to, da se prevede čimveč pravosodnih zakonov v slovenski jezik, da začnejo izhajati pravniške publikacije ter da se izda slovenski pravni terminološki slovar, kar bi vladi monarhije dokazalo, da je slovenski jezik dovolj prožen ter polnofunkcionalen, da lahko zasede ustrezne komunikacijske položaje v družbi. Tudi zato so si slovenski odvetniki prizadevali do konca monarhije za ustanovitev nadsodišča v Ljubljani ter pravnih predavanj v slovenskem jeziku.

V III. delu diplomske naloge bom natančneje obravnaval diskrepanco med teoretičnim zagotavljanjem enakopravnosti slovenskega jezika v uradih in pravosodju ter njene dejanske uresničitve na podlagi politike zaposlovanja posameznikov z znanjem slovenskega jezika v urade in pravosodje. Prav tu se da razbrati, kakšno jezikovno politiko je vodila vlada monarhije; iz interpelacij, ugovorov, nasprotovanj slovenskih pravnikov in politikov takšnemu ravnanju vlade, pa se da razbrati jezikovne zahteve, jezikovno načrtovanje in jezikovno politiko slovenskih pravnikov ter politikov.

4 ZAPOSLOVANJE URADNIKOV IN SODNIKOV Z ZNANJEM SLOVENSKEGA JEZIKA

Kot že zapisano, bo pozornost v zadnjem delu diplomske naloge usmerjena na priporočila in zahteve glede znanja slovenskega jezika, ki jih je pravosodno ministrstvo izdajalo za zaposlene na sodiščih in tudi na državnih uradih ter kakšno je bilo dejansko stanje na sodiščih in uradih. Slovenski odvetniki so konstantno opozarjali na kršitve ureditev v zunanjem in notranjem jeziku sodišč ter postavljali svoje zahteve, a brez večjega uspeha. Opisane so tudi odredbe ministrstva, kakšno mora biti znanje slovenskega jezika bodočih uradnikov, pravnikov in notarjev. Prav iz razlik, ki so nastale med uradnimi priporočili in zahtevami države glede znanja slovenskega jezika zaposlenih na sodiščih in uradih ter dejanskim stanjem, se da razbrati, kakšno jezikovno politiko je vodila monarhija.

S tem, ko je cesar Jožef II. tudi uradno nemščino imenoval univerzalni jezik svojega cesarstva,⁵¹ je nemščina postajala vse bolj izključni jezik sodišč in uprave. Tako je cesar tudi določil rok treh let, da se sodni uradniki, ki so bili neveščni nemščine, naučijo tega jezika, če hočejo ostati na svojih delovnih mestih, znanje nemščine pa je bilo tudi pogoj, da je nekdo bil sprejet na delovno mesto sodnika ali advokata. Leta 1785 je sodno navodilo predpisalo nemščino kot uradni notranji jezik sodišč, zato je tudi predpisovalo vse ustrezne obrazce za notranje poslovanje sodišč v nemščini. Tudi Občni sodni red iz leta 1781 s paragrafom 13, da morajo stranki in njihovi zastopniki v civilnem postopku uporabljati v deželi običajen jezik, ni izboljšal situacije, saj je bilo razširjeno mnenje, da so bili mišljeni trije uveljavljeni jeziki pred sodiščem: nemški, latinski in italijanski. V tem so bili vidni razpoznavni znaki prizadevanj absolutnega vladarja, da oblikuje enotno državo in enotno upravo z enim jezikom kot močnim povezovalnim elementom različnih provinc.

A vendar je do določenih odstopanj pri dosledni uporabi nemščine prišlo že pred marčno revolucijo. Prezidialni odlok dvorne pisarne (Hofkanzlei-Präsidentialerlaß) iz leta 1827 je predvideval posebne preizkuse kranjskega ali vendskega jezika pri kandidatih za okrožne komisarje, kjer znanje jezika ni bilo ustrezno. Za mesta okrožnih komisarjev v Iliriji se je namreč na temelju cesarskega ukaza zahtevalo znanje slovenščine. Tudi dekret dvorne študijske komisije (Studien-Hofcommissionsdecret) iz leta 1831 zahteva obvezna predavanja

---

⁵¹ Navedba po Fischel, o.c. XXXVIII: Die deutsche Sprache ist die Universalsprache meines Reiches (Kranjc 1998: 170).

iz slovenskega jezika v drugem letniku teoloških študij na ljubljanskem liceju. Deželni jezik so morali znati tudi kriminalni aktuarji (Criminalalaktuare), kar so preverjali še pred njihovo nastavitvijo (Kranjc 1998: 169–171).

Kot že rečeno, revolucija v letu 1848 je povzročila premike glede javne veljave slovenščine v šolstvu in upravi, čeprav Vilfan (1988: 449) ugotavlja, da je bilo že zaradi tega, ker je bilo Slovencev manj kot 3 % v monarhiji, poleg tega pa so bili še najbolj raztreseni po monarhiji, saj so živeli kar v 6 deželah od 17, več ovir pri uveljavljanju jezikovnopравnih zadev kot pri ostalih narodih. Oktroirana ustava leta 1849, kot posledica meščanske revolucije leto prej, je priznala slovenščino kot enakopraven jezik v habsburški monarhiji. Tako tega leta Slovenske rokodelske in kmetijske novice pišejo, da je Bach ukazal, naj se uradniki in sodniki čimprej naučijo slovenski jezik, saj bo potrebno zdaj govoriti v jeziku dežele, kjer službujejo. Sodniki, nemškega rodu so mu odgovorili, da bi za znanje slovenskega jezika potrebovali dekada ali celo dve, in že istega leta so se uradniki na Koroškem, ki so se prej učili slovenskega jezika, zopet povrnili k nemškemu jeziku. Prevladovalo je mnenje, da je slovenski jezik še premalo razvit in zvrstno oblikovan, kar je bilo do določene mere tudi res. O resničnem stanju je leta 1850 pisal v Ljubljanskem časniku Blaž Potočnik, ki je zapisal, "da nižjeji vradniki slovenskiga jezika ne priznajo, in slovenskim kmetam zdaj že bolj ko vlani in predvlanskem povabila ali druge take dopise le v nemškem jeziku pošljejo ... Nekateri poštniki še celo pisem z slovenskim napisam ne vzamejo, ampak jih nazaj pošljejo. Slovenščina je [uradnikom] trn v peti" (Priatelj 1955: 66–68). Največ slovenskega uradovanja je bilo na Kranjskem, medtem ko so se drugod po Sloveniji (Štajerska, Koroška, Primorska, Istra) pritoževali, da ni slovenskega uradovanja, oziroma je tega zelo malo (Priatelj 1955: 69).⁵² Čeprav je pravosodni minister leta 1850 izdal naredbo, da je v slovenskem delu Koroške kot na Kranjskem slovenščina ob nemščini sodni jezik ter da se izpovedi prič, ki znajo le slovensko, zapiše v njihovem jeziku, pa se sodišča za to zaradi bližajočih se političnih zasukov, niso menila.

Velik odpor uradništva do sprejetja slovenskega jezika se je porajal tudi zaradi njihovega izredno pomanjkljivega znanja slovenskega jezika. Tako Slovenski pravnik (1899: 25) piše, da dokler še ni bila uveljavljena slovenščina v srednjih šolah, je za ugotavljanje znanja

---

⁵²Tako Novice 1851 pišejo, da je v Istri "silno veliko lahónov ali pa nemškunov; taki pa slavenske ravnopravnosti ne porajajo, marveč vsaciga, ki se za vstavno pravico poteguje, "panslavista" černijo". Iz Goriške so pisali, da ni uradovanja v slovenskem jeziku, ampak le "po nemško ali laško. Mi se ne predrznemo tirjati, de bi se nemščina in lašina iz slovenske dežele popolnoma pregnala; ali vsakimu naj se spolnejo njegove pravice, in med besedo vse in nič je še ena besedica, ki se imenuje "enmalo". Začetek bi saj že viditi mogli". Tudi iz Štajerske so pisali, da "nemške pisma letajo iz vradij od vesi do vesi, od župana do župana, med kterimi le redko kdo zna nemški jezik" (Priatelj 1955: 73).

deželnih jezikov uradnikov veljala naredba ministrstva za pravosodje z dne 27. decembra 1849 državnega zakonika št. 15 iz leta 1850. Ta naredba je ostala tudi kasneje v veljavi za posameznike, ki niso imeli možnosti učiti se nenemških jezikov na srednjih šolah ali visokošolskih zavodih. Ta naredba je zahtevala, da se izpit iz znanja deželnih jezikov opravlja na visokošolskih zavodih vpričo profesorja in dekana, ki kasneje tudi izda spričevalo o uspešno opravljenem izpitu. A zakon je dopuščal, da so lahko tisti kandidatje, ki so bivali v krajih brez visokošolskih zavodov, opravljali izpit o znanju deželnih jezikov na lokalni gimnaziji ali realki, ker je bilo zaradi pomanjkanja prometnih povezav potovanje iz province na oddaljene visoke šole zamudno in težavno dejanje. Kandidatje so tako opravljali izpit pred srednješolskim profesorjem, ki je izdal spričevalo o uspešno opravljenem izpitu, in ravnateljem. Slovenski odvetniki so opozarjali, da takšno spričevalo nima enake kvalitetne vrednosti kot tisto, ki jo izda visokošolski zavod. Prepričani so bili, da pri takšnem preverjanju znanja prevladujejo subjektivni dejavniki pred objektivnimi, kot je kandidatovo osebno poznanstvo z učiteljem in ravnateljem, zato tudi srednješolski profesorji ne morejo oddati popolnoma nepristranskega mnenja o kandidatih. Poleg tega se izpit ni opravljal javno, slovenski odvetniki pa so bili tudi prepričani, da je bilo premalo gradiva in časa, da bi kandidatje zadovoljivo znali slovenski jezik. Slovenski pravnik (1899: 26) tudi piše, da "znani so slučajji iz zadnjega časa, da so se taki izpiti vršili na višji realki vpričo ravnatelja, ki sam ni več slovenščine, dasi sta v dotičnem mestu dva visokošolska zavoda z ravnateljima, večšima slovenščine. Umevno je, da se kandidat, ki ima slabo vest glede svojega znanja, rad izogne popolnem slovenski komisiji. Isto tako jasno pa je iz besedila naredbe, da je take izpite polagati v prvi vrsti na gimnaziji, in le, če ga ni v istem kraju, na višji realki. Kake veljave je tako spričevalo, to prepuščamo sodbi vsacega razumnika. Posledica tacih spričeval pa je, da se odrivajo popolnem usposobljeni kompetentje pri oddaji služeb, nesposobni in jezika nezmožni pa se nameščajo na podlagi takega polovičarskega znanja." Kandidatje, ki sami niso bili večji slovenščine, so torej raje opravljali izpit tam, kjer tudi profesor ni bil več slovenskega jezika, čeravno so bili v istem kraju visokošolski zavodi s profesorji, ki so znali slovenski jezik. Naredbe so se kršile, država pa je to tolerirala, in čeprav so bili "organi, ki so [bili] poklicani pri imenovanjih staviti svoje predloge in prositeljem izdajati kvalifikacijo" so jih "razni oziri [ovirali] govoriti o tem jasno in odločno navzgor" (Slovenski pravnik 1899: 26).

Že leta 1851 se je začelo premeščati slovenske uradnike v neslovenske kraje, največ na Hrvaško, zato da kot nemški izobraženci in slovanski rojaki upravljajo in poučujejo nemščino

nenemške narode. Ker je slovensko ljudstvo vsaj malo znalo nemško, pa je minister Bach na slovensko ozemlje pošiljal uradovat Nemce (Prijetelj 1955: 74).

Po 31. decembru 1851 so bile preklicane politične pravice iz oktroirane ustave z vsemi državljanskimi pravicami ter vrsta naprednih reform. Med razpisanimi pogoji pri reorganizaciji upravne službe je bilo tako leta 1853 zahtevano popolno znanje nemščine in le zadostno znanje slovenščine (Serše 1981: 18).

Leta 1860 je s cesarjevim manifestom in diplomo o ureditvi državnopravnih odnosov v monarhiji dokončno odpravilo neoabsolutizem. S Februarsko ustavo 15. decembra 1860 pa se začelja t. i. ustavna doba v habsburški monarhiji. Tega leta so slovenski poslanci interpelirali v državnem zboru in zahtevali odgovore na vprašanja, zakaj se, tako kot na Moravskem, na višjih sodiščih v Gradcu in Trstu sodnijski zapisniki ne delajo v jeziku priče ali stranke, obravnave ne izpeljejo v jeziku toženega in zakaj se vloge, ki so bile vložene v slovenskem jeziku, tudi ne rešujejo v slovenščini. Hoteli so tudi vedeti, zakaj se na delovna mesta na slovenskem ozemlju ne zaposluje uradnikov, ki bi slovenski jezik tudi znali. Pravosodno ministrstvo je odgovorilo, da bo preučilo stanje in na podlagi dobljenih poročil tudi ustrezno ravnalo. Vsaka sodnija je višjima sodiščema v Gradcu in Trstu poslalo svoje poročilo, in zaključki enega od poročil – ki ga avtor članka označi kot reprezentativnega vsem ostalim poročilom – so bili naslednji:

- tradicija je, da je na Kranjskem poslovni jezik uradov in sodišč nemščina. To lahko dokažejo z dokumentarnim gradivom v sodnijskih registrih in arhivih. Raba nemščine sega v slovenskih deželah že od Karla Velikega;
- prav zaradi dolgoletne zgodovine rabe »omikanega« nemškega jezika na slovenskem ozemlju, je ta postal, če že ne izključni, pa vsaj prevladujoč jezik v upravi in šolstvu;
- navkljub 13. členu občnega sodnega reda iz leta 1781 in odločbo iz leta 1835, ki utemeljuje slovenski jezik kot eden izmed deželnih jezikov za stranke in njihove odvetnike na sodiščih, ter odločbe, ki zapoveduje, da je za stranke, ki ne znajo nemškega jezika, potrebno pisati zapisnike v slovenskem jeziku, pa se slovensko ljudstvo tega ni posluževalo, ker se zaveda, da je boljše, če se zanje uraduje izključno v nemščini, da je nemščina jezik uradništva in sodstva, ker ve, da pravično pravosodje ni odvisno od uporabe slovenskega jezika na sodiščih;
- in četudi je nemški jezik prevladujoč na sodiščih, pa je v navadi, da so ustne obravnave na sodiščih, tako v kazenskih kot civilnih zadevah, v slovenščini, če stranka ne zna nemškega jezika, prav tako pa se tudi razsodbe razglase v tem primeru v slovenščini;

- stranke se ne pritožujejo, če so zapisniki, sodbe, odločbe pisane v nemškem jeziku, ker jih kot takšne sprejmejo, sicer pa so uradniki zadolženi za to, da zapisano gradivo ustrezno ustno prevedejo stranki;

- še leta 1848, ko je slovensko politično gibanje slovenske narodnostne zahteve postavilo na sam vrh svojih prizadevanj, slovensko prebivalstvo ni zahtevalo odprave nemškega jezika, to so zahtevali le posamezniki;

- s tem, ko se zapisnik prebere v deželnem jeziku stranki, ji niso kršene nobene pravice;

- vsak, ki ni prevelik narodni gorečnej, razume, da je potreben le en poslovni jezik. Upoštevanje vseh deželnih jezikov, predvsem na višjih sodnih inštancah, bi bilo lahko v škodo pravni pravičnosti, saj bi bil najvažnejši faktor pri sprejemu na delovno mesto posameznikovo znanje jezikov;

- razlog, da je poslanec Černe, on je bil namreč tisti iz skupine slovenskih poslancev, ki je javno zastavil vprašanje, pa je v tem, ker je namesto nemškega jezika na sodiščih na Primorskem zdaj v veljavi italijanski jezik. Tako zdaj tam uradujejo italijanski uradniki, ki ne znajo slovenskega jezika in širijo italijanščino;

- dobro bi bilo, da bi se v slovenskih deželah zaposlovalo ljudi, ki tudi znajo slovenščino, kajti zdaj tisti, ki tega jezika ne znajo, se niti ne potrudijo, da bi se ga naučili;

- s tem, ko slovenski poslanci interpelirajo rabo slovenskega jezika samo za določene akte, sami priznavajo da slovenski jezik ni sposoben biti sodni jezik. Dejstvo je, da slovenske pravosodne literature ni, pa tudi književnost je šele na svojem začetku;⁵³

- ni avtentičnega prevoda občnega državljanskega zakonika in občnega sodnega reda v slovenščino. Prevod, ki je natisnjen v slovenščini, je zasebno delo, ki ima terminologijo, ki ni uradno priznana in prepoznana, dosti besedja je slovenskemu prebivalstvu tuje, zato veliko bolj razume nemško različico;

- tisti, ki ne zna nemščine, bo lahko brez težav našel prevajalca, ki bi mu pojasnil nemško zapisano sodno, uradniško besedilo, nič pa ne bi bilo boljše, če bi bil v rabi slovenski jezik, saj bi se še vedno moral najti prevajalec, ki bi moral stranki zapisano slovensko besedilo prevesti v domači dialekt stranke (Slovenski pravnik 1882: 211–216).

Poročilo se zaključuje z mislijo, da bi bilo "jako predrzno, ako bi se poskusi s slovenskim jezikom vpeljali v izvrševanje prava na mesto urejenih in po večstoletnih skušnjah opravičanih

---

⁵³ Poročilo kot v dokaz, da je slovenska literatura v svojih začetkih, navaja članek iz Novic (ne navaja, v kateri številki oziroma katerega leta je ta podatek bil objavljen v Novicah), da je izšlo le kakšnih 50 del v slovenščini, pa še to so bile največini molitvice ali knjige verskega značaja (Slovenski pravnik 1882: 215).

navad in da so taka početja [...] kot eksperimenti v tako važnem pravosodji najmenj dopustljivi" (Slovenski pravnik 1882: 217).

Drugo poročilo, podobno kot prvo, ki je že navedeno v diplomii, prav tako zavrača možnost uvedbe slovenskega jezika na sodišča, ker »še ni tako olikan, da bi sodnik mogel v njem razvijati svoje pravne razloge, kajti ta jezik si še ni vstanovil tehničnih izrazov. Ko bi se pa s časom slovenski jezik kot sodni jezik vpeljal, kar je zaradi časovnih razmer v korist nekaterih želeti, moglo bi se to samo takrat izpeljati, ko bi tudi pri višjih instancah sodniki nastavljeni bili, ki so zmožni tega jezika, ker bi se sicer s prestavljanjem preveč truda in časa pogubilo.« (Slovenski pravnik 1882: 217). Poročilo ob koncu navaja, da na deželnem sodišču v Gorici večina zaposlenih ne zna slovensko, da so zaposlili Italijane, ki ne razumejo in ne govore slovenski jezik in če bi se slovenski jezik vpeljal na sodišča na slovenskem ozemlju, bi bilo potrebno določiti časovni rok, do kdaj naj se zaposleni na uradih in sodiščih naučijo slovenščine (Slovenski pravnik 1882: 217–218).

Na podlagi navedenih poročil se da razbrati, kakšen odnos je imela država do vpeljave slovenščine na sodišča. Slovenski jezik je dojemala kot neomikan, funkcionalno nerazvit, saj ni imel ustrezne pravne terminologije, velik pomen je dajala tradiciji nemškega jezika v sodstvu in upravi in da se slovensko prebivalstvo razen nekaj posameznikov ni upiralo prevladujočemu stanju, saj da je za stranke, ki niso znale nemškega jezika, bilo ustrezno poskrbljeno. Na podlagi poročila lahko tudi sklepamo, da uradniki povečini niso znali slovenščine, saj v eni točki poročilo priznava, da bi bilo potrebno zaposliti uradnike, ki bi slovenski jezik znali, znali ga niso niti sodniki, na Primorskem je bila celo politika zaposlovanja takšna, da so zaposlovali ljudi, ki niso znali slovensko. Bolj primerno se jim je zdelo, da bi že zaposlili posameznika z znanjem slovenskega jezika, kot da bi se že zaposleno osebje začelo učiti slovenščine, saj bi to zahtevalo preveč časa.

Kljub temu, da so konec leta 1861 slovenski poslanci v državnem zboru izročili Schmerlingu spomenico, nanjo niso dobili pravnega odgovora. Poslanec Černe je tudi naslednjega leta interpeliral zaradi slovenskega (ne)uradovanja, nakar je pravosodni minister Lasser razglasil v državnem zboru prvo »veliko karto« slovenskih svoboščin v uradu. Minister je dejal, da se je izmed 103 kranjskimi sodniki I. stopnje izreklo za slovensko uradovanje 5, na II. stopnji pa še eden svetovalec v Gradcu in priznal zahteve slovenskih poslancev po uradovanju v slovenščini za upravičene. Kljub vsemu pa je pravosodni minister govoril tudi o pomanjkljivosti slovenščine, saj naj bi v vsaki vasi govorili drugače (Priatelj 1956: 58–59). Uradovanju v slovenščini je tako temelje postavil upravni odlok pravosodnega

ministra leta 1862, kjer je pod 3. točko zapisano, da si sodišča morajo prizadevati, da so sodniki, državnopravni uradniki in zagovorniki pri kazenskih obravnavah zoper obdolžence, ki znajo le slovenski jezik, tudi sami veščji slovenščine, tako da je mogoče voditi razpravo v "slovanskem" jeziku ter v tem jeziku objavljati tudi sodbo in po možnosti tudi njene razloge (Novak 2007: 627). Navkljub odloku je pridobitev ostala zapisana le na papirju zaradi po Prijatelju (1956: 98) "jako razširjene pasivne rezistence nemškutarskih uradnikov in privzgojene slovenske pohlevnosti." Tudi Novakova (2007: 627) piše, da se odlok ni spoštoval enako povsod, ampak je v večini primerov bilo odvisno od jezikovnega znanja uradnikov, od političnega boja v parlamentu ter vztrajnosti odvetnikov in njihovih strank.

Uradno je država podpirala vpeljavo deželnih jezikov v upravo in sodstvo, saj je pravosodni minister Balcredi leta 1865 dejal, da mora "cesarska gosposka in vsak posamezni uradnik [...] z ljudstvom v njegovem jeziku ravnati; zmožnost za tako uradovanje bo važno in odločno tehtalo, kadar bo šlo za presojo sposobnosti uradnikove" (Prijatelj 1956: 103). Leta 1866 je zahteva po sprejemanju vlog in reševanju v slovenskem jeziku obveljala tudi za civilni sodni postopek, leta 1867 pa tudi, da so prisežni obrazci in zapisniki obdolžencev in prič v kazenskih zadevah v slovenščini za sodišče vojvodine Kranjske obvezni (Novak 2007: 634). Istega leta je so bili dani tudi zunanji okviri za enakopravnost slovenščine z 19. členom temeljnega zakona o splošnih pravicah državljanov, ki govori o enakopravnosti narodov.

Kljub uradnim določilom pa je leta 1866 imela na primer italijanščina na sodiščih v Primorju prevladujočo vlogo in to tudi v čisto slovenskih okrajih. Prav tako so vpeljavo slovenščine zavirali uradniki, ki jezika niso znali, a bi se ga morali naučiti. Nemščino so v javni sferi uporabljali tudi slovenski konservativni uradniki in slovenska inteligenca (Zgodovina Slovencev 1979: 479). Zopet je bila raba slovenskega jezika na uradih in sodiščih odvisna od jezikovne zmožnosti in dobre volje uradnikov, uredbo iz leta 1867 pa sodišča povečini niso izvajala. Službeni zaznamki sodnikov in sodnih uslužbencev so bili v nemščini, pisanje vlog in njihovih rešitev v slovenskem jeziku ni bilo splošno uveljavljeno. Čeprav so sodniki priče in obdolžence zasliševali v slovenskem jeziku, pa so bili zapisniki še vedno v nemščini. Delovni, notranji jezik sodišč⁵⁴ je bila nemščina, zato je bilo vso sodno

---

⁵⁴ Slovenski odvetniki so opozarjali na neupravičeno razlikovanje med notranjim in zunanjim jezikom, "kajti čl. XIX. državnega osnovnega zakona z dne 21. decembra 1867, drž. zak. 142 priznava [...] ravnopravnost vseh v deželi navadnih jezikov v šoli, uradu in v uradnem življenju. Noben zakon ne predpisuje kakega posebnega jezika, recimo nemški, za uradni jezik; ako se pa nemški rabi bolj kakor drugi, je to le dejstvo, ki je urejeno brez zakonite podstave. Na zahtevo drugojezičnih, čedalje bolj zavedajočih se narodov, je bila vlada prisiljena izreči načelo, da je izdajati strankam odloke tudi v njih jeziku, in tedaj je ustanovila razliko med notranjim in uradnim zunanjim jezikom" (Slovenski pravnik 1908: 161).

dokumentarno gradivo v nemščini, v slovenščino se je prevedla le odločitev sodišča (Novak 2007: 634).

Notarski red iz leta 1871 št. 75 v drž. zakoniku v 6. členu opredeljuje tudi jezikovno znanje bodočih notarjev. Prosilec za delovno mesto mora poleg ostalih dokazil dokazati tudi znanje deželnih jezikov. Pravosodni minister je obvezan, da zaposli kandidata s primernim znanjem deželnega jezika kraja, kjer bo kandidat služboval, če ne, minister krši zakon. Že v 591. členu državnega občnega zakonika je zapisano, da morajo oporočne priče znati jezik pokojnega, drugače je oporoka neveljavna, z novim notarskim redom pa je opredeljeno (členi od 70 do 75), da mora tudi notar biti popolnoma večšč deželnega jezika, ker je poklican narediti oporoko in ji dati pravno obliko javne listine. Red priporoča, da bi notar moral poznati celo krajevne dialekte, da bi točno in natančno razumel stranke. Naredba velja tudi za sestavo drugih notarskih listin. Slovenski odvetniki so zato zahtevali, da se v izključno slovenskih krajih zaposli notarje, ki zelo dobro znajo slovenski jezik, ker se ne da vedno dobiti sodnega tolmača za prevajanje, poleg tega pa zakon določa, da je prisotnost tolmača dovoljena le izjemoma. Odvetniki so opozorili, da so notarji, nevešči slovenščine, že naredili veliko škode z napačno sestavljenimi pogodbami, ki pa so jih stranke težko izpodbijale, ker je za javno listino najti protidokaz zelo težavno.

12. člen notarskega reda je zahteval, da mora notar, če službuje v okraju, kjer se govori več jezikov, dobiti potrdilo od nadsodišča, v katerih od teh jezikov lahko sestavlja notarske listine. Potrdilo se mu lahko vzame, če se da iz sestavljenih notarskih listin dokazati notarjevo nezadostno znanje deželnih jezikov.

Slovenski odvetniki so opozorili tudi na to, da nadsodišče in ministrstvo, ki sta bila zadolžena za preverjanje znanja jezikov kandidata, stopita v kontakt z notarskim kandidatom samo enkrat, in to pri notarskem izpitu. O jezikovni sposobnosti kandidatov so se nadsodišča prepričala iz vpogleda v sodne spise kandidata na II. inštanci. Zakon se je kasneje spremenil in so se pritožbe v izvenspornem postopku takoj prenesle na deželna in okrožna sodišča in ne več na nadsodišče, zato je leta 1878 pravosodno ministrstvo odredilo, da mora notarska zbornica preveriti kandidatovo znanje deželnih jezikov, kasneje pa to poročati ministrstvu in nadsodišču (Slovenski pravnik 1899: 26–28).

Po slovenski spomenici in interpelaciji zaradi zahteve višjega deželnega sodišča v Gradcu, da naj sodišče v Kamniku slovensko odločbo zamenja z nemško, je pravosodni minister Pražak leta 1882 izdal več jezikovnih naredb. Naredbe niso ostale brez odmeva v slovenskem prostoru. Pravniki so pozitivno pozdravili naredbe in tako Slovenski pravnik (1881: 317–318)

piše: "Z jedno besedo, slovenski naš jezik je zadobil zopet tisto veljavo pri sodnijah, katera mu po vsej pravici gre. Hajdi, narodnjaki, zdaj na noge! Zahtevajte povsod pri sodnijah odločno, da se vam pišejo zapisniki slovenski, vlagajte slovenske vloge in zahtevajte strogo, da se vam tudi v slovenščini rešujejo! Postava veli že od 1862. in nobeden sodnik na Kranjskem, spodnjem Štajerskem in spodnjem Koroškem se ne more s tem izgovarjati, da ni slovenščine zmožen. Če je ni zmožen, gre naj široko po svetu, pri nas pa ni sposoben službovati. [...] Gospodu ministru dr. Pražaku, ki je vender jedenkrat nekaj napravil, pa kličemo slavo!" Leta 1882 Slovenski pravnik še hvali Pražakove jezikovne reforme (133):⁵⁵ "In ker se [...] odkriva povsod nenavadna odločnost odločnega ministra, ki niti jednega trenutka ne trpi, da bi se mu naredbe, od katere koli strani z nogami teptale, gojimo opravičene upe, da je ministra Pražaka najnovejši ukaz slovenščini za stalno odprl vrata v sodne dvore, in odsle nikedar ne bomo več doživeli obupnih časov, v katerih bi se zavoljo slovenske vloge z ničnostjo pokončala važna pravda! Vsekako je ta ukaz najboljši in največji uspeh, kojega smo dosegli pod vlado grofa Taaffeja."

Leta 1883 Anton Mosche že dvomi, da se je zaradi predpisov stanje na sodiščih kaj bistveno spremenilo (Kranjc 1998: 176). Slovenski pravnik (1889: 330–331) poroča, da so se sodni zapisniki s slovenskimi strankami v kazenskem postopku na okrajnih sodiščih na narodnostno mešanih območjih pisali ali nemško ali italijansko brez navzočnosti tolmača, pa tudi takrat, ko se je zasliševalo v slovenskem jeziku. Slovenski odvetniki so opozarjali, da je takšno postopanje proti ukazom jurističnega ministrstva. Sodišča so se branila, da nimajo dovolj uradnikov, ki bi znali slovenski jezik, saj četudi uradniki razumejo slovenski jezik, ga ne znajo pisati dovolj dobro za zapisnik. Zato je nadsodišče dalo naredbo (Slovenski pravnik 1886: 331): "Zanemarjenje tega predpisa ni moči opravičiti s tem, da jezika ne znajo zadosti sodni uradniki, ker mora uradnik, ako je zmožen, da umeje slovenski zaslišene izpovedbe, biti tudi zmožen, da vsaj bistvene dele izpovedbe da na zapisnik v slovenskem jeziku, ali pa, da si to zmožnost prisvoji, ako je količkaj v to voljan. To prizadetim okrajnim sodiščem naznanjamo ukazajoč, naj za naprej izpolnjuje ta ukaz pravosodnega ministerstva."

Istega leta je prišel tudi ukaz finančnega deželnega ravnateljstva, ker je davčni urad pravno listino, pisano v slovenskem jeziku, v nemškem jeziku zavrnil z razlogom, da urad še ni prejel ukaza, da naj sprejema tudi listine v slovenskem jeziku. Slovenski odvetniki so opozorili, da je to proti naredbi iz leta 1862, kjer je zapisano, da je potrebno sprejemati vloge v slovenskem jeziku na narodnostno mešanih okrajih in tam, kjer živi samo slovensko prebivalstvo. Tudi

⁵⁵ Pod člankom z naslovom Jurističnega ministra ukaz na prezidij graške nadsodnije od 18. aprila 1882, št. 20613 je podpisan Dr. I. T. Janez Kranjc (1998: 176) je prepričan, da je avtor članka Ivan Tavčar.

odloke je potrebno izdajati v tistem jeziku, v katerem je bila vložena prošnja. Davčni urad se je izgovarjal, da uradniki ne znajo slovenskega jezika. Finančno ministrstvo je zato ukazalo, da je potrebno naredbo upoštevati, če ne "se bode skrbelo z uradne strani za premestitev uradnikov, da bode potem pri uradih v imenovanih okrajih vsaj jeden izmed višjih uradnikov tudi zmožen nemškega deželnega jezika v govoru in pisavi" (Slovenski Pravniki 1890: 138).

Novice leta 1892 (str. 29) poročajo, da je bilo slovensko uradovanje dovolj razširjeno le na Kranjskem,⁵⁶ medtem ko je bil položaj veliko slabši na Štajerskem, Koroškem in na Primorskem. Tam vlada resda ni odrekala pravice do slovenskega uradovanja, a je bilo slovenskih uradnikov premalo za uradovanje v slovenskem jeziku. Tako je grof Taaffe ob obisku koroške deputacije razložil, da bi z velikim veseljem zaposlil slovenske uradnike na Koroškem, a jih ne more dobiti. Novice (1892: 29) pišejo: "Ta izgovor bi bil le veljaven, ko bi grof Taaffe bil šele nedavno prevzel vladanje. Ker pa vlada že dolgih dvanajst let, se pa moramo vsekako vprašati, kaj je pa storil, da dobi slovenske uradnike? Jeli vlada zares storila v tem oziru vso svojo dolžnost? Odločno mi moramo odgovoriti, da ne. Zaradi tega, pa moramo sedaj reči, da največ vlado zadeva krivda, če se slovensko uradovanje izvesti ne da. Grofu Taaffeju se je le predobro videlo, da bi rad nadaljeval ponemčevanje prejšnjih vlad, samo malo bolj prikrito. Tako se je vsaka naredba v prid slovenskega jezika izdala še le na priganjanje slovenskih poslancev, dočim bi po našim mnenju vlada, katera si je narodno enakopravnost in pomirjenje narodov postavila na svojo zastavo, se bila morala iz lastne inicijative lotiti stvari. Uradniki bi tudi z večjo gorečnostjo izvajali njene ukaze, ko bi videli, da imajo na Dunaju resno voljo, vresničiti narodno enakopravnost." Slovenski pravniki so veliko oviro videli tudi v pomanjkanju slovenskih šol. Slovenski poslanci so zato zahtevali slovenske paralelke na gimnazijah v Celovcu, Celju, Gorici in Trstu, obvezni pouk slovenščine na realki v Ljubljani ter predavanje nekaterih predmetov v slovenskem jeziku na graškem vseučilišču. Zahteva je bila zavrnjena, ker da še ni bilo dovolj izkušenj za uvajanje slovenskih paralelk.⁵⁷ Prednost uradnikov, ki bi znali slovenski jezik, so Slovenci videli tudi v tem, da uradniki potem ne bi tako zavzeto agitirali za nemške liberalce. To so uradniki namreč počeli tudi zato, da bi se prikupili svojim načelnikom ter da se jim ne bi bilo treba učiti slovenščine (Novice 1892: 30).

⁵⁶ Kranjski deželni zbor leta 1890 sklene, da bodo vsi uradi v krajih s slovenskim prebivalstvom delovali le v slovenskem jeziku, kar prinese viden napredek pri uradovanju v slovenščini v Ljubljani in na Kranjskem (Novak 2007: 628).

⁵⁷ Novice (1892: 29) pišejo, da se tudi sami učitelji branili, da bi v ljudske šole na Koroškem prišla slovenščina, saj je sami niso bili večji. Tudi učiteljske v Celovcu je imelo učni program zastavljen tako, da se študentje niso mogli naučiti slovenskega jezika. Avtor članka piše, da "seveda, če se bodoči uradnik za Slovence od ljudske do visoke šole izobražuje le v blaženi nemščini, potem se pač ni čuditi, da ni zmožen slovenskega uradovanja."

Leta 1892 so v društvu Pravniki sprejeli resolucijo o obveznosti članov, da pri zastopanju Slovencev uporabljajo slovenščino na vseh sodnih instancah ter da v tem jeziku tudi sklepajo pogodbe (Šinkovec 1988: 441).

Kljub reformi civilnega in izvršnega postopka leta 1895 in 1896 ni prišlo do enakopravnosti jezikov v civilnih in izvršnih pravnih, saj o jezikovnem pravu novi predpisi niso izrecno govorili in je ostal v veljavi paragraf 13. Občnega sodnega reda iz leta 1781 ter s tem tudi dotodanja interpretacija tega paragrafa v smislu deželnega jezika kot na sodišču običajnega jezika (Vilfan 1988: 454). Nova zakonodaja je stopila v veljavo 1. januarja 1898. V juniju istega leta sta odvetnika dr. Valentin Krisper ter dr. Fran Stor zahtevala slovensko razpravo pred graškim višjim deželnim sodiščem. V slovenskem jeziku je tekla razprava v pravnem sporu na deželnem sodišču v Ljubljani, tudi zapisnik in rajsodba sta bili narejeni v slovenskem jeziku. Ko je bila podana pritožba v slovenščini na graško deželno sodišče, ki je določilo dan razprave, je stranki obvestilo z nemškimi dopisi. Stranki sta dopisa vrnila, ker sta bila v nemškem jeziku, in dopisa sta bila nadomeščena s slovenskima. Še pred samo razpravo je slovenska stranka predložila sodišču spis v slovenščini, ki ga je zopet rešilo v nemščini in naročilo sodišču v Ljubljani, naj ga prevede v slovenščino. Na sami prizivni razpravi je bilo prepovedano govoriti slovensko, ker je senatni zbor odločil, da je izključni govor višjega sodišča v Gradcu nemščina (Slovenski pravnik 1898: 182–183). Zaradi tega je Odvetniška zbornica v Ljubljani sklicala izredni občni zbor, ki je s 16 glasovi proti 3 protestiral proti sklepu višjega deželnega sodišča in naročil svojemu odboru spomenico na pravosodnega ministra in ministrsko predsedstvo (Vilfan 1988: 455). Slovenski odvetniki so opozorili, da je bil kršen 19. člen temeljnega zakona o splošnih pravicah državljanov in kršena so bila temeljna načela novega civilnega zakona, pa tudi odredba iz leta 1867 in odredba iz leta 1881, št. 20513, ki odredbo iz leta 1867 razširi tudi na koroško, celjsko in mariborsko okrožje (Slovenski pravnik 1898: 315).

V resoluciji so slovenski odvetniki zapisali:

- da bodo kot odvetniki slovenskih strank brez izjeme uporabljali slovenski jezik v govoru in pisavi na vseh državnih inštitucijah, ki so na slovenskem ozemlju ter da ne bodo podpisovali zapisnikov, ki niso pisani v slovenskem jeziku,
- da bodo na prizivnih razpravah na višjem deželnem sodišču v Gradcu zahtevali, da se uporablja slovenski jezik, če ne, se bodo pritoževali, dokler ne bo njihova zahteva odobrena,⁵⁸

⁵⁸ Odvetnik Pretner iz Trsta je predlagal, da "bi naši pravni zakoni morali določati, da je vsaka rajsodba ali dokaz ničeven, ako ves sodni dvor ali sodnik, ki ga je napravil, ne ume popolnoma jezika, v katerem je stranka ali priča govorila ali v katerem je pisana kaka dokazilna listina v dotičnem postopanju [...]. Kakor dosedanja

- da se na uradih na slovenskem ozemlju, tj. je na Kranjskem, Spodnjem Štajerskem, na slovenskem delu Koroške in na Primorskem namesti uradnike, ki so večji slovenskega jezika ter lahko to dokažejo z uspešno opravljenim maturitetnim izpitom,
- da naj se za posameznike, ki si želijo postati uradniki, ustanovi državne ustanove, ki bodo poskrbele za to, da bodo bodoči uradniki znali slovensko,
- da sodišča v občevanju s slovenskimi strankami uporabljajo slovenski jezik tudi pri pisanju poročil, razsodb in zapisnikov.

Odvetniki so opozorili na pomanjkanje slovenskih uradnikov, čeprav sta bili prav v ta namen ustanovljeni društvi Radogoj za podporo slovenskim vseučiliščnikom, na Štajerskem pa Spodnještajarski jubilejski fond. Tudi pravosodni minister grof Gleispach je ob sprejemu novega civilnega zakonika priznal, da na Kranjskem primanjkuje slovenskih uradnikov. Država se je torej zavedala realnega stanja, a po mnenju slovenskih odvetnikov naredila premalo za spremembo stanja, zato so svetovali, da naj se ustanovi fond za slovenske uradnike ter naj se podeli štipendijo slovenskim juristom, ki si želijo postati sodniki (Slovenski pravnik 1898: 204–207).

Tudi slovenski in istrsko hrvaški poslanci so zaradi dogodkov na višjem deželnem sodišču v Gradcu pravosodnemu ministru Ruberu poslali peticijo, kjer prav tako opozarjajo, da je bila kršena jezikovna enakopravnost. Kršena je bila naredba pravosodnega ministrstva iz leta 1883 št. 4224, kjer je zapisano, da je potrebno izdajati odločbe v slovenskem jeziku, če je bila razprava vršena v slovenščini. Tudi razprava bi se morala vršiti v slovenščini, v slovenščini bi se morala podati sodba. Zapisali so tudi: "Ta sklep je za slovenski narod toliko občutnejši, ker je bil storjen pri višjem sodišči, v katerega okrožju je polovica prebivalstva slovenske narodnosti in kjer prebiva večji del slovenskega naroda. Ta sklep pa je toliko čudnejši, ker niti vsled sestave senata ni bilo vzroka, zahtevati nemško razpravljanje; saj so vsi dotični sodniki zmožni slovenskega jezika" (Slovenski pravnik 1898: 184). Rešitev za nastalo situacijo so slovenski poslanci videli tudi v ustanovitvi višjega deželnega sodišča v Ljubljani (Slovenski pravnik 1898: 185).

Čeprav vrhovno sodišče na seji 3. novembra 1898 uradno ni ugodilo Storovi reviziji, ki se je sklicevala med drugim tudi na nepravilnost glede pravega jezika, pa je vendar dalo višjemu deželnemu sodišču navodilo glede rabe slovenskega jezika na prizivnih razpravah. To interno navodilo še nekaj let ni bilo javno objavljeno, a vendar je celjski odvetnik Hrašovec na prizivni razpravi dne 29. decembra 1898 lahko govoril v slovenščini (Vilfan 1988: 455).

---

praksa kaže, ne pridemo s pomočjo vlade do jezikovne ravnopravnosti. Jaz ne stavim nobene resolucije, ker ne pričakujem pri sedanjih razmerah nobenega uspeha od vlade" (Slovenski pravnik 1898: 210).

Ob koncu 19. stoletja status in raba slovenskega jezika na sodiščih in na uradih ni bila enaka v vseh slovenskih okrajih. V Primorju, Trstu, Gorici je bil slovenski jezik teoretično enakopraven italijanskemu, v praksi pa je bilo odvisno od jezikovnih zmožnosti sodnikov, primanjkovalo je tudi pisarjev, ki bi znali slovenski jezik. Prav zato obravnave velikokrat niso potekale v slovenskem jeziku. A četudi se je slovensko prebivalstvo zasliševalo v slovenščini, so se zapisniki še vedno lahko vodili v nemščini, razpravljalni jezik je bila italijanščina. Slovenski odvetniki so opozarjali na nezakolitost takšnega postopka, a brez uspeha (Slovenski pravnik 1898: 318–323). Na Štajerskem so uradi in sodišča poslovali slovensko le, če so jih v to prisilili slovenski odvetniki, drugače je bil jezik nemški. V kazenskih zadevah je bil jezik razprave izključno nemški. Prav tako so se zapisniki pisali v nemškem jeziku, v slovenščini le, če so izrecno posredovali slovenski odvetniki. Primanjkovalo je tudi politične volje sodnikov – mlajši sodniki niso upoštevali načela enakopravnosti jezikov, nekoliko le starejši sodniki. Vlada je tudi še ob koncu 19. stoletja vsiljevala uradnike, ki niso znali slovenščine. Podobno je bilo tudi na Koroškem. Nemški nacionalisti so preprečevali slovensko uradovanje ob tihi podpori vlade. Tudi na Koroškem je bila priznana jezikovna enakopravnost jezikov, a le v teoriji. Naredbe in ukazi sodišča in uradov so bila še vedno v nemščini. Čeprav so se slovenske vloge reševale v slovenščini, so nemški odvetniki zahtevali dvojezične rešitve. Vpisi v zemljiško knjigo so bili v nemščini, ker so bili uradniki mnenja, da je lepše zapisano, če je vse v enem jeziku. Do konca stoletja na Koroškem še ni bilo v celoti izvedene slovenske razprave na sodišču, ker so sodniki premalo znali slovenski jezik. Četudi se je načelo jezikovne enakopravnosti še največ upoštevalo na Kranjskem, se je tudi tu na političnih in finančnih uradih še vedno poslovalo nemško (Slovenski pravnik 1998: 203–206). Pri dodelitvi svetniških mest na višjem deželnem sodišču v Gradcu je imela nemška narodnost kandidatov prednost, tudi sodni dvori izven Ljubljane in Novega Mesta so bili povečini zasedeni z Nemci. Največ slovenskih sodnikov je bilo zaposlenih na Kranjskem, veliko manj na Štajerskem in Primorskem, še najslabša situacija pa je bila na Koroškem (Slovenski pravnik 1898: 319–328).

Iz navedenega sklepamo, da čeravno je država na načelni ravni poskrbela za enakopravnost jezikov na sodiščih in uradih, je bilo dejansko stanje vse do razpada monarhije drugačno. Vrhovno sodišče v Gradcu vse do razpada monarhije ni izpolnjevalo patenta iz leta 1850, po katerem bi moralo sodišče izdajati svoje odločbe v slovenščini, ki je veljala za enakopravni jezik (Novak 2007: 630). Notranji uradni jezik medsebojnega dopisovanja državnih uradov in sodišč je bila vseskozi nemščina, na Primorskem deloma italijanščina. Slovenski odvetniki so opozarjali na kršitve pravil, ki jih je monarhija sama postavila, a so imeli uspeh samo pri

posameznih aktih, systemskega, organizacijskega, procesnega zakona,⁵⁹ ki bi izvršilno uredil uporabo slovenskega jezika, ni bilo. Zunanji jezik sodišča se je načeloma ravnal po stranki, zopet pa je bilo to različno po posameznih deželah. Država se je sklicevala, da nima dovolj usposobljenih uradnikov in sodnikov, ki bi znali slovenski jezik, a ni poskrbela za enotne predpise glede znanja slovenskega jezika zaposlenih v državni upravi in na sodiščih. To je bilo zaradi prikrite težnje države, ki je dajala prednost nemščini in italijanščini, uradniki in sodniki so samo izpolnjevali njene zahteve. Jezikovnopравни posegi pravosodnega ministrstva so predvsem odražali trenutna politična stanja, nihanja v monarhiji.

---

⁵⁹ Za izjemo lahko štejemo le cesarski patent iz leta 1850, ki v 27. paragrafu določil, da je poslovni jezik vrhovnega sodnega in kasacijskega dvora praviloma nemščina, le če je bila obravnava na prvi stopnji vodena v kakšnem drugem jeziku, lahko izda dvor odločitev v obravnavanem in nemškem jeziku (Vezovišek 1991: 350).

5 ZAKLJUČEK

Pogoj za začetek načrtnega oblikovanja slovenskega pravnega jezika je bila ustavnopravna delitev slovenščine kot uradnega jezika, kar pa je povezano z nastankom programa Zedinjena Slovenija (Novak 2007: 626). V II. točki programa je bila zahtevana enakopravnost v uradih in šolah. Z oktobrom ustavo leta 1849 je bila slovenščina priznana kot eden izmed uradnih jezikov v habsburški monarhiji, začeli pa so tudi izhajati deželni listi in splošni uradni list v slovenskem jeziku. Kljub zagotavljeni enakopravnosti slovenskega jezika z vsemi ostalimi jeziki v habsburški monarhiji pa uradniki pogosto niso uporabljali slovenskega jezika pri svojem delu, če pa že, je bilo to največkrat le pri ustnem sporazumevanju s stranko. Leta 1862 je odlok pravosodnega ministrstva določil, da naj si sodišča prizadevajo kazenske obravnave in zapisnike voditi v slovenskem jeziku s strankami, ki znajo samo slovenski jezik ter, kolikor je mogoče, sprejemati vloge v slovenskem jeziku in jih v slovenščini tudi reševati. Odlok je vseboval neobvezujoče formulacije (*po možnosti, kolikor je mogoče* ipd.) in izvrševanje zahteve je bilo še vedno odvisno od razmer na sodiščih, jezikovnega znanja sodnikov, sodnih oblasti, vztrajnosti strank in njihovih odvetnikov ter politike. Z letom 1866 postanejo dopustne tudi civilne tožbe v slovenskem jeziku, a so le redko uporabljene. 1867 postanejo zapisniki o zaslišanju obdolžencev in prič v kazenskih zadevah obvezni, če je obdolženec znal samo slovenski jezik.

Do dejanske rabe slovenskega jezika v pravosodju pa pride s Pražakovimi jezikovnimi reformami leta 1882, a vendar se je tudi v tem času, še bolj pa po Pražakovem odhodu s pravosodnega ministrstva, slovenščina na sodiščih uporabljala zelo različno. Zopet je bilo odvisno od kadrovske razmere na sodiščih, političnih interesov, nasprotnikov rabe slovenskega jezika na sodiščih. Na Koroškem in Štajerskem so bili po letu 1888 sodni postopki v slovenskem jeziku zaradi pomanjkanja sodnikov in odvetnikov z znanjem slovenskega jezika skoraj neizvedljivi, v Gradcu se je postopek do sodbe obravnaval v nemščini, le odločitev sodišča je bila prevedena v slovenščino. Kršitve glede obvezne rabe slovenskega jezika so se nadaljevale do konca 19. stoletja, čeravno so slovenski odvetniki opozarjali na napake, slovenski politiki interpelirali v državnem zboru, v tem času pa so že izhajale tudi slovenske pravne publikacije (Slovenski pravnik), prevajali so se državni zakoni v slovenski jezik, leta 1894 pa je izšla tudi Nemško-slovenska pravna terminologija. Tako je

bilo po mnenju zagovornikov slovenskega jezika poskrbljeno za rabo slovenskega jezika v sodnih postopkih, a v praksi je še vedno prihajalo do kršitev. Do konca 19. stoletja je bil opazen napredek glede rabe slovenščine v pravosodju in uradih samo na Kranjskem, v drugih slovenskih pokrajinah pa slovenski jezik tudi do razpada monarhije ni bil enakovreden nemščini v zahtevnejših govornih položajih.

Na razlike med uradnim stališčem monarhije do uvedbe slovenskega jezika na sodišča in urade ter dejanskim stanjem opozarjam in interpretiram v III. delu diplomske naloge. Čeravno bi uradniki in sodniki morali znati slovenski jezik, Slovenski pravnik piše (1899: 22), da so uradniki znali tako slabo govoriti slovenski jezik, da se jim je smejalo celo preprosto kmečko ljudstvo. Načelo ravnopravnosti deželnih jezikov je zahtevalo tudi znanje slovenskega jezika, a se to načelo na slovenskem ozemlju ni upoštevalo, ker ni bilo dovolj kvalificiranih prosilcev za uradniška in sodniška mesta, ki bi znali več jezikov (Slovenski pravnik 1899: 24). K takšnemu stanju so prispevali tudi odloki o dokazilih bodočih kandidatov za uradniška in sodniška mesta o znanju slovenskega jezika. Kot dokaz, da kandidat zna slovenski jezik, je bilo dovolj spričevalo o znanju slovenskega jezika, ki ga je lahko kandidat dobil tudi na gimnaziji ali višji realki, kjer je polagal izpit o znanju slovenščine. Tu so bili večkrat odločilni drugi faktorji, da je kandidat dobil ugodno oceno, od poznanstva ravnatelja, izpit pa tudi ni bil javen, večkrat pa tudi sam ravnatelj ni znal dobro slovenskega jezika (Slovenski pravnik 1899: 26). Da uradniki in sodniki ne znajo slovenskega jezika, so sodnije pojasnjevale tudi s tem, da ima nemški jezik dolgo tradicijo v uradih in na sodiščih, da je tega navajeno tudi slovensko ljudstvo, da se slovenski jezik uporablja pri ustnem sporazumevanju ter da ni dovolj ustrezne slovenske pravne literature. Da ni ustrezne pravne literature v slovenskem jeziku, so se zavedali tudi slovenski pravniki in politiki, zato so se, kot je že bilo zapisano, lotili intenzivnega prevajanja državnih zakonov, ustanovili so pravno društvo, pod okriljem katerega je izhajala pravna revija Slovenski pravnik, odločili pa so se izdati tudi terminološki nemško-slovenski slovar. Opozoriti je potrebno, da zato, ker so se slovenski pravniki šolali v nemščini, so tudi nemške strokovne izraze občutili kot izvirne, slovenske pa kot njihov prevod. Slovenske strokovne terminologije niso obvladali, zato so nemške strokovne izraze dobesedno prevajali v slovenščino, brez nekega skupnega konsenza. Neustaljenost pravne terminologije je pripomogla k temu, da je k prevajanju strokovnih izrazov narekoval bolj posameznikov pogled na jezik kot sporni termin (Kranjc 1988: 460–461). Prav zato so se pravniki odločili natisniti pravni nemško-slovenski slovar, ki je bila neke vrste samopotrditev slovenskega pravnega jezika. Pa vendar je do kršitev kar naprej prihajalo, navkljub temu, da so zaradi tega slovenski poslanci leta 1892 v državnem zboru na pravosodnega ministra

naslovili interpelacijo ter leta 1898 prav tako pravosodnemu ministru poslali peticijo, kjer so zahtevali med drugim ustanovitev nadsodišča v Ljubljani.

Status rabe slovenskega jezika na sodiščih in uradih ni bil nikoli dokončno urejen vse do razpada monarhije 1918 leta, ker je le-ta ves čas dopuščala kršitve in tiho podpirala namestitev sodnikov in uradnikov, ki niso znali slovenskega jezika. Vlada je težila k centralizaciji države, uveljavljanje deželnih jezikov v javni upravi, šolstvu, vojski pa bi lahko to ogrozilo. A vendar je delo slovenskih pravnikov in politikov prispevalo k postopni institucionalizaciji slovenskega jezika na sodiščih in uradih. Opozarjanje na kršitve odlokov, vztrajanje pri rabi slovenskega jezika na sodnih razpravah in v uradih, prevajanje pravne literature in izdajanje slovenskih strokovnih pravnih publikacij so bili glavni dejavniki, ki so prispevali, da je bil do konca stoletja opazen napredek pri rabi slovenskega jezika v uradih in na sodiščih.

6 VIRI IN LITERATURA

ČEFERIN, Peter: 120 let neodvisnosti slovenskega odvetnika. *Pravnik* XLIII/8–10 (1988). 519–536.

DOLENC, Metod: *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje: sestavni očrt*. Ljubljana: Akademsko založba, 1935.

Dr. A. M.: Za ravnopravnost slovenščine in za nadsodišče v Ljubljani VII. *Slovenski pravnik* XIV/11–12 (1898). 310–330.

Dr. I. T.: Jurističnega ministra ukaz na prezidij graške nadsodnije od 18. aprila 1882, št. 20613. *Slovenski pravnik* II/5 (1882). 129–133.

GESTRIN, Ferdo in MELIK, Vasilij: *Slovenska zgodovina 1792–1918*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.

GRANDA, Stane: *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo: dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili*. Ljubljana. Nova revija, 1999.

GRANDA, Stane: *Slovenija: pogled na njeno zgodovino*. Ljubljana: Urad vlade za komuniciranje, 2008.

GRAFENAUER, Bogo: *Zgodovina slovenskega naroda. Zvezek 5*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974.

GRDINA, Igor: Oče naroda na literarni sceni in jezikovni fronti. *Dr. Janez Bleiweis in njegov čas*. Kranj: Gorenjski muzej, 1996. 89–106.

HONZAK JAHIĆ, Jasna: *Miklošičev prispevek k nastajanju in oblikovanju slovenskega pravnega izrazja*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003. 638–696.

I.: Kedo je upravičen potrditi in posvedočiti popolno znanje dež. jezikov. *Slovenski pravnik* XV/1–2 (1899). 22–29.

JANŠA–ZORN, Olga: Prispevek k zgodovini Juridičnega društva v Ljubljani (1861–1868). *Vilfanov zbornik: pravo, zgodovina, narod*. Ljubljana: Založba ZRC, 1999. 497–508.

JEMEC, Mateja: Slovensko pravno izrazje od Habsburške monarhije do Evropske unije ali *Ius est ars. Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, 2007 (Obdobja. Metode in zvrsti; 24). 385–399.

Kako so se uradniki slovenskega jezika v sodnije in druge urade branili. *Slovenski pravnik* II/7 (1882). 211–218.

KOS, Janko: *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.

KRANJC, Janez: Prispevek Frana Miklošiča k oblikovanju slovenske pravne terminologije v prvem letniku dvojezičnega izhajanja državnega zakonika in vladnega lista avstrijskega cesarstva. *Miklošičev zbornik*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Filozofska fakulteta, Odsek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1992 (Obdobja; 13). 117–134.

KRANJC, Janez: Slovenski Pravniki in razvoj slovenske pravne terminologije. *Pravnik* XLIII/8–10 (1988). 458–477.

KRANJC, Janez: Slovenščina kot uradni jezik (zgodovinski vidiki). *Zbornik znanstvenih razprav* LVIII (1998). 167–188.

MELIK, Jelka: Slovenščina v pravosodju. *Iz roda v rod. Pričevanja o slovenskem jeziku*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1982. 19–20.

MELIK, Vasilij: Bleiweis kot politik. *Dr. Janez Bleiweis in njegov čas*. Kranj: Gorenjski muzej, 1996. 18–20.

NOVAK, Nina: Ljubljana in razvijanje slovenskega pravnega jezika (1850–1900). *Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2006. 228–231.

NOVAK, Nina: Slovenski pravni in pravniški jezik v 2. pol. 19. stoletja. *Slavistična revija* LV/4 (2007). 625–637.

NOVAK, Nina: *Sodobna slovenska pravniška besedila*: doktorska disertacija. Ljubljana: [N. Novak], 2007.

OROŽEN, Martina: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1996.

PARKELJ, Andreja: *Boj za slovensko uradovanje po glasilu Slovenski pravnik*: diplomska naloga. Ljubljana: [A. Parkelj], 1996.

POGORELEC, Breda: Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995. *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996. 41–61.

POGORELEC, Breda: Jezikovna politika in jezikovno načrtovanje pri Slovencih – zgodovina in sodobni vidiki. *Jezik tako ali drugače*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje, 1993. 2–17.

POGORELEC, Breda: "Slovanska" ali "slovenska" naravnost načrtovanja slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stoletja. *Zbornik predavanj: XXXII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 24. 6. – 13. 7. 1996*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1996. 53–54.

POGORELEC, Breda: Ustalitev pisne in knjižne norme slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju. *XVII. seminar SJKL*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1981. 113–116.

Pravila za slovensko uradovanje V. *Slovenski pravnik* XI/5 (1889). 330–333.

Pravila za slovensko uradovanje VIII. *Slovenski pravnik* VI/5 (1890). 138.

Pravo: Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987.

Pravo: Leksikon Cankarjeve založbe. Druga razširjena in spremenjena izdaja. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2003.

PRIJATELJ, Ivan: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina: 1848–1895. Knjiga 1*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1955.

PRIJATELJ, Ivan: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina: 1860–1860. Knjiga 2*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1956.

PRUNK, Janko: *Slovenski narodni vzpon: narodna politika (1786–1992)*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.

S.: "Notranji" uradni jezik naših sodišč. *Slovenski pravnik*. XXIV/6 (1908). 161–167.

SERŠE, Saša: Slovenščina v uradih po 1848. letu. *Iz roda v rod. Pričevanja o slovenskem jeziku*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1982. 18–19.

Sl. Nar.: Slovenščina pred sodnijami. *Slovenski pravnik* I/10 (1881). 316–318.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: DZS, 1997.

Slovenska kronika XIX. stoletja. Knjiga 1: 1800–1860. Ljubljana: Nova revija, 2001.

Slovenska kronika XIX. stoletja. Knjiga 2: 1861–1883. Ljubljana: Nova revija, 2003.

Slovenska kronika XIX. stoletja. Knjiga 3: 1884–1899. Ljubljana: Nova revija, 2003.

Slovensko uradovanje. *Novice* L/4 (1892). 29–30.

STABEJ, Marko: Oblikovanje knjižnega jezika v 19. stoletju med narodno enotnostjo in socialno razločevalnostjo. *Zbornik predavanj: XXXIV. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 29. 6. – 18. 7. 1998*. Ljubljana: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture pri Centru za slovenščino kot drugi/tuji jezik; Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1998. 19–33.

ŠINKOVEC, Janez: ob stoletnici pravniškega društva. *Pravnik* XLIII/8–10 (1988). 439–448.

TOPORIŠIČ, Jože: Teorija in praksa slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 19. stoletja. *Slavistična revija* XXXI/3 (1983). 437–456.

VEZOVIŠEK, Branko: Slovensko pravno besedje v devetnajstem stoletju. *Pravnik* XLVI/9–10 (1991). 345–362.

VILFAN, Sergej: Društvo Pravniki in njegovo glasilo v boju za slovensko uradovanje. *Pravnik* XLIII/8–10. 449–457.

VILFAN, Sergej: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.

Za ravnopravnost slovenščine in za nadsodišče v Ljubljani. *Slovenski pravnik* XIV/7 (1898). 182–187.

Za ravnopravnost slovenščine in za nadsodišče v Ljubljani III. *Slovenski pravnik* XIV/8 (1898). 197–219.

Zakonik. Pridobljeno 9. 10. 2010 z internetne strani <http://www.zbirka.si/zakonik>

ZEMLJARIČ Miklavčič, Jasna: Slovenščina kot drugi/tuji jezik: zgodovina. *Slavistična revija* XLVII/2. 245–260.

ZORN, Tone: Odmevnost jezikovnega vprašanja v listu Slovenski pravnik v letih 1871–1918. *Pravnik* XLIII/8–10 (1988). 478–500.

ZWITTER, Fran: *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*. Ljubljana: Slovenska matica, 1962.

Zgodovina Slovencev. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.